

most

68

revija
za kulturo
in
družbena
vprašanja

18

19

most
18 - 19
1968

most

REVIJA ZA KULTURO IN
DRUŽBENA VPRAŠANJA

Ureja uredniški odbor: Stanko Janežič,
Aleš Lokar, Boris Podreka, Alojz Rebula,
Marjan Rožanc, Drago Štoka (odgovorni
urednik) in Vladimir Vremec.

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja
celotnega uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko
6/64 RCC dne 25. maja 1964

Uredništvo in uprava: Trst - Trieste,
Via Donizetti, 3 - Italija

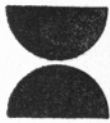
Cena posamezni številki 500 lir, letna
naročnina 2.000 lir, plačljiva na tekoči
račun 11/7768 A. Lokar, Via Pindemonte 8,
Trieste. Za inozemstvo 5 dolarjev

Oprema: Boris Podreka

Tisk: Tiskarna A. Keber - Trieste,
Via S. Anastasio 1/c

Poštnina plačana v gotovini

Spedizione in abb. post. Gr. IV
II. semestre 1968

ESEJI

Jacques Maritain: TRAGEDIJA HUMANIZMA 89

Marjan Rožanc: FOTOGRAFIJA IN »JAZ« 102

Irena Žerjal Pučnik: SLOVENSKI FILMSKI SCENARIJI
1948-65 117

LEPOSLOVJE

Peter Kovačič: SONČNA PRGIŠČA 82

Vili Stegu: PESMI 99

Irena Žerjal Pučnik: NASELBINA IDOLOV 106

Marjan Rožanc: SAMOMORILCA 108

UMETNOST

Fedor Žigon: MEJE ARHITEKTURE 131

PROBLEMI

Rafko Dolhar: REKVIJEM ZA VELIKO ILUZIJO 67

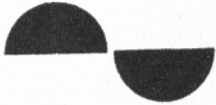
Jakob Šolar: PRI KORENINAH NAŠEGA ŽIVLJENJA 71

Aleš Lokar: DIALOG Z BORISOM PAHORJEM 73

FELJTONI

- JAKOB ŠOLAR, Miran Razor 141
- »PRIMAVERA A TRIESTE«, A. L. 144
- DOGODEK V MESTU TRENTU, A. L. 146

ZAPISKI

- PRIMORSKA IMA LE DVE REVIJI, Vr. 150
- GLOSE NEUČAKANEGA EVROPEJCA, Janko Musulin 151
- ANKETA O ZAMEJSKIH TEDNIKIH 153

Rafko Dolhar

REKVIJEM ZA VELIKO ILUZIJO

Češko štejemo med vzhodnoevropske države. In vendar se z Dunaja v Prago peljemo proti zapadu. Čehi spadajo med slovanske narode z mlajšo tradicijo, a vendar stoji v Pragi sloviti Carolinum, najstarejša evropska univerza z nemškim učnim jezikom; v Bratislavi, slovaški prestolnici ob Donavi, pa so skozi desetletja kronali madžarske kralje. Praga daje nedvomno vtis dvojezičnega češko-nemškega mesta, Bratislava pa slovaško-madžarskega mesta.

Potovanje po Češki in Slovaški je torej že za površnega turista polno zanimivih kontrastov.

Ko se pripelješ do češke meje, te debela obmejna rampa, ki jo električno upravlja s pritiskom na gumb miličnik z brzostrelko na rami, neprijetno opomni, da si prekoračil železno zaveso. Mladi graničar, ki ti brez formalnosti izstavi vizum, in komaj dvajsetletna carinska uslužbenka v minikrilu malo omilijo prvi hladni vtis.

Toda ceste so dobre, ljudje prijazni, z njimi ni težko imeti stikov. In tudi sporazumeš se lahko v najbolj razširjenem slovanskem jeziku: nemščini. Če na cesti vprašaš za naslov, kar prisedejo v avto in te spremijo do cilja. Če pa avtomobilista vprašaš za informacijo, te kar sam pospremi. Morda je to le sad nedavne sprostitev, morda le iskanje stika s turisti. Občudoval pa sem ljudi in jih zavidal za optimizem, ki ga je bilo slutiti iz slehernega.

Če si se mehaniku, ki se je pravkar vrnil iz Makarske, pritožil zaradi zbirokratiziranosti avtomobilske delavnice, ti je z nasmehom odgovoril: ko se prihodnjič vrnete k nam, bo vse drugače, bo kot v Jugoslaviji. Če si študenta, ki ti je na ulici ponujal češke krone, vprašal ali ga ni strah, da bi ga zaprli, ti je odvrnil: zdaj ne, zdaj ima policija druge skrbi. Javni lokali, ki jih sicer razen enega zaprejo že ob destih zvečer, imajo staro tradicijo. In če hodijo v »Kalička 5«, znano Švejtkovo pivnico pretežno turisti, hodijo k Fleku pretežno domačini poslušat kabaret, ki zabavlja čez znanih Dva tisoč besed.

V Pragi sem videl ljudi potrpežljivo stati v vrsti iz dveh razlogov: za nakup komaj prispelega bolgarskega tobaka, ki ga Čehi cenijo zaradi nizke cene in dobre kvalitete, in pa za podpisovanje v debele knjige z zahtevo po najrazličnejših demokratičnih svoboščinah. Na Prikopu, v strogem praškem središču so recimo zbirali podpise pod plakatom, kjer si bral: Hočemo svobodne volitve. Hočemo odpravo ljudske milice, ki je strah celemu narodu. Zraven pa je v spodbudo visel še velik transparent z napisom: Živel Tito. Tiste dni, 9. in 10. avgusta je namreč kot znano bil Tito na obisku v Pragi. O navdušenju, ki je vladalo ob njegovem prihodu na praškem letališču, je pisal tisk. Ljudje so otroke dvigali nad glave, da ne bi zamudili zgodovinskega prizora. Spomnil sem se na naše matere, ki so odkrivalale košare, da bi blagoslov bolj zanesljivo prišel na veliko-nočne dobrote. Televizijski komentator pa si je zvečer še privoščil šalo o pristnosti ali nepristnosti ljudskega navdušenja. »Kaj mislite, da je bil sprejem zopet enkrat orkestriran? Ne, to pot ste lahko prepričani, da je bilo navdušenje pristno.« Morda so v njem videli pionirja v novo pot socialistične demokracije. Sprejem Ulbrichta, nekaj dni kasneje, s transparenti: Tito ano, Ulbricht ne (Tito da, Ulbricht ne) je bil za to najboljši dokaz. Nekateri so sicer bili razočarani nad Titovo hladnostjo. Danes lahko slutimo, da je Tito vedel, kaj čaka češko ljudstvo in predstavljamo si lahko, s kakšnimi občutki je odzdravljal navdušeni in razigrani množici.

Pobožno sem romal v Lany, malo ravninsko vas, dvajset kilometrov zahodno od Prage. Preprosta graščina sredi velikega parka, domačija Masarykov. Neverjetna tišina vlada tam, ker se sicer številni obiskovalci religiozno tiho pogovarjajo, kot v cerkvi. Kot da bi duh tistih, ki so se sprehajali po tem parku, bil med nami. V Kulturnem domu, sredi vasi, so zbrani dokumenti in spomini na življenje Masarykov. Oče republike, Tomaž in tragično preminuli sin: alfa in omega prve češke republike. Čudno, fotografije mrtvega Jana Masaryka so posnete vse z leve strani! Ali prirediteljem te razstave ni ugajala uhanu podobna cvetka, ki jo je imel za desnim ušesom? V velikem kupu rož morda en cvet preveč!

V tihem kotu preprostega podeželskega pokopališča — družinska grobnica. Iz drobnih rož rase Masarykovo geslo: »Pravica zmaga«. Tudi jaz sem to geslo prepisal v spominsko knjigo; v oklepaj pa še dodal: prej ali slej! V mislih sem imel dve pretekli desetletji, ki nimata za češko državo nobene zgodovinske utemeljitve; če je sploh kje kaka utemeljitev za diktaturo. Še sanjalo pa se mi ni, da je na zakasnelo češko pomlad že zopet prežalo vojaško nasilje.

In danes gledaš na televizijskih zaslonih s tanki obkrožene spomenike, ki si jih še pred dobrim tednom fotografiral za spominski album. In vidiš človeka, s katerim si se še pred nekaj dnevi pogovarjal, sedeti golih rok in zavihanih rokavov pred strelsko cevjo oklop-

nega voza. S težavo si se dokopal do spoznanja, o katerem misliš, da odgovarja resnici: morda pa enačba socializem — diktatura in kapitalizem — svoboda le nista neizbežen aksiom. Pa te realnost demantira in zopet moraš začeti skraja.

Rekvijem za iluzijo. Da, za iluzijo slovanskega bratstva in socialistične vzajemnosti. Iluzijo, ki pomeni dvajset let vzgojnega in propagandnega truda. In tega razočaranja ni doživela morda stara, predvojna generacija. Ta nima več iluzij, jih torej ne more zgubiti. Zopet enkrat je idejni in krvni davek plačala mlada, povojna generacija. Tista mladina, ki ni imela za sabo ne vojne in ne buržujske obremenitve. Starejši slovanski brat si je nadel veliko zgodovinsko krivdo. Prvi je zopet uporabil po dvajsetih letih zloglasno tevtonsko armado proti malemu slovanskemu narodu. Zinwald, obmejni prehod na Saksonskem je kot pred tridesetimi leti zopet videl nemške oklopne divizije gaziti slovanska tla. Slučajno je dve nemški diviziji vodil general Ernst Haas, trikrat ranjeni in odlikovani nacistični bojevniki. Mimo tega mladina ni mogla. Kljukasti križ se je moral pojaviti ob srpu in kladivu. In narisala ga je tista mladina, ki pravih kljukastih križev še videla ni.

Morda Dubček in tovariši kljub pričevanju res niso bili več najboljši, ali vsaj ne, kot danes pravimo, ortodoksni komunisti. Morda ni res, da je Kosigin hotel podati ostavko. Morda ni res, da je ruski častnik napravil samomor, ker pred svojo vestjo ni mogel opravičiti nasilja nad mirnim bratskim narodom. Nasilje tankov res zmagala, toda črv dvoma je načel zmagovalca. Idejne okužbe ni mogoče lokalizirati, niti z večkratno zamenjavo čet. Sicer je res, da danes poznamo metode za pranje možganov, toda možganov ne moremo splakniti celim narodom. Pol milijona Slovanov je na Češkem načel črv dvoma. In svojci bodo vojake vprašali, ko se bodo vrnili domov, kaj so šli delat na Češko. In koliko se jih bo upalo trditi, da so šli gasit protirevolucionarni požar? Ali kot so bolj dramatično napisali na transparente češki rodoljubi: Ko nas boš ubil, kaj porečeš svoji mami?

Pri tem se mi zdi paradokсно, da je morda Češka tista socialistična država, ki je socializacijo še najbolj radikalno speljala. Na Češkem ne najdeš privatnih trgovin, na Madžarskem jih je polno, vsi češki zdravniki delajo samo za državo, madžarski pol dneva za državo in pol dneva zase... Vsi javni lokali, tudi najrazkošnejši nočni bari so domačinom dostopni. Podobnega pa ne bi mogli trditi o drugih »socialističnih« državah.

Danes sem zopet prebral tistih slavnih Dva tisoč besed, ki jih je 70 čeških intelektualcev v Literarni Listy dalo v diskusijo svojemu narodu preteklega junija. Naj citiram vsaj petdeset danes skoraj pre-roško zvonečih besed.

»V zadnjih časih opažamo neko vznemirjenost zaradi možnosti, da bi se tuje sile lahko vmešale v naš razvoj. Pred velesilami je naša edina alternativa trdno vztrajati... Pretekla pomlad nam je, kot po vojni, ponudila veliko priložnost. Zopet lahko vzamemo v lastne roke našo skupno javno stvar, ki jo imenujemo socializem. Lahko mu damo tisto podobo, ki bi najbolje odgovarjala predstavi, ki smo jo o njem imeli, in dobremu mnenju, ki smo ga nekoč imeli o nas samih. Toda pomlad je komaj za nami in se ne vrne nikoli več. Prihodnjo zimo bomo videli, pri čem smo.«

Sedaj je jasno pri čem smo.

Toda naj bo že kakorkoli. Češka zgodovina že pozna take primere. Saj so tudi Jana Husa, češkega reformatorja, zaradi njegovih idej sežgali na grmadi. Martin Luter pa je le sto let kasneje uveljavil isti nauk. Dubček je za enkrat imel več sreče. Čeprav so ga uklenjenega peljali pred ideološko sodišče, so za enkrat na grmadi sežgali samo njegove ideje. Morda pa v sedanjem času vsestranskega razvoja ne bo treba sto let čakati na reformacijo socialističnega nauka.

Jakob Šolar

PRI KORENINAH NAŠEGA ŽIVLJENJA

V spomin Jakoba Šolarja objavljamo odlomek iz njegovega članka izpred tridesetih let: poziv k zvestobi slovenstvu, ki naj se izraža predvsem s konkretnim izgrajevanjem in preverjanjem elementov naše usode.

Prečudna moč je v koreninah. Skrite so in skrivnostno je njih snovanje, a dokler so zdrave, pomenijo neusahljiv vir življenja. Ko se zdi, da sta mraz in toča do konca uničila rast in življenje, ti z novim soncem vse spet požene. Taka podoba se mi pogosto vsiljuje, kadar premišljam, od kod smo Slovenci dobivali moč, da smo stoletja in stoletja vzdržali na tej zemlji in ohranili najbolj svoje — jezik in zavest samosvojesti. Nismo imeli svojih vladarjev, ne svojega plemstva, še izobraženci so se nam premnogokrat odtujevali, včasih že v prvem kolenu, redno pa v drugem in tretjem; zato pa so obiskovale naš narod nesreče in šibe božje od Turkov do kuge. In vendar nas niso strle, ker so bile korenine zdrave: zmeraj znova je pogajal na teh tleh slovenski rod, čeprav ga nihče ni negoval in vodil, nihče se zanj bal. Ob tem samem dejstvu se človek zave življenjske sile naroda; ob njej ne obupuje, ni malodušen.

Čemu torej v zadnjih desetletjih, že skoraj stoletje ta čuden strah pred smrtjo, kakor da nas obletava angel smrti? Mar ga nam vzbuja šibkost in ostarelost naših narodnih sil, ali nove zunanje nevarnosti, ki so nas zajele? Saj nam prej stoletja in stoletja nihče ni varoval naše narodne samobitnosti, pa smo vendar kljub bridkim preskušnjam obstali. Res je tudi, da nas niso preganjali neposredno zaradi narodnosti. Prebuja narodnostnega načela pa je ustvarila vzdušje, ki nam je zmeraj bolj sovražno. Z narodno prebujo se je predramil tudi naš narod in hitel postavljati svoje meje, preko katerih so udirali tujci v naše ozemlje, postavil svojo voljo po samostojnem življenju v zboru narodov. Zdržali smo in se krepko ustavili. Zadnji čas pa se zdi, da postajamo malodušni, da zdvajamo in popuščamo.

Zdravo jedro našega naroda je bilo zmeraj naše delovno ljudstvo, v prejšnjih desetletjih zlasti kmet. O slovenskem meščanstvu prav do pred kratkim skoraj govoriti ne moremo, saj je bilo do naših časov slovensko le v svojem prvem rodu, ki je bil še neposredno zvezan s kmetским slojem; v drugem in tretjem rodu se je gubilo v nemško območje. Tudi delavstva kot samosvojega stanu Slovenci še nimamo dolgo, šele zadnjih 40 let nam vedno močnejše narašča, ne da bi dovolj pazili, na čigav račun raste in kako se razvija v narodnem organizmu.

Prav zaradi važnosti teh narodnih plasti bi morali paziti na vse pojave zdravja in bolezni med njimi. Naša vas je narodu še zmeraj zakladnica življenja. Kako je torej z našim ljudstvom, bi nam morala biti vélika skrb, ker je od tega odvisno, ali bomo vzdržali ali ne v odločilnem boju. Mislim pa, da se tukaj ne smemo zanašati ne na pretirano hvalo ne na apriorno omalovaževanje vsega truda, ki z njim poskušamo krepiti in vzgajati preproste ljudi. Tudi vsaka le splošna analiza se mi zdi tvegana in malo pomembna, ker se ustavi pri obrisih, ki ne zadevajo zla ali zdravja tako v živo, da bi morali spoznati konkretne dolžnosti. Razmere, ki so iz njih zrasli ljudje po posameznih krajih, so tako različne, da sodbe niso več veljavne v drugi pokrajini v drugih razmerah, zato pa tudi ne več učinkovita sredstva, ki so se drugod obnesla. Morali pa bi sistematično pregledati vse naše ozemlje za vsak okraj posebej in poiskati svoje močne in svoje šibke strani narodnega telesa. Gospodarske, socialne, politične, kulturne, moralne in verske razmere so se v zadnjih 50 letih tako močno izpremenile, da naša vas hitro, morda prehitro menja nekdanjo podobo in pri tem s postranskim zametuje tudi bistveno.

Pri tem pregledovanju, se mi zdi, bomo morali prav posebej paziti na to, kako je s tistimi lastnostmi našega ljudstva, ki so nam bile v preteklosti odrešilne. Med take prav bistvene lastnosti spada v prvi vrsti moralna moč ljudi: koliko je v njih volje do dela, žrtve, odpovedi, koliko se je v nas že naselilo mehkužnosti, uživanja in lenobe. Ta etična moč je rasla našim ljudem iz vere in zemlje. Zato je za nas prevažno, kakšni so verski nazori ljudstva, kakšna njegova ljubezen do zemlje in doma. Potrebno pa ni le, da pregledamo, kako je staro ohranjeno, marveč še bolj, koliko je raslo sorazmerno z novimi življenjskimi tokovi v svetu tudi po naših vaseh in občinah vse tisto, kar nam je za ohranitev neobhodno potrebno. Vsak dom, vsako posestvo, vsako gospodarstvo nam je del narodnega premoženja, ki ga moramo varovati, da nam ne propade, marveč se vzporedno s svetovnimi silami krepí in raste...

(Dejanje 1938, str. 9-10)

DIALOG Z BORISOM PAHORJEM

1. Ob Pahorjevi glosi **O sodobnem slovenstvu** v zadnjem Zalivu (št. 10-11) imam občutek, da v njej mnogokje prevladuje osebna nota. Verjetno pa občutljivost ni najboljši kriterij za polemiko. Za primer naj navedem **alpsko slovenstvo**, kjer je nespোরазum najbolj viden.

Nikoli se nisem namreč **prepričal**, kakor pravi Pahor, da je on **plainski Slovenec**.

Omenjeni odstavek v mojem članku **Kriza narodne zavesti** (Most 15) je splošne narave in se nanaša le na določen aspekt narodne zavesti, kakršnega sem bil vaju s srečavati med našimi razumniki že od šolskih let. Sam Pahor priznava, da je takšna alpsko-provincialna **Weltanschauung** res prisotna v določenih naših krogih. Kdo še ni srečal slovenskega intelektualca srednjih let, ki se mu ne bi na vsak korak tožilo po primerjavah med Slovenijo, Švico ali Tirolsko in ki ne bi prav na podlagi takšnih primerjav prišel do sklepa, da smo Slovenci Evropejci, celo boljši Evropejci od Italijanov, da o naših tako imenovanih **južnih bratih** sploh ne govorimo. Je pa ta sentimentalna navezanost na alpsko provinco še dosti globlje zasedrana v našem mišljenju, kakor bi kdo utegnil na prvi pogled soditi. Globoko v podzavesti je; kakor studenci iz gore prihaja na dan na tisoč skritih načinov pri vsakem izmed nas, kjer jo najmanj pričakuješ. Naj navedem le nekatere posamezne primere, ki se jih trenutno spominjam: neprestano poudarjanje naše srednjeevropske omike (pregovorna pismenost, razširjenost knjig Mohorjeve družbe med ljudstvom, ipd.), več ali manj podzavestno iskanje nekega posebnega porekla Slovencev, ki naj bi bilo seveda čim bolj oddaljeno od porekla ostalih **južnih bratov** (skandinavski izvor Slovencev, ipd.), ali pa na arhitektonskem področju: poudarjanje kozolcev kot naše izvirne ljudske arhitekture. Podobnih primerov pa bi potrpežljivi raziskovalec utegnil zbrati na stotine. Nekaj jih je omenil že Toussaint Hočevar v Mostu 16.

Kdor поблиže preuči takšna in podobna gesla, s katerimi že vsaj pol stoletja hranimo našo narodno zavest in občutek naše odličnosti, se bo kaj kmalu prepričal o njihovi trhli obstojnosti v konkretnem svetu in o njihovi moči v svetu želja. Vzemimo za primer kar kozolce: tudi mene so prepričali, da smo jih iznašli Slovenci in da moramo biti nanje ponosni, ker so najznačilnejši element naše ljudske arhitekture. Kako sem se začudil, ko sem videl, da stoje prav takšni kozolci tudi drugod v alpskem svetu, medtem ko jih v velikem delu Slovenije sploh ni. Zadnjič pa sem bral, v ne vem več kakšni reviji, da stoje celo na Norveškem. Torej, kako je v resnici s temi našimi **izvirnimi ljudskimi arhitektonskimi spomeniki?**

Naj pripomnim zaradi nespোরазumov (gotovo se bo našel kdo, ki me bo napadel, češ Lokar je proti kozolcem!), da ne mislim pisati strokovne razprave o kozolcih in datudi ne osporavam, da kozolci prijetno poživljajo našo pokrajino, sem edinole proti temu, da bi jih začeli spreminjati v mit, da bi si v zvezi z njimi začeli pripisovati lastnosti in kvalitete, ki jih nimamo, da bi podzavestno ali zavestno začeli delati iz tega mita mitologijo in s takšno mitologijo živeli v svetu ter razločevali dobro in slabo tega sveta. Ker to delamo. A na podlagi takšnih in podobnih mitov prav nič ne diskriminiramo sveta izven sebe, temveč le sebe izločujemo iz sveta. To je bistvo zaprtosti, o kateri pišem.

Kar Pahor piše o zaprtosti v svoji glosi, drži. Jaz nisem nikjer zanimal, da je določena zaprtost nujna, nasprotno! Kdor je pazljivo prebral daljši esej o **Dialogu in Slovencih**, je tam lahko našel trditev, da je vsaka zavest po svojem naravnem in eksistencialnem bistvu pravzaprav zamejenost, zaprtost. Brez zaprtosti ni zavesti, zato brez zaprtosti, na primer, tudi ni Slovencev. Celo v članku, ki ga omenja Pahor, sem napisal popolnoma resno: **le zamejenost nudi varnost pred morjem tuje resničnosti. Takšna zamejenost sama na sebi ni negativna...**

Torej, nikakor nisem za odprtost za vsako ceno, kakor je bila, recimo, zloglasna fratelanca. Istočasno pa seveda priznavam ves zgodovinski razvoj, kakor ga citira Pahor iz A.J.P. Taylorja. Problem je le v tem, da se mi zdi pojmovanje in mišljenje pri mnogih Slovenicah anahronistično, a prav zaradi tega neobstoje. Prav zaradi tega so podvrženi asimilaciji. Določena zaprtost je zame pogoj obstoja Slovencev prav kot za Borisa Pahorja. Toda kakšna zaprtost? Zaprtost, ki ustvarja zavest. A zaprtost, ki ustvarja zavest, je zaprtost (gl. Most 13/14, 15, 16), ki stalno omogoča notranji dialog, od časa do časa pa propušča tudi novo, svežo informacijo od zunaj. Skratka zaprtost, kakor jo pojmujem, je zdrava zaprtost, ki vodi dialog z zunanjim svetom, ker čuti, da v vsaki nepropustni zaprtosti miti in okostenelost rastejo kar sami od sebe.

To isto misel lahko izrazim še drugače, bolj neposredno v polemiki s Pahorjem. Po zadnjem Zalivu je postalo precej jasno, da si Pahor zamišlja manjšinsko politiko kot borbo za postopno uresničevanje rezervata. Če sem prav razumel, pa si to politiko zamišlja tako, da bi si Slovenci od Italije postopno priborili zakone, ki bi manjšino ščitili na vseh različnih področjih in jo gmotno podpirali.

Ne glede na vprašanje, ali je konkretno možno, da bi vse to v doglednem času res dosegli, nikakor nisem proti boju za naše pravice. Cilj naše politike mora biti prav napredovanje po tej poti. Vendar pa menim, da je pri vsem tem že zopet nevarnost določene mitizacije. Nevarnost namreč tiči v misli, da bi takšen sklop zakonov postal za nas odrešilen.

Nihče ni proti temu, da bi se potegovali za bogate denarne dotacije za naše krožke, za naše kulturno ali založniško delovanje! Vendar ima takšno **potegovanje** v kali nevarnost, da tisti, ki se poteguje, absolutizira cilj svojega potegovanja. Veliko vprašanje je namreč, ali so milijoni in zakoni (mrtva črka) zadosten porok, da bi naše zamejsko življenje tudi resnično zaživelo. Nedvomno je danes asimilacija večja, čeprav boljše živimo kot pred vojno. Osebnost sem prepričan, da bi takšna izključno denarno-zakonska politika prej pospešila našo narodno smrt, kot pa nas priklicala k novemu življenju. Če ni žive sile, prenovitvenih zamisli in idej, je tudi naše zavesti kmalu konec. Če bi nadaljevali z mentaliteto o kozolcih, je dvomljivo, da bi naši ljudje še množično obiskovali prireditve in dvorane naših društev, če pa bi jim znali nuditi kaj boljšega, kaj takega, kar bi jim tudi v vsakdanjem življenju služilo, kar bi jim pomagalo, da se bolje znajdejo v svetu, v katerem so primorani živeti, pa bi se sami od sebe oklenili slovenstva. V takšnem primeru nam celo milijonov ne bi bilo treba. Ljudje bi sami prihajali, kakor sta Trubar in Prešeren sama postala Slovenca. A sedaj naj mi Pahor pač ne izjavlja, da sta bila to genija, izredna posameznika, ki sta vse sama naredila. Ne verujem namreč v izredne posameznike, ki bi vse sami naredili. V mejah svojih nagnenj in sposobnosti je vsakdo izreden, če se potrudi, a vsakdo povprečen, če se zadovolji z uhojenimi potmi. Vsak človek je toliko bolj človek, kolikor je v njem tudi kanček **homme revolté**, in je manj človek, kolikor je v njem konservacije in črke.

Dejstvo pa je, gledano iz tega vidika, da je naše današnje stanje v zamejstvu in domovini skrajno konservativno: o tem se lahko prepričaš, če vzameš v roke časopis, revijo ali knjigo. Slovenci skorajda nimamo dobrega domačega filma, dobre domače knjige ali vsaj časopisa, naše ustvarjalno življenje se odvija na uhojenih poteh (razen nekaterih izrednih izjem, kakor je recimo Kocbek), že vsa povojna leta neprestano premlevamo eno in isto. Prav nič si nismo svesti svojega posebnega položaja v svetu, prav malo

odnosov imamo do sveta, ki nas obkroža. Celo svojo pravo zgodovino zamenjujemo z miti. Zato pa smo tudi nepriljubljeni za tujca. Svet se spreminja, a mi zaostajamo, to je naš osnovni problem. Zato ne prodiramo. Zato ginemo. Bolezen je v naši zavesti, v našem načinu mišljenja. A tu ni kaj razlikovati med razumniki in ljudstvom. Razumniki so vendar del ljudstva. Razumniki so organ ljudstva, ki ima nalogo spoznavati in razumeti. Razumnik si bo lahko o določenih stvareh prej na jasnem kot ljudstvo, tako imenovano ljudstvo pa bo isto podzavestno čutilo in brez umskih analiz zapuščalo dvorane naših društev za privlačnejše tuje kinodvorane in televizijo.

Mnenja sem torej, da bistveni pogoj našega narodnega zdravja niso milijoni ali zakoni, temveč osnovna revizija zavesti. To pa ni zunanji, temveč notranji problem, problem nas samih. Pahor meče krivdo na Italijane in pravi: oni so krivi, naj se prvi spreobrnejo! Mi smo narod-trpin, mi smo brez madeža. Jaz pa bi raje rekel: kaj me brigajo Italijani. Toliko slabše zanje, če se ne morejo ali nočejo spreobrniti. Najprej pometajmo pred svojim pragom. Na vsak način ne bi popolnoma izključeval, da se imamo tudi od Italijanov še kaj naučiti.

2. Seveda, alpsko slovenstvo ni edina naša bolezen. Dejal bi celo, da je to oblika mišljenja, ki je tržaškemu okolju tuja. Za geslom rezervata se po mojem mnenju skriva nekaj drugega.

Skriva se občutje, ki je tipično za primorskega človeka komaj v povojnih letih. V skrajnostni obliki mi je to isto občutje nakazal znanec, ki je paradoksnostno menil, da je bil naš narodnostni položaj pod fašizmom pravzaprav boljši od današnjega. Pod fašizmom je bil naš nasprotnik javno prisoten, videl si ga, otipljivo je bil ob tebi in pri tebi; danes pa se je nekako skrivil in **tako postal nevarnejši...**

Sicer imamo danes šole, radio, časopise in na videz je z nami vse v redu: meja je odprta, kadarkoli in kdorkoli lahko potuje v domovino in tam prebije teden ali mesec. In vendar se nam vidi, da je bilo pod fašizmom z nami bolje: res da smo bili hudo zatirani, splošne okoliščine pa so bile takrat bolj čiste, nobenega dvoma ni bilo o tem, kdo je zatiralec in kdo zatiranec, naravna upornost pa je v še tako mlačnem človeku vzbudila narodni ponos. Imel si se komu upreti, imel si koga sovražiti. Kaj pa danes? Nimaš se komu upreti, zakaj naši predstavniki, demokratično izvoljeni, sedijo po različnih svetih in so... demokratično preglasovani...

Za fašizma se je naša narodnostna zavest v splošni zgodovinski polariteti krepila, zelo lahko si jo reducirjal na najosnovnejše: ohranitev in obrambo. Vse, kar je bilo slovenskega, je bilo v zunanjem okolju s tako silo zanikano, da si v zaprtosti svoje zavesti zopet postavil naravni red stvari s silovito pritrditvijo zatiranemu. Svet je bil tedaj za posameznika razdeljen na dve povsem različni, ostro

ločeni območji: na slovenstvo, ki je izgorevalo v srcih z brezprimerno energijo, in na njegovo zanikanje v zunanjem svetu. Obe polarnosti sta si stali nasproti v ostrih informacijskih ločnicah in se tako strnili v energetski potencial. Stopnjevanje polarnosti se je hitro nadaljevalo skozi medvojno obdobje do trenutka, ko je postal bivanjski (energetski) položaj posameznika povsem nevzdržen. Prišel je trenutek (seveda so k temu pripomogle tudi zunanje okoliščine: vojna, itd.), ko zunanje negacije slovenstva nisi mogel več nadomestiti s sorazmernim nabijanjem svoje zavesti, ampak si moral nekaj ukreniti v samem svetu, ki te je obkrožal, na zemlji, kjer si prebival.

Tedaj je prišlo do dejanja, do tako rekoč eksplozivnega dialoga. Bogastvo informacije o Slovencih nisi mogel obdržati samo v svojem srcu, ampak si moral z njim na plan, v sovražni svet. Energija zavesti (znotraj) je bila nabitost osredotočena v eno samo bistveno točko: biti! Bilo je potrebno, da ta imperativ potrdiš z dejanjem v svetu. Bilo je tudi potrebno, da svojega zoprnika uničiš, saj je ta prišel in ti ukazal: ne boš! Stik med obema resničnostima so začele vzpostavljati krogle iz gozdov. Sprva je bilo streljanje sporadično, a počasi je narastlo v pravi plaz strellov. Resnica te zemlje, resnica naše časovno-prostorske omejenosti, se je začela zopet vzpostavljati. S strelji je prišlo olajšanje. Ostal si: zmoget si dialog z zunanjim svetom, tvoj **biti** je predrl območje čiste zavesti, kjer je marsikaj resnica, marsikaj pa tudi fikcija, in se začel z mrzlično naglico usidravati v rodna primorska tla. To je bil prepovedni primorskega človeka, to je bilo njegovo spreobrnjenje, njegovo novo rojstvo. Slovenstvo ni bilo le mit, kakor ti je hotel dopovedati zoprnik, ampak prava energija, ki je v kratkem pometla z vsem, kar so bili postavili tujci, da bi resničnost te zemlje pobarvali po svoje. Nobene vasi ni bilo več, ki bi se imenovala Comeno, Plezzo ali Postumia, tuja oblast je izginila kakor sneg spomladi, sam si postal na svoji zemlji gospodar.

To dejanje dialoga je bilo pravzaprav največje, kar smo primorski Slovenci zmogli v svoji zgodovini. Morebiti je bilo to dejanje samo na sebi večje in pomembnejše od poprejšnjega dvestoletnega naraščanja, udejstvovanja, izobraževanja in gospodarskega krepljenja, kakor ga lepo opisuje Angelo Vivante v svoji sloviti knjigi o odnosih med Italijani in Slovenci na Primorskem. Večje je bilo predvsem zaradi tega, ker je bila v tistem zgodovinskem trenutku energetska nabitost na obeh straneh veliko večja in pa predvsem zato, ker je vstaja med drugo svetovno vojno pravzaprav naravna krona naše poprejšnje dolgoletne narodnostne rasti.

Toda narodna zavest, kakršno poznamo danes med zamejskimi Slovenci, je v bistvu še vedno isti tip narodne zavesti, kakor se je izoblikovala v obdobju fašizma. To se jasno kaže že v obliki in izrazu naše politične prisotnosti, zasidrane v sistemu zahtev in nerešenih problemov v tolikšni meri, da se naši ljudje (kakor tisti moj znanec)

prav boje praznine, ki bi mahoma nastala, če bi nam hkrati bilo v vsem ustrezno. Neprestano poudarjanje in govorjenje o teptanju naših pravic je os, okoli katere se vrti celoten koncept naše prisotnosti v zamejstvu. To je pravzaprav znak, da fašističnega šoka izpred vojne še nismo docela preboleli. Svojevrstna polarnost iz tistih časov je dala trajen pečat naši zavesti. V domovini, za mejo, se je stvar psihološko odvijala nekoliko ugodneje. Psihološka shema, s katero smo izšli iz boja, se je uresničila v toliko, v kolikor je oblast res ostala v naših rokah, upravljanje oblasti pa je bilo za Slovence nekaj tako povsem novega, da ga je popolnoma prevzelo. Upravljanje oblasti je bilo tisti činitelj, ki je dovolil Slovencu doma, da je po naravni poti prešel faze psihološke kompresije zavesti pod fašizmom, njen eksplozivni dialog s svetom med vojno in dinamiko ureditve **nove družbe** ter z njo povezano delovanje do danes.

To si predstavljam predvsem z energetske shemo: določeno obdobje se energija kopiči v zavesti. Sledi eksplozivni prodor v zunanji svet: potencial se razpusti v določeno dinamiko. Ta dinamika pa skuša urediti zunanji svet po modelu, ki se je bil poprej ustvaril v zavesti. To pa se zgodi tako, da si zavest skuša najprej začrtati čim obširnejše območje in ga zamejiti. Znotraj tega območja skuša ustvariti harmonijo med svojo zamislijo in danostjo.

Nesreča zamejskih Slovencev je vsa v tem, da smo ostali zamejci izven meje, ki jo je slovenska zavest skušala začrtati v svetu za svoje delovanje. To se sliši banalno, a v resnici je tako. Ves psihološki napor, ki je našega človeka privedel do **zgodovinskega dejanja** in ki se je enakomerno pojavil povsod tam, kjer Slovenci prebivajo strnjeno, torej tudi v današnjem zamejstvu, je ostal po vojni v zamejstvu nepoplačan; odtod naša bolezen.

Človek, ki je bil zaigral svojo eksistenco na eno kocko, se je znašel v stihiji časa in dogodkov brez vsakršne zveze s svojim poprejšnjim naporom. Začele so se goditi stvari, ki so bile za to obliko zavesti čista stihija: zapletljaji okoli STO, zavezniki, kominform, vrnitev Italije. V tej situaciji mnogi niso zdržali. Stihija je smrt zavesti: mnogi so se asimilirali, tisti pa, ki se ni mogel odreči slovenstvu, si je pomagal kakor je vedel in znal. Zamejsko slovenstvo je dobilo podoben udarec, kakor bi ga prejel bokсар, ki že dviguje roke, misleč, da je zmagal, pa ga nasprotnik, ki se je bil le prihulil, na vsem lepem podre na tla.

Od takrat se naša družba ni več prav opomogla. Pravi vir ustvarjalnosti je začel nekako usihati in ni bilo več moči, da bi se idejno odtrgali od predvojne in medvojne polarizacije, njena protislovja pa nas spremljajo do današnjega dne. Vsako noč se nam ponavljajo iste sanje, medtem ko zunanji dogodki potekajo vse bolj neodvisno od naše volje. Na zunaj se kaže, kakor da smo se vdali v usodo, na znotraj pa smo se začeli tembolj oklepati rešilne bilke: mita. Tako

smo prišli v današnji položaj, ki je skrajno protisloven: skoraj nobene zveze ni več med nami in vsem tistim, kar se v deželi ali mestu dela, snuje, načrtuje. Zdi se, da nismo več zmožni dati tej stvarnosti kaj novega, kaj šele, da bi v njo konstruktivno posegli. **Ni nam treba politike rezervata, rezervat smo že, in sicer kar je najhujše: psihološki rezervat.** Da je ta analiza kolikor toliko pravilna, nam potrjuje dejstvo, da se Slovenci onkraj meje hitreje vključujejo v našo stvarnost kot mi sami.

Kakšen je izhod iz zagate? Edini izhod, ki ga trenutno vidim, nima na sebi nič čudodelnega: ni ga moč strniti v pet ali šest točk, kakor se to neprestano zahteva. Edini izhod je v potrpljenjski rekonstrukciji zavesti, v reviziji pojmov, v podiranju mitov. To pa je moč doseči edinole preko zdravega dialoga. Zopet moramo skušati poseči v stvarnost okoli sebe. In to seveda v **danih okoliščinah**. Dialog sicer predstavlja določeno tveganje, o tem sem si povsem na jasnem (gl. Most 13/14, 15, 16), vendar mislim, da smo zanj zreli in verjetno tudi bolj psihološko pripravljene kot bi se zdelo na prvi pogled.

O tem me prepričuje med drugim tudi sam Pahorjev spis. Naj citiram le njegov konec: »Še bolj žalostno pa je to, da **me** tak odprt človek jutri lahko **prikaže** tudi **italijanskemu someščanu** v popolnoma popačeni podobi. In priznam, da bi mi ne bilo prav nič po volji, ko bi me orisal kot romantika, zaljubljenega v Aljažev stolp in ki se je zavoljo planinskih orlov odpovedal galebom; prav nič mi ne bi bilo po volji, da me tako »alpinizira«, **potem ko sem napljal v slovensko književnost toliko domače morske vode**, da je nihče ne bo mogel zlahka izplati iz nje.« (podčrtal A. L.)

Kaj skrbi torej Borisa Pahorja? Ali morda vprašanje odprtosti ali zaprtosti? Ali morda abstraktno razpravljanje okoli dialoga? Ne, predvsem ga skrbi, kako bo prikazan italijanskemu someščanu, predvsem ga torej skrbi praktična plat dialoga v našem mestu: kakšna bo informacija o njem samem na drugi strani bariere. Ali bo njegov književni lik zapisan tudi v italijansko zavest Trsta in kako bo zapisan.

In kaj si Boris Pahor pripisuje v dobro ob svojem tridesetletnem ustvarjalnem življenju? Ali morda to, da je ostal zvest slovenskim samobitnostim in značilnostim in da jih je skrbno negoval? Ne, prav obratno, v dobro si pripisuje (in prav je tako), da je v slovensko književnost **napljal** morske vode.

A kaj pomeni ta **romantična** metafora? Očividno se ima Boris Pahor za dobrega pisatelja, prav zato, ker je bilo njegovo delo dovoz nove informacije v slovensko zavest. To novo informacijo imenuje sam **morska voda**, mi pa jo lahko prevedemo v **mediteran ali... romanski**

duh. Tudi Boris Pahor je torej za dialog, le da se vanj še ni usmeril zavestno. Vse drugo je nespোরазum.

3. Najbolj resna ovira, ki jo Boris Pahor omenja v zvezi z razvojem dialoga v našem mestu, je jezikovne narave.

Pravičen dialog je lahko namreč samo obojestranski dialog: enosmerni dialog je dialog za nerazvite narode, divja plemena; ne odgovarja pa dejanskemu stanju v našem mestu. Pri nas se je v teku časa ustvarila posebna situacija, po kateri Slovenci poznajo oba jezika, Italijani pa samo svojega; zato se lahko Slovenci spuščajo v dialog neomejeno, Italijani pa sploh ne. To je stanje polprevodnika, ki lahko prevaja energijo le v eno smer.

Strinjam se z Borisom Pahorjem, da je treba to nepravilnost, ki pa je v samem bistvu stvari, spremeniti, saj prav ta situacija povzroča, da mi vedno samo sprejemamo, Italijani pa vedno samo oddajajo. Seveda, to je sedaj zgodovinska situacija, v kateri živimo, zanjo mi sami nismo odgovorni; do nje lahko zavzemamo različna stališča. Pahor svetuje: dokler se ta osnovna nepravilnost ne spremeni, ne moremo iti v dialog. Spremenijo pa jo lahko edinole Italijani sami. Zato čakajmo.

Možna pa je seveda tudi druga strategija: ker pač mi sami za vse to nismo krivi, se lahko odločimo, da bomo poskušali v teku časa to stanje spremeniti. To je odločitev, ki odvisi od dveh pogojev:

a) da nosimo v sebi informacijsko bogastvo, za katerega čutimo, da je vredno, da ga posredujemo Italijanom in širšemu svetu.

b) da spoznamo iz širše analize, da je danes stanje ugodno za takšno delovanje. Da spoznamo perspektivnost naše angažiranosti v korist dialoga.

Kar zadeva prvo točko, je seveda ves problem v tem, da si pridemo na jasno o strukturi naše narodne zavesti. Prepričan sem namreč, da bi s **»kozolci«** ne prišli daleč v dialogu s tujci. Treba bi bilo res iz vsega, kar smo doslej naredili in ustvarili, kritično zbrati najznačilnejše in najvrednejše. Treba bi bilo zbrati informacijo, ki je recimo Italijani nimajo, kajti če bi jim začeli posredovati informacijo, ki jo sami že imajo, bi bilo dialoga prav kmalu klavrno konec. Dvomim, da je sedanja struktura slovenske zavesti sama o sebi toliko kritična, da bi kaj takega zmogla. Skoraj prepričan sem, da bi tujcem preko dialoga že zopet hoteli vsiljevati liriko, črtice in utrinke, popolnoma pa bi pozabili na informacijo o tem, kar smo Slovenci ustvarili na področju teorije samoupravljanja, ali na monumentalne Kocbekove dnevnikе. Zato je, ponavljam, predpogoj dialoga pri nas samih.

Kar zadeva drugo točko, je vsaj v Trstu problem v vprašanju, koliko je nasprotna stran za dialog sprejemljiva. Tržaško italijanstvo je bilo doslej kakor trdnjava: znotraj železni mit, zunaj pa debelo obzidje nevednosti. Vprašanje je v tem, ali je moč to trdnjavo prebiti.

Prva ugotovitev, do katere pride človek, ki sledi tržaški stvarnosti v času, je ta, da se ta trdnjava krči iz dneva v dan. Na trgovsko-denarnem področju je dialog že v polnem teku in sicer tudi jezikovni dialog. Vsi tržaški štacunarji rabijo ljudi, ki znajo jugoslovanske jezike. Zadnje čase opažam, da lahko že v skoraj vseh tržaških trgovinah kupuješ po slovensko. To ugodno situacijo bi morali seveda tudi zamejci bolje izkoristiti. Tudi mi bi morali po Trstu začeti kupovati po slovensko. To bi nedvomno prispevalo k uveljavljanju našega jezika v mestu.

Drugo področje, kjer se italijanska malomeščanska trdnjava po malem ruši, je kulturno-prosvetno. Nedavno sem bral v italijanskem dnevniku **Il Giorno**, kako nesmiseln je program tržaškega italijanskega gledališča, ki ne doprinaša ničesar iz vzhodnih kultur v sedanjost, ki vlada v italijanski kulturi. Tudi na univerzi opažam, da profesorji, ki prihajajo iz Italije, izražajo svojim tržaškim kolegom začudenje nad enostranskostjo tržaške italijanske kulture. To začudenje, ta kritika, ki prihaja iz njihove matične domovine, pa je izredno močan moment, ki precej hitro spreminja in votli tradicionalno tržaško italijansko konvencijo.

Perspektive so zato danes ugodne.

Peter Kovačič

SONČNA PRGIŠČA

bel zid
zelena karavana
krvav zid
lilasta karavana

po čekanih goličav posedamo
kurimo brinje
pečemo sive poglede nagih otrok
janci zateglo blejejo
tuljenje ladij
naročja rodijo brinje
le brinje

gor čez gmajnico

v mah vsejane smreke čakajoč
bede
nad stopinjami v zemlji

razbiti čolni na produ
v jutro reže:
zvečer ugašajo luči
kaj ugašajo?
mi igramo tarok!
potem cukreno žebramo:
nemirno je naše srce
nemirno

o Bog

o Bog

zares nemirno
včeraj sem bil človek
danes pagat
igramo!
potem igramo tarok

bežim po razbeljenem bregu
med gorečimi grmi
sonce je morje zažgalo

nekje bo studenec!
pa je bila le gora
že razprostirajo tempeljski šotor
zaveso presvetega odgrinjajo

za daritev
poklali so belo čredo
v srcih jim je ostalo blejanje nerojenih jagnjed
velikega duhovnika ni
sam moraš naprej
razdrapanec brez kadila
ljudstvo pobira kamenje
postava veleva smrt
toda greš
ogelj si!
odpiraš semena za suše rojena
kakor prerokbe so
ampak izreči ne moreš
ne moreš
veš:

ni bilo angela da bi jezik razvezal

in pade tema belih oči v neskončnost

ostanejo razsuti prsti stopala oči
na črni ploskvi
nič zeva
privihra val luči kakor glas
nič zeva
nato je zeleno valovanje brezčutne vode
v rdečih pramenih blestijo korale poslušanja
nič zeva

ko boš vstopila
bo med ogorki moje duše
utrnil plamen
sesul se bom neslišno

na obronku borik kresujemo

skodelo dlani polniš z mlazom kodrov
pod jelko samevava
moje zvezde utrinjajo v tebi
da kres sva iskroč nad vasjo

plamen si ližeš oči
že omahnila sem v val
da me odnaša v krošnjo noči
dajva
spustiva se daleč
še dalje
v zubelj neskončen

dekle

grozeče bučanje host
skale s krvjo obruhane so me uklenile
kresni večer je trenutek

večnost
v njenih prsih napoj kipi
da pijeja žejno pijeja

ko sva hitela v rosno jutro
biserja trav iskat
sva našla strnišče

mož ki orje trdo zemljo
ve
ajda opojno cvete
šotor razpada
nebo izgoreva
morje usiha
pešči so dolge in vlečejo vase
sled prekriva potujoči pesek
na koncu je gola gora
ostani na jasi
zasujem s semenjem te praproti
ob zarji znanilki
na kresišču
bova poljubljala stopinje rojenic
v teh besedah je moje koprnenje
kakor sij škrlatnega večera
med zorečo pšenico
spev murnov zamira
med vriske koscev sejem detinstvo
v pesmi grabljic otroške želje
upe sadim v razore puhteče
tvoje ščebetanje ustvarja pesem raskavih
grude so mehke ko trava ko vdruči odžene dlani detinstva
ampak večer se je osul kot praprot
zdaj bolščim v dlani ki so odsanjale
pojdi v zeleno jutro s soncem ovita
jaz bom otepal ržen kruh

na obronku borik kresujemo
trpko prepevaje ožgane pesmi
odjeki padajo v zubljih na tvoje dlani
skrivaš jih v nedra
kaj boš počela z njimi
pogorišče me bo požrl mokri loč
in ko pregaziš
igličevje prekriva kupe kamnitih stez
ti pa boš ogorke pestovala
ustnice ožgala s poljubi
kresno noč med ozvezdje razpredaš
bajke prepletaš v sanjah
nepotešena rajanju vil prisluhneš
našel sem gmajno
hip
plamti tisoč ognjev
potem sam sebi goriš
cesta v megli odpira belo žrelo
kot ukaz podrtij
čakaš na trati ivanjščic
z ogorki v dlaneh
kresišča razpihavaš
čakaš zastonj

lilasta karavana čez črno pustinja
zjutraj boš našla v naročju utrgan cvet
spoznala boš
da je ostalo le črno oglje v črnih rokah
in da so solze prosojne

ne oklepaj mi rok v svojih kodrih
ko jih s poljubi razpletam
brezbarven zastor bo padel
zavedela se boš:
nikdar ne bom več takó dekle

podnevi me vodi rumena ploskev
kdaj pa kdaj tvoja podoba vstopa vanjo
ponoči sam sebi gorim
tvoji zublji so beli
poldne zvoni
starci mencajo povaljane klobuke v dlaneh
grčaste molitve stresajo vanje:
daj vsakdanjega kruha
polja prekletstvo rodè
in bele kosti ob oranju
žene klecajo v snetivo snopje:
reši nas hudega
poklana dekleta ječe skozi leščevje
v rebreh so se očetje postreljali
ravan valovi kri
kri
odpusti nam naše dolge!
sonce se razliva po nebu v gorečem olju
tokave zaliva
prosi za nas grešnike!
valovi
valovi
kri
goreča kri
kdaj bo večer
da popadamo na slamo v požganih kočah
in damo prostora mrtvim
amen
amen

v mesečno noč odhajam
po travnikih diše kope sena
v poljih zorenje
kresnice vžigajo mrak
roke umirajo
zastonj prekladam doživetja z dlani v dlan
v javi izgorevajo podobe v pepel ostajanja
sem nevidna steza le zase
davi je blodnja jecljala besede
ki jih nocoj ne bom izdaval
zastonj mečkam praznino
zastonj v modrih obrisih gora iščem toplote
grcajoč:

vrnil se bom domov
vsejat sebe v sveže brazde
vrnil se bom
pa se zleknil na mah pod smreke
in štel v ilu stopinje otroka
ki se je pred tebami časa
preobrazil v sfingo
vrnil se bom

padel na lice
pognal korenine
ostal bom
ostal
in iskal svoj prag
in iskal sebe

trnje me bo zaraslo
odpadajte ogorki dognanj
da bom sesuta ogleńica

bilo je drevo brez zemlje
in gnezdo brez ptic
in nebo brez zvezd
prišel je otrok iz pravljice
da bi našel pedenj zemlje s travo porasle
in žgolenje ptic
in utripanje zvezd
bilo pa je le drevo
in gnezdo
in nebo
umrl je otrok rekoč:
življenje je laž

v meni gori luč
pustite besede večera
naj stopam po stezi med previsi
stopam nenehno
pustite besede večera živeti!
saj odhajam
odhajam
a ne morem oditi

bruhnili sem kri
da so gore in nebo zakrvaveli
zdaj v zelenem odkošenju
vzhajajo zagoreli meseci
kotale se na zemljo
plan je napela prsi pa bruha kri

mati odhaja proti lisastemu vzhodu
zvečer
na robu mrtvega brega
kakor pečina
moje otroštvo pestuje:
tebi privira kri z zemlje naše kakor očetu
dlani lačne odpiraš jutru v pozdrav
našim slemenom
vsem obloženim v cvetočo jablan pomladi
in sočen plod na jesen
ali ne kliče te ajde zoreče omama
da se zariješ v prst mehko
in kliješ
mati
kako bo
ko bom med pogorišči v mernik pobiral
drobtine otroštva

sveti večer sem svečke prižgala na drevcu
med pritrkavanjem pesem ste drobno ščebljali
in podprtnik sem spekla mehak rumen
samo za božič iz belega brašna
kruha in krhljev bo za praznike dosti
telovo šli smo z Bogom po gmajnah po njivah
mavrice cvetja prepletala naša je pesem
križ je na bregu z rokami oklepil nebo
ko smo v nedeljo trdi od dela posedli
kruha koruznega dobršen kos sem delila
potlej med bore smo se zatekli počit
vence ste pletli in šopek za bogka nabrali
jaz pa sem pesmi dekliških vas peti učila
v žarkov igranje sanje mladosti točila
v mraku ob avemariji smo lučko prižgali
Materi v polju da nam posevke varuje
še za očeta smo prošnjo tiho izrekli
bogve kdaj zadnjič nam toplo je misel poslal
jaz pa v pritrkavanju slutim prasketanje požara
in za božič so prvič se naši poklali
starci in starke
zaviti v raztrgane kmečke kožuhe
v pogrebnem sprevodu tonejo
v zameteni gmajni med bajte razpale
mati
tvoje besede so daleč od mojega zdaj
ko je tujina ugrabila mi vaše obraze
z dušami v cvetni samoti sem klepetala
slutila vaše gmajne razsežne daljí
in ko se vračaš reci besedo vsaj domu
mati
ko bom odromal
in puščal za seboj še gaz spominov
mi bodo snežinke mršile lase
igrivo kot roke dekleta
joj
v snežno razstavo bi legel
in bil odrešen
vsega odrešen

mati na robu mrtvega brega
kakor trepetlika
moje otroštvo pestuje
zadaj je sončni mrk
kotanje se polnijo z gorečimi sonci
in vračam se v izgoreli večer
krvavih dlani
s semenom osušenega ruševja v srcu
materine solze so črne
ne bojo me oprale
odhajam med črnimi bori ubit
sivina valovi
zagrinja

pred durmi neznane veže
stoji plavolaska s kitami

zagledana v tla trga iz sebe :

mati sadi ciprese

vem

vonj krizantem je zasitil to kotlino
akordi kozaških napevov divje grabijo
ali ciprese so tu
opojne opojne

mati sadi ciprese

saj grem

pa si zapleten v zlate kite
potem si sejalec
ki je podaril zemlji vso ljubezen
s srcem je v njej ostal
pa se zaveš da nisi rodil njive
in je ne boš preoral

ostane brezlična črnina brez tebe

živim

kakor odhaja karavana

živim v platnenem prtu

ki ga je prababici stkala mati za doto
z njim za večerjo pogrinja mati javorovo mizo
da nanjo postavi skledo zapuščenosti

živim v zlatem stričevem pečatu

priromal je z njim iz amerike

kakor z glasnikom smrti

živim v kroženju lastovk

niso se vrnile gnezdit pod naš krov

živim v razpadanju križa moje zatohle izbe doma

rad bi živel

v puntu naših žena

ki so v ječah izanskega gradu rodile mutasto deco
v obupu eskima

ko so se mu v polarni noči poklali psi

v spokojnem prepevanju črnih ameriških sužnjev

moj dom je onkraj jordana

v okostnjakih ausschwitza

v zagorelih krcljih nagasakija

rad bi umiral

kot je umiral oče s svojimi brati

človek s srcem v rokah.

tvoja dejanja so v mojih prgiščih

kakor obličja mnogih dni

device odhajajo

mogoče le v prispodobi evangelija

ali v prividih

v škrlatnih haljah s prižganimi voščenkami

med stebriščem golih dreves

v viharo noč

device odhajajo

1.) SREDNJEVEŠKO KRŠČANSTVO

Problem človeka

Poglejmo najprej antropološki problem srednjeveškega krščanstva, problem milosti in svobode, problem konkretnega položaja kreature v razmerju do Boga.

Za srednjeveško misel človek ni bil samo z razumom obogatena žival. Človek je bil tudi oseba. To osebo pa je pojmovati kot krščansko osebo, katere milost je prirejena teologiji. Oseba, to je vesolje duhovne narave, ki mu pripada svoboda izbire; tako pred svetom konstituira neodvisnost, ki ji brez njenega dovoljenja ne moreta škodovati ne narava ne Država. Celo Bog sam, ki deluje v njej, deluje v njej na poseben način in s svojstveno delikatnostjo, ki presega njegove ustvarjalne pravice: spoštuje njeno svobodo, v srcu katere prebiva, vzpodbuja jo, nikoli pa je ne posiljuje.

V svoji konkretni in zgodovinski eksistenci človek ni le preprosto naravno bitje. Razdvojeno, prizadeto bitje je — prizadeto najprej po hudiču, ki ga je prizadel s pohlepom in pohotnostjo, potem pa po Bogu, ki ga je prizadel z ljubeznijo. Po eni plati nosi dediščino izvirnega greha, rojeno je in oropano sadov milosti, ne sicer substancialno pokvarjeno, zato pa prizadeto po svoji naravi. Po drugi plati je ustvarjeno za nadnaravni Smoter: ustvarjeno je, da bi se udeležilo božjega življenja; deležno je vzpodbudne trenutne milosti, in če se ne zoperstavlja Bogu in Boga ne odklanja, predstavlja na zemlji življenje posvečujoče milosti in njenih darov.

Srednjeveški človek je bil hkrati naravno in nadnaravno bitje. Prav tako je bilo tudi krščansko pojmovanje človeka. Treba pa je reči, da je to pojmovanje vsebovalo tudi historični moment, čeprav sta ji teološka zavest in spoznanje povsem zadostovali. Razvijala sta zelo močno psihologijo, vendar ne v modernem pomenu besede: vse stvari so bile gledane s stališča Boga. Prirodni misterij človeka

še ni bil raziskan po človeku samem z znanstveno in eksperimentalno zavestjo. Srednji vek je bil nekaj drugega kot naše refleksivno obdobje: neka vrsta strahu in metafizičnega sramu, da bi gledal stvari in opazoval bitje, izmeril svet — vse to je srednjeveškega človeka zadrževalo pred tem, da bi obrnil pogled k sebi.

Problem milosti in svobode

Tudi problem milosti in svobode je bil teološki problem.

Misel je bila obvladana po svetem Avguštinu. Srednji vek je izražal polno hvaležnost, vrhovno svobodo in uspešnost božanske milosti, hkrati pa tudi utemeljenost človekovega svobodnega razsojanja; pripisoval je Bogu prvo pobudo v vsem dobrem, ta pobuda pa je dajala ljudem veselje do posnemanja. Veljala je trditev, da se človek ne more rešiti čisto sam, da človek sam ne zmore drugega kot slabo in da je svoboden in dober samo v okrilju božje milosti; da je torej človek svoboden, ker ga vsemogočni Bog, ki ga je sicer ustvaril brez njega, ne namerava tudi rešiti brez njega, in da mu njegova svoboda nalaga zato pomembno vlogo in pobudo, hkrati pa tudi odgovornost za vse slabo. S tem je srednji vek izražal koncepcijo milosti in svobode, ki je bila koncepcija krščanstva in ortodoksnega katolištva. V tej koncepciji je bil že določen pesimizem in dramatism, ki je človeško osebo vse preveč determiniral kot padlo, ob človekovam pesimizmu pa previsoko postavljeni Bog in previsokosten odnos božanske osebe do svojega lastnega stvarstva. Tako lahko rečemo, da je bila v tej koncepciji nekakšna teološka nehumanost.

V srednjem veku ni bilo razmišljujočega pogleda človeka na sebe samega, zato pa je bil srednji vek poln neprimerljive mistike in mistikov. Vendar v delih in notranjem življenju svete Terezije, svetega Janeza od Križa in Marije Utelesjenja nimamo nobenih dokazov, čeprav s tem ni rečeno, da so dokaze prezirali. Živel so jih.

Srednjeveški človek je imel močan občutek za naravo, za njeno dostojanstvo in njene pomanjkljivosti; bolj kot kdaj sta ga obvladovala usmiljenje in tožba. Toda vse to je bilo bolj živeče kot zavedno. Srednjeveško krščanstvo je poznalo človeka samo v razmerju do božjih zahtev in v funkciji objektivnih moralnih zakonov, medtem ko mu je bilo subjektivno spoznanje človekove revščine še tuje.

Praktični položaj človeka v razmerju do usode

Na praktičnem področju življenja je srednjeveški človek živel v mejah svojih neposrednih odgovorov na božjo pobudo, preprosto, nezaskrbljen z refleksivno zavestjo — živel naivno življenje, ne da bi gledal nase drugače kot na pasanta.

Srednjeveški krščanski stil označuje preprosto gibanje k vzvišenemu, intelligence k objektu, duše k popolnosti, sveta k socialni in juridični strukturi, združeni v Kristusovem kraljestvu. Krščanstvo je z otroškim pogumom zidalo brezmejni grad, na vrhu katerega je sedel Bog, in pripravljalo božje kraljestvo na zemlji. Vse človeško je bilo v znamenju svetega, podrejeno svetemu in zaščiteno po svetem. Človek — v svojem bistvu kultura — je bil surovo razdvojen in v tej razdvojenosti blagoslovljen, saj se je pozabljal v Bogu.

Razkroj srednjega veka

Ko se je heroični srednjeveški zanos skrhal in zrušil v sebe samega, je prišla na dan tegobna struktura sveta, ki jo je ustvaril ta isti zanos: ljudi je prevzela groza, da niso nič. Kultura se je čutila »prezirano«, ker pred Bogom in za Boga ni imela prave veljave, svetniki pa so ji celo dokazovali, da je tako tudi res. Res da ni trpela zaradi preziranja mesenih ljudi, čeprav so bili le-ti teologi in filozofi, ljudje Cerkve in Države, vendar se je čutila prezirano vse do konca srednjega veka, ko je Vincent Ferrier napovedal konec sveta.

Tedaj je izbruhnila nova in živa kultura, ki je ustrezala človeški kulturi. Katastrofa srednjega veka je odprla vrata modernemu humanizmu. Razkroj srednjega veka in njegovih sakralnih oblik je obveljal kot spočetje profane civilizacije — ne samo profane, temveč tudi civilizacije, ki se je distancirala od Utelešenja. To je sicer še vedno doba sinov Človekovih, vendar doba, v kateri je človek od kulta Človek-Bog prešel h kultu Človečnosti, čistega človeka.

To obdobje, obdobje renesanse in reforme, je obdobje antropocentrične rehabilitacije človeka.

2.) KLASIČNI HUMANIZEM IN DVOJNI PROBLEM ČLOVEKA IN SVOBODE

Protestantsko odkritje

Novo obdobje oznamuje spekulativni problem, problem človeka, in sicer problem milosti in svobode.

Nove neteološke predstave so Avguštinovo pojmovanje človeka razglasile za izničenje človeka. Doktrina Lutra, Calvina in janzenistov je bila, da je človek po izvirnem grehu bistveno pokvarjen. Kakor človek pa je bistveno pokvarjena tudi narava, in tega prekletstva ju ne more odrešiti niti milost.

To je bil čisti pesimizem. Ta narava je sicer pred izvirnim grehom posedovala Adamove privilegije, zdaj pa je to samo še do kraja

pokvarjeni človek, ki Bogu ne pomeni nič več in bo ostal tak, kakršen je, pokvarjen po svoji naravi. Po tako globokem padcu, kakršnega je zagrešil z izvirnim grehom, se človek lahko veseli samo še tega, da mu je dano živeti.

Taka je bila dialektika in tragedija protestantske zavesti, ki je bila s svojim neponovljivim občutkom za nesrečo in bolečino do kraja človeška, strahotno človeška. Z njo si je človek sam izrekel obsodbo nad samim seboj. Zdaj je nepreklicno pokvarjen, ta njegova neozdravljivo bolna narava pa prav zato kliče k Bogu, in tako človeku ostaja le pobuda krika.

Problem milosti in svobode je dobil s tem zelo preprosto in tudi simplificirano podobo: ni več svobodnega arbitra, ker je bil ubit zaradi izvirnega greha. To je skratka doktrina protestantske predestinacije in pogubljenja, **teologija milosti brez svobode**.

Njena najbolj znana inačica je kalvinizem, ki se vrti v istem protislovju: človek je zlomljen, izničen z despotskimi dekreti, toda predestinacija je prepričana v njegovo zdravje. Tako se je človek kljub vsemu pripravljen spoprijeti na zemlji z vsem in se napraviti za izvoljenca božjega. Vedno znova je sicer zaradi Adamovega greha očrnjen in preklet, vedno znova pa je tudi po Bogu poklican in izvoljen. Narediti mora vse, da bi postal božji izvoljenec na zemlji, in celo njegova materialna prosperiteta je dolžnost tega in takega njegovega položaja.

Odkritje humanistov in problem svobode

Poglejmo zdaj dvojni problem človeka in svobode s stališča humanistov.

Molinos si je izmislil teorijo božje predznanosti in razmerja med milostjo in ustvarjalno voljo. S tem je začel zahtevati za človeka del prve pobude, absolutno pobudo pa v vsem tistem, kar zadeva dobro in odrešenje.

Vse dotlej so kristjani mislili, da jim pripada svobodna pobuda v vseh njihovih dobrih dejanjih, a da je ta njihova pobuda vendarle drugotna, ne pa prvotna. Prvotno pobudo je imel samo Bog. Dobra dejanja so tako v celoti pripadala Bogu kot prvemu pobudniku, hkrati pa so v celoti pripadala tudi ljudem, ki so bili drugi svobodni pobudniki. Odslej pa je kristjan mislil, da mora v svojih dobrih in odrešenjskih delih upoštevati dve plati, ki sta bili razdvojeni, razdeljeni med Boga in človeka: vsako dejanje je imelo tisto plat, ki jo je vodil človek sam, in tisto plat, ki jo je vodil Bog sam. Tako je bil človek prepričan, da je v nekem smislu tudi on sam prvotna pobuda dobrega.

V bistvu je to življenjsko in duhovno vprašanje, ki je vznemirjalo človeka spričo misterija njegove lastne in božje svobode. Bog je bil življenje njegovega življenja: ni mu življenja samo dal, ampak je v naglobljih izviri njegove biti to življenje tudi nenehoma živel. Na ladji usode sta torej Bog in človek vlekla vsak na svojo stran, in kolikor je bil človek tisti, ki je vlekel, toliko ni vlekel Bog.

To je bil krščanski humanizem: veroval je v Boga in v njegovo milost, ugovarjal pa mu je zemeljsko. Zahteval je svoj delež v prvi pobudi, in to v okviru vsega, kar je zadevalo odrešitev in zaslužna dela, ker je pač človek sam moral živeti svoje življenje in skrbeti za svoje zemeljsko dobro.

Doktrinarno je bilo v tem teološkem humanizmu nekaj nestanovitnega: logičneje bi bilo, da bi si utrla pot čista oblika. In prav to je storil absolutni humanizem.

Po teologiji racionalizma je bila formula veliko bolj preprosta: opozicija med milostjo in svobodo. V nasprotju s protestantizmom je skušal racionalizem človekovo svobodo odtrgati od vsakršne božje vzročnosti. Kakor je bila protestantska teologija teologija čiste milosti, teologija milosti brez svobode, tako je bila humanistična teologija teologija čiste svobode, teologija ali metafizika svobode brez milosti. V etiki in praksi bo ta formula vedno ostala kot človekova zahteva po svobodi, po svobodi kot privilegiju, s katero se človek slednjič uresničuje in s katero triumfira po sebi in zase. Zdaj si človek sam gradi svojo usodo, sam deluje kot Bog, in to s svojim božanskim znanjem, ki presega vse potrebno. In pot ga nazadnje, s Heglovo koncepcijo zgodovine, pripelje tja, kjer ni več dveh nasprotujočih si svobod, božje in človeške, temveč ena sama svoboda, človeška, ki se bo uresničila kot bog v prihodnjem svetu in zgodovini.

Odkritje humanistov in problem človeka

Preidimo na drugi spekulativni problem, problem človeka.

Še vedno lahko razlikujemo umerjeno humanistično teologijo in teologijo absolutnega humanizma.

Umerjena humanistična teologija ali krščanski naturalizem gleda na milost kot na nekaj, kar bo kronalo naravo (naravo, ki za svojo perfekcijo nima druge potrebe kot potrebo po sami sebi). Naravna modrost je perfektna.

In vendar je še vedno tu dihotomija. Krščanski človek, kakršnega poznamo iz srednjega veka, se je razdvojil: na eni strani imamo zdaj človeka čiste narave, ki bo s pomočjo razuma postal popolna

modrost in dobrota in bo obvladal svet, po drugi strani imamo božjo kreaturo, vernika, ki prosi krščanskega Boga milosti, da bi človeka čiste narave usposobil za osvojitve neba.

V tej teologiji absolutnega humanizma izstopa predvsem Rousseau, teolog dobrotne narave. Rousseaujev človek ne samo, da ni prizadet po izvirnem grehu in izprijeni naravi, temveč poseduje čisto dobrotnost, ki je enaka božanskemu življenju in ki se manifestira v njem kot nedolžnost. Milost je vsebovana v naravi. In pravi smisel Rousseaujeve filozofije je, da je človek zdrav, da se utemeljuje v božanski združitvi Duha in Narave, ki posvečuje vse njegove nagibe. Slabo prihaja v človeka z vzgojo in civilizacijo.

Tudi Hegel, ki hoče odrešiti filozofijo vsega religioznega, vnaša v metafizično vzvišenost čistega razuma religiozno vsebino. V njegovi dialektiki zgodovine je Odrešitev, v njegovi resnici je mistično telo, prek katerega naj bi človek prišel do svobode božjega sinu.

Pri vseh vidnejših predstavnikih moderne duševnosti opažamo, da obravnavajo človeka v njegovem eksistencialnem položaju kot bitje, ki je čisto naravno in ki je v celoti odtrgano od kakršne koli zveze z nadnaravnim redom, upoštevajoč pri tem izvirni greh in milost. Istočasno pa ga nihče ne misli kot čisto naravnost. To je hkrati bitje z vsemi aspiracijami po božanskem življenju, ki ga kristjani povezujejo z milostjo božjo. Ta dvojnost izhaja pač iz tega, ker se človek — oddvojen od Boga — še vedno vede kot božji dedič.

3.) KLASIČNI HUMANIZEM IN PRAKTIČNO DELOVANJE KREATURE V RAZMERJU DO SVOJE USODE

Nesreča klasičnega humanizma: antropocentrizem, ne pa humanizem

V obdobju, ki sledi renesansi in reformi, opažamo očitno ožviteve dveh življenjskih razpoloženj, pesimističnega in optimističnega, pri čemer pa je slednje prevladujoče. Pesimizem človeka veže na vrhovni red, zato je skoraj razumljivo, da se rajši optimistično veže sam nase, čeprav pri tem ostaja v nižjem redu. Kakor je pesimizem reformatorjev hipertrofiral eno temeljnih krščanskih misli o izvirnem grehu, tako je optimizem renesanse hipertrofiral krščansko misel o vrednosti človeškega bitja, ki da je živa podoba Boga. Občutek polnosti bitja in veselje nad svetom, svoboda in zanos znanstvenega odkrivanja, ustvarjalno navdušenje in uživanje v čutni lepoti so dali renesansi naravni in krščanski nadih. Vse to je vodilo k rehabilitaciji človeka, vendar rehabilitaciji, v kateri se je človek polnil s samim seboj in je bil vse bolj odtrgan od oživljajočega principa transcende-

Zahteva po rehabilitaciji je prisotna tudi v moderni dobi. Videti je, da gre pri tem za zavest in odkritje lastne vrednosti, ki je skrita v misteriju človeškega bitja. Človek je pri tem veliko storil, toda nesreča moderne dobe je, da so bili vsi ti procesi vodeni po antropocentričnem duhu, po naturalistični konceptiji človeka. Tako se je zgodilo, da se vsi ti procesi ne končujejo v znamenju združitve, ampak v znamenju razdruženja. To je seveda boleča izkušnja, če ne kar katastrofa. Človek, ki je pozabil, da je v redu bitja in dobrega Bog tisti, ki mu pripada prva pobuda in ki poživlja našo svobodo, se je hotel polastiti prve pobude in jo pripisati svoji svobodi. Pogrešil je torej, ker je svoje gibanje navzgor odtrgal od gibanja milosti; s tem je zašel v dualizem, v razdvojenost, v nov izvirni greh, v humanizem, ki je odtrgan od Utelešenja in ki je lahko kljub napredku usoden.

Teocentrizem in antropocentrični humanizem

Imamo dve vrsti humanizma: teocentričnega in antropocentričnega. Prva vrsta humanizma priznava, da je Bog središče človeka, in vsebuje krščansko konceptijo grešnega človeka in odkupljenja in krščansko konceptijo milosti in svobode.

Druga vrsta humanizma veruje, da je človek sam središče človeka in torej vseh stvari. Ta vsebuje naturalistično konceptijo človeka in svobode.

4.) DIALEKTIKA ANTROPOCENTRIČNEGA HUMANIZMA

Tragedija človeka

V prvih trenutkih moderne dobe je imel racionalizem z Descartesom, Rousseaujem in Kantom čudovito podobo človeške osebnosti, nezlomljive, ponosne na svojo imanenco in svojo avtonomijo, in bistveno dobre. V imenu avtonomnih pravic je racionalistična polemika obsodila vse zunanje intervencije v popolni in sveti svet človeka. To je bilo tudi razumljivo, zakaj intervencija bi lahko prišla samo od razodetja ali milosti, iz tradicije ljudske modrosti ali prek avtoritete zakona, katerega avtor bi ne bil človek, torej od suvereno Dobrega in objektivne realnosti, ki meri in presoja človekovo inteligenco. Danes, dobro stoletje pozneje, je ta ponosna antropocentrična osebnost v razkroju.

Kristjan se zaveda, da je človeško srce, kakor je rekel Pascal, prestrašeno in polno grdobije, vendar ga to ne ovira, da bi ne videl v njem veličine in duhovnega dostojanstva. Kaj pa je postal človek današnjih dni za racionalistično in naturalistično misel? Težnostno

središče človeka se je spustilo tako nizko, da sploh nima več osebnosti, temveč samo še fatalno gibanje podzemskega sveta nagonov in želja — **Acheronta movebo**, kakor pravi Freud — in da priznано dostojanstvo njegove osebe ni več drugega kot maska. Človek je samo še križanje in konflikt, predvsem libida in istinkta smrti. Misterij trpečega in božanskega življenja, ki je nosilo v sebi podobo Kristusa, je samo še brezupna uganka komplikacij s smrtjo. Človek, ki je bil v začetku heroičen in božanski, predvsem pa najnaravnejši, je postal posmeh naravi v svoji lastni naravi, ki ga biča toliko bolj surovo, kolikor bolj jo hrani z usmiljenjem in sentimentalnostjo. Osebnost je opustošena in postaja prikazen, sama sebi ljuba prikazen.

Po razkroju in dualizmih humanistično antropocentrične dobe — razdvojenosti narave in milosti, vere in razuma, ljubezni in zavesti — smo priče še njeni razpršitvi in dekompoziciji. Vendar to človeškega bitja ne ovira, da bi bolj kot kdaj ne zahtevalo svoje suverenosti. Seveda ne več za individualno osebo, zakaj ta ne ve več, kje bi se našla, razen v razkroju in dekompoziciji. Pripravljena je abdicirati v korist kolektivnega človeka, v korist velike zgodovinske in humanistične figure, ki po Heglu obstaja v Državi z njeno perfektno juridično strukturo, po Marksu pa v komunistični družbi z njenim imanentnim dinamizmom.

Tragedija kulture

V dialektiki moderne kulture se nam kažejo trije aspekti, ki so med seboj nerazdružljivo povezani. Sledili so si kronološko.

V prvem trenutku (XVI.-XVII. stoletje), v katerem je civilizacija dajala najlepše sadove, ne da bi se zavedala korenin, iz katerih je črpala svojo bujno rast, je veljalo prepričanje, da je mogoče z močjo razuma samega vzpostaviti razumen človeški red — torej red, kakršnega je človek koncipiral še po krščanskem stilu prejšnjih dob. Ta trenutek lahko imenujemo klasični trenutek naše kulture, trenutek krščanskega naturalizma.

V drugem trenutku (XVIII.-XIX. st.) se je izkazalo, da mora kultura, ki je odtrgana od vrhovnih meril nadnaravnosti, prej ko slej privzeti sebi nasprotno vsebino; beseda je bila o tem, da je treba človeka odtrgati od vraževernosti in religije, odpreti njegovi naravni dobroti perspektive popolne gotovosti, zbrati s pomočjo razuma vse zemeljsko bogastvo. To je trenutek optimističnega racionalizma, meščanski moment naše kulture, ki smo jo komaj prešli.

Tretji trenutek (XX. st.) je trenutek materialističnega prevrednotenja, trenutek revolucije, v katerem človek, ki je dokončno postavil svoj zadnji cilj v sebe samega in ki ne zmore več stroja sveta, začne

nja obupno vojno, da bi z vstajenjem radikalnega ateizma vzpostavil popolnoma novo človečnost.

Poglejmo vse tri trenutke pogloblje.

Prvi trenutek se nam kaže kot zamenjava ciljev. Namesto da bi kultura organizirala svoje lastno dobro, ki ne more biti drugačno kot zemeljsko, išče svoj vzvišeni cilj v sebi sami, ta cilj pa je dominacija človeka nad materialnim. Bog postane garancija te dominacije.

Drugi trenutek je kakor demiurgični imperializem, ki se ne zaveda tega, da obvladovanje prirode po človeku človeka samega postavlja pred zahteve prirode. Ne notranja perfekcija po poti zavesti in modrosti, temveč predvsem zunanje obvladovanje narave, ki naj bi jo človek zavojeval s tehniko. Svet je zadosten samemu sebi. Kakor hitro ga bo človek, zahvaljujoč se fizikalno-matematični znanosti, obvladal, bo v materialnem svetu našel tisto popolno srečo, ki mu jo je bil obljubil že Descartes. Bog postane ideja.

Tretji trenutek prinaša nadaljnje tlačenje človeškega po materiji. Ne računajoč na temeljne zakone svoje narave, se je človek v spopadu z realnostjo primoran vse bolj in bolj pokoravati — ne seveda človeškimi, ampak tehničnim zahtevam in materialni energiji, ki jo je sprožil in ki ga je preplavila. Bog umre; materializirani človek spregleda, da ne more biti človek ali nadčlovek, ko Bog ni več Bog.

Tragedija Boga

Poglejmo zdaj še dialektiko antropocentričnega humanizma v zvezi z Bogom oziroma idejami, ki jih je človek ustvarjal o Bogu.

V prvem trenutku dialektičnega humanizma je Bog postal porok človekove dominacije nad materijo. To je kartezijanski bog. Transcendencija je še ohranjena, toda pojmovana je človeško, kar je vzrok njenega upadanja. Janzenisti so sicer zagovarjali neokrnjeno, umu nedosegljivo transcendenca v smeri Boga, vendar samo s pogojem, če transcendencija preseže in zbriše razum; janzenistični razum jo je torej priznaval samo v primeru, kadar je transcendencija žrtvovala njega samega. V tej klasični dobi je celo teološki razum postal geometrični razum, sovražnik misterija, nič drugačen kot filozofski razum. (Razum spozna misterij in se izniči; ali pa se upre izničenju in s tem izniči misterij).

Za Descartesa je Bog porok znanosti in geometričnega razuma. Po njem Bog deluje učinkovito, ne da bi pri tem smotrno urejal stvari, zakaj njegova despotska svoboda dela tako dobro kot slabo po razpoloženju. Slava Boga velja toliko kot slava monarha ali rokodelca, ki je čaščen v skladu z njegovimi deli. Božja Previdnost, kakor je trdil Leibnitz, soglašala s filozofi.

V drugem trenutku humanistične dialektike je Bog ideja. To je Bog velikih metafizičnih idealistov. Transcendenca je zdaj skoraj zavržena, njen prostor pa zavzema filozofska imanenca (obseženost v stvari). S Heglom postane Bog idealna omejitev razvoja sveta in človeštva.

V tretjem trenutku dialektike humanizma nastopi smrt Boga, katere strahotno napoved je prevzel nase Nietzsche. Kako naj bi tudi Bog še živel v svetu, v katerem je njegova podoba, se pravi svobodna osebnost in spiritualno v človeku, na tem, da izgine!

Povzetek prvega dela »Integralnega humanizma«
Povzel K. P.

POGREBNA PESEM

pogrebna pesem me kljuje po uvelem licu
moja žalost samuje v koščeni kolibi
odrezal sem ji škrlatne roke
da ne more več moliti

za kesanje sem prestar
signali so odpovedali
pred odločilnim križiščem

zagrizen molk zvoni po zarjavelem železu
grgra mi dobrodošlico v spačenem koralu

RDEČ OBRAZ ČRN

ko bodo besede porušeni potokazi
raztresene po poteh ki ne peljejo nikamor
ko bodo gozdovi črnih dreves porasli mesta
in bo množica brezupno iskala svetlobe
zvijajoč se v osrčju teme
ko ne bo nikjer več nobenega zvona
da bi raznesel glas odrešenja po zamrlih ulicah
ko niti grobovi ne bodo več sprejemali
prezgodaj umrlih v nedozorelem dnevu

ko bodo podobe pretekle
in podobe prihodnje
zgorele v ogenj ki ne bo niti topel niti svetel
ko bo sreča le izgubljena fraza
na raztrganem praporu zadovoljnosti
zatavala v mirno predmestje starcev in otrok
ko bodo vsi vzvišeni cilji
našli svoj dom v zaraslem močvirju
in bodo pričakovanja
lokvanji na njegovi umazani vodi
ki nosi v sebi le klice smrti

ko takrat bo le takrat
brez sidra v času
brez jadra v uničujočem orkanu

ko bom le točka v žareči masi
v brezkončni masi
in bosta moj spomin in misel
samo zavest izgubljenega bivanja

in ko bodo vsa zatočišča porušena
da nikjer ne bo trdnega mesta za misel
da bi se ustoličila

ko vse kar je
kar je bilo
in kar bo
bo le neskončna razžarjena planjava
in jaz njeno središče
zavedajoč se njenih okroglih robov
in njenega neuničljivega sovraštva

takrat bom razklal jedro skritega spomina
takrat bom iz razžarjenega središča
iztegnil roke proti d o l i n i

takrat bom vedel
da nikdar ne bom pozabil

takrat bom samo v spominu še živel
v spomin te uklenil
v spominu s tabo spojen
v središču razžarjene planjave vekomaj ostal

NAŠA PESEM

v prahu črepinje bledih obrazov
na večernem nebu curek krvi
sesuli so se stolpi črnih ukazov
preko gozdov polj razbesnela reka drvi

včeraj še stali smo tihi pobiti
a v nas kot da pritajen veter vrši
nezadržno seme upora začelo je kliti
drugo za drugo rušimo zasilne brvi

star čas je novemu odstopil obalo
da živo morje pod žgočim soncem
brez konca v kamnite bregove bo plalo
trgalo dolbbo bo novo podoba rasti

Vili Stegu

PESEM

POGREBNA-PESEM

pregrebná pesem me kljuje po vseh lica
moja falca semuje v kašeni kolibi
odrezal sem ji škafarje roke
da se mora več moliti

iz kesanje sem prestopil
signalji so odgovarjali
pred odločilim kritičem

zaprtim mokl zvoni po zaprtim železu
grava mi dobrodušico v spazem korala

RDEČ OBRAZ ČRNI

ko bodo besede porušeni potokazi
vostrešnje po potok ki na petjejo nikamor
ko bodo gozdovi črnih drevov porasli mesta
in bo morda prebrano jakala svetlobe

zviljajo se v očju teme
ko ne bo nič več nomenega zvona
da bi raznesli glas obsevanja po zamitih ulicah
ko ni globovi ne bodo več sprejemali
prepadaj umrlj v nedozornem številu

ko bodo podoba pretekla
in bodo priložnje
zgorle v ognju ki ne da ni tople ni svetle

ko bo raste se izgubljene traze
na raztrganih prapornu zadovalnosti
zstavale v mirno predmetje stavec in otrok
ko bodo vsi vzvišeni čiji
našli svoj dom v zvezljem močvirju
in bodo pričakovanja

lekanji ne njegovi umrznani veči
ki nosi v sebi le klise smrti

ZAVEZA

teman je bor v naraščajočo noč vrši
v mah se vležem srkam vonj zemlje
ob meni sediš čutim da žalost dremlje
na tvojih vekah zvezdna noč v naju strmi

v prgišče sva objela vse najine sanje
v obličje groze se z mirom svetnikov zazrla
slutiva da zaveza se v večnost razrašča odprla
je ločitev svojo lino skozenjo žari potovanje

ob vodi med vrbami sadiš samoto
na temni gladini mesec riše bel skelet
ob jutranjem svitu ves v krvi dozoreva v portret
oživlja te prime za roko in vodi na golgoto

ob križišču stojiš z očmi v pesek kopaš
iščeš sledove pa jih ni le puščava rosi
v monotoni ožgani pesmi za obzorjem žari
škrlat naloži križ dolgo pot pred sabo imaš

trava v zastor silne omame se razrašča
bele skale v sinjini so sveži pečati poljuba
bor temen v grozi šepeta: o b l j u b a
tonem v zelen svit mir se moje duše polašča

umiral bom v škrlatnem nalivu večera
ves voljan se v naročje nemira bom spustil
zadnjo željo v lovke duše bom izustil
in s tabo utonil v omamni pesmi vsemira

Fotografija je prišla v splošno rabo šele okrog leta 1850, Sören Kierkegaard pa je umrl leta 1855, ne da bi se sploh kdaj fotografiral; po vsem tem upravičeno sklepamo, da pisec »Koncepta tesnobe« in »Smrtne bolezni«, ki je sicer veliko strani posvetil človekovi tesnobi, le ni poznal tudi tistega svojevrstnega občutja, ki nas, današnje ljudi, navdaja pred fotografskim aparatom in pred fotografijo. To dejstvo pa nam seveda ne brani, da bi tega našega posebnega občutja ne povezali s Kierkegaardovimi življenjskimi nazori, zlasti še v primeru, ko smo prepričani, da prav to naše svojevrstno občutje pred fotografsko kamero in pred fotografijo daje njegovemu pisanju o tesnobi pečat polnejše življenjske resničnosti.

Najprej se pomudimo pri našem občutju pred fotografskim aparatom.

Vsakdo izmed nas se pred fotografskim aparatom znajde v nekoliko nenavadnem, razburljivem in celo skušnjavskem položaju, ki nas po eni strani privlači z nebrzdano radovednostjo do nas samih, po drugi strani pa se ga prav sramežljivo branimo. To velja tako v primeru, ko nas preseneti fotoreporter, ki nas hoče posneti kar sredi vsakdanjih opravkov in kar pred pričami, kakor tudi v primeru, ko nam je potrebna fotografija za legitimacijo in se sami podamo v fotografski atelje, kjer je edina priča fotografiranje fotograf. To se pravi, da priče v tem nekoliko izjemnem položaju le niso tako odločilnega pomena, kakor smo pripravljene misliti prvi trenutek: priče so živi ljudje, s katerimi smo živeli pred fotografiranjem in bomo živeli po njem, se pravi svet odprtih možnosti, ki ne zahteva od nas tako definitivne odločitve o nas samih kot fotografski aparat. To naše nelagodno in izjemno občutje torej sploh ni pove-

zано s soljudmi, ampak s fotografiranjem samim, z mrzlim očesom fotografskega aparata in našim »jazom«, ki se je znašel pred njim. Pred fotografskim aparatom čisto natančno vemo, da gre pravzaprav za našo podobo, za podobo torej, ki si jo že od nekdaj želimo ugledati kot nekaj najdražjega in najzanimivejšega na svetu, za katero pa že vnaprej vemo, da nam je fotografski aparat ne more dati, vsaj ne tako, ki bi zadovoljila našo radovednost, ki bi ustrezala nam samim do zadnje podrobnosti in s katero bi se mogli do kraja sprijazniti. Fotografija bo v primeri z nami nekaj pomanjkljivega, če ne celo nasilnega, zakaj fotografski aparat nas hoče do kraja določiti. Prav zato se sprašujemo pred njim o stvareh, ki nam sicer le redko kdaj pridejo na misel — kakšno držo naj si izberemo, kakšen izraz, da bi na nepopravljivi podobi še najbolj ustrezali sami sebi. Zastavljamo si torej vprašanje o samem sebi, povrh tega pa moramo na to vprašanje odgovoriti kar v hipu, in to dokončno in nepreklicno. Tako ni seveda nič čudnega, da se počutimo kot na trnih, saj hkrati že vemo, da ni ne drže ne izraza, sploh ničesar, s čimer bi se lahko do kraja poistovetili, poistovetili do te mere, da bi lahko tudi jutri ali pojutrišnjem, ko bo fotografija slednjič pred nami, prepričano rekli: da, to sem jaz, Janez Kumer. Fotografski aparat zahteva torej od nas prav paradoksalno odločitev: v neskončnosti našega »jaza« se moramo odločiti za trenutek, v nepredvidljivi usodi za nekaj predvidenega in fiksiranega. Privoliti moramo skratka v nekaj, kar po svoji najgloblji naravi nismo in nikoli ne bomo. Zato še najbolje zvožimo, če nazadnje malomarno zamahnemo z roko, češ, fotograf naj kar fotografira, saj tisto, kar bo videti na fotografskem papirju, tako in tako ne bomo mi. Vendar ta naša odločitev ni nič manj paradokсна; saj smo se odločili za našo podobo, pri tem pa smo to našo podobo že vnaprej razglasili za nekaj drugega od sebe. In tudi naše nelagodno občutje, ki ga skušamo pred fotografskim aparatom odgnati, se nam prej ko slej povrne. To je tesnoba pred mrtvo fotografijo, ko smo vendar živi ljudje, tesnoba pred nečim končnim, ko smo vendar neskončni, danim, ko smo vendar spremenljivi, tesnoba pred nami samimi kot nečim nepreklicno gotovim, ko smo vendar nekaj povsem odprtega. In zdaj pogledjmo še občutje pred fotografijo.

Ko imamo fotografijo slednjič v rokah, nas najprej spreleti nad njo prizanesljiv nasmešek: tisto, pred čimer smo pred fotografskim aparatom strahovali in kar smo predvidevali, se je tudi zgodilo. Zdaj že povsem zanesljivo čutimo, da tisti človek na fotografiji res nismo mi sami, vsaj ne človek, s katerim bi se lahko do kraja poistovetili. V primeri s podobo, ki je nekaj okamenelega, smo mi živi, spremenljivi. Ta občutek nam v primeri s tesnobo, ki nas je

navdajala pred fotografskim aparatom, pomeni pravo olajšanje, saj nas podoba na fotografskem papirju le ni uspela opredeliti do kraja, obenem pa se že zgrinja nad nas novo nelagodno občutje. Zdaj smo že nekaj povsem drugega od te fotografije: povsem očitno je torej, da se nenehoma izmikamo samemu sebi in da nikdar ne bomo čisto do kraja to, kar vendarle smo in si v nekem smislu želimo biti, Janez Kumer ali Tine Smerkolj. V tej naši razveseljivi različnosti od mrtve podobe je že prisoten tesnoben priokus, da izdajamo samega sebe, da se zapuščamo in pozabljamo, zgubljammo v nečem nepredvidenem in neobvladljivem. Če nas je pred fotografsko kamero mučila tesnoba spričo tega, da bi utegnili postati enkrat in za zmerom določeni jaz, nas zdaj spričo fotografije ne muči nič manjša tesnoba, ker smo vedno nekaj drugega od sebe, nikdar nič dokončnega in oprijemljivega, ker smo tako rekoč večni, ne da bi bili časovni.

Ta dvojna igra tesnobe nas kar nehote spomni na Kierkegaarda. In če odložimo fotografijo in zalistamo po eni izmed njegovih knjig, po »Konceptu tesnobe« ali »Smrtne bolezni«, smo presenečeni nad tem, kako nam je s pravkaršnjimi fotografskimi skušnjami postalo dotlej megleno Kierkegaardovo pisanje na mah presenetljivo jasno in življenjsko polno. To velja celo za njegov odgovor na pretenciozno vprašanje, kaj je človek, ki si ga je zastavil v prvem poglavju »Smrtne bolezni«. Človek je duh, pravi Kierkegaard, duh pa je »jaz«, ki je pravzaprav neko razmerje, ki je v razmerju do samega sebe. Kot tak je človek razpetost končnega in neskončnega, časa in večnosti, svobode in nujnosti, torej »jaz«, ki še ne obstaja. Naša tesnoba pred fotografskim aparatom in tesnoba pred fotografijo se nam po teh besedah izkažeta kot dva obraza istega strahu pred »jazom« kot nečim definitivnim, obstojnim, kar nismo in ne moremo biti. Najprej kot strah pred tem, da bi ostali kar taki, kakršni smo časovno, ujeti v trenutek, enaki in nespremenljivi, potem strah pred tem, da bi se do kraja spremenili, postali nečasovni. V obeh primerih imamo torej opraviti z usodo našega razdvojenega »jaza«, ki teži k celovitosti in obstojnosti, in v obeh primerih je tesnoba izraz našega avtentičnega »jaza«: v prvem nam pravi, da ne smemo biti končni, ker smo tudi neskončni, v drugem nam pravi, da ne smemo biti neskončni, če nismo hkrati končni, da se ne smemo spremenjati, če kljub spremembam nismo zmerom isti, nepretrganost našega nedoločljivega in razpetega »jaza«.

To nam odpira nov pogled na tesnobo. Tesnoba je po vsem tem regulativ našega avtentičnega »jaza«. Tesnobo občutje nam ne dovoli, da bi iz našega nevskladljivega protislovja izskočili v kakrš-

no koli gotovost in zapustili odprto, dogajajočo se usodo našega »jaza«. Tesnoba nam veleva, da se z našo podobo na fotografiji ne smemo poistovetiti, ker bi kot nekaj danega ne bili več »jaz«, veleva pa nam tudi to, da se z našo podobo na fotografiji moramo poistovetiti, če hočemo biti mi sami. Tako nas vedno znova postavlja ne v istovetnost, temveč v razmerje do samega sebe, v avtentični, nedoločljivi »jaz«. V trenutku našega optimističnega zanosa, ko hočemo biti neskončnost in večnost, nam tesnoba pripoveduje, da hočemo biti s tem nekaj drugega od sebe in da smemo verovati v božansko prihodnost le toliko, kolikor smo sedanji, končni in zemeljski; v trenutku resignacije, ko hočemo privoliti v dano in trenutno, nam pripoveduje, da hočemo biti tudi s tem nekaj drugega od sebe in da smemo uživati v sedanjem le toliko, kolikor verujemo v prihodnost.

Tesnoba nas skratka nenehoma postavlja v razmerje do samega sebe, ki ni samo razmerje, s tem pa nam daje tudi avtentični »jaz«.

Irena Žerjal Pučnik

NASELBINA IDOLOV

Vse veš o življenju in nič o smrti
o tem propadanju, iskanju, bežanju
vse veš o meni in nič o meni

Vse boš vedel o sebi in nič o meni
nič o čakanju izgorelem v krik
Na tetoviranih vratih
samote levi se v davnih tolmunih
lasje frfotajo ob tvojih rokah
boš zdaj laže dihal
boš zdaj laže ljubil
boš zdaj laže čakal na vse

Mimo hitijo nesnažni dnevi
mimo so iskanje, pričakovanje, zasmeh
strah, blaznost, resnica

Nam ni nič dano
nam je vse vzeto
nam ni nikoli povrnjeno nič
mi smo zavora
mi smo zavrženci
mi smo pepel, ki za vedno umre
mi smo trpinovke izkrvavele
mi smo agave enkrat zacvele
mi v puščavi oaze usahle
mi smo v pesku ustvarjeno vse

Mi nismo izrodki človeške družbe
mi nismo poslani samozvanci
mi nismo bojevniki rožnatih plač
mi smo ostali sredi planeta, ki je utonil v zenitu neba

Išči me v sebi
išči me v krvi
išči me v gozdu
išči me v grudi išči
in najdi me zase za vedno

Klanec se vije do tvoje samote
seže ti v roko v kuštravo glavo
seže ti v suhe zalepljene ustnice
seže ti v poželenje zacvelo

Ko se boš vrnil v prezrte sobane, ko glavo boš sklonil v koščeno dlan, ko boš umiral od te bolesti, ko boš izpljuval vse besede, ko boš izstradal vse svoje govore, ko boš zaklepal vse svoje črke, ko boš preklenil vse svoje stavke, ko boš izdolbel vse svoje misli, ko boš presekal vse svoje poti, ko boš preštel vse svoje upnike, ko boš prelistal vse svoje znamke, ko boš izterjal vse svoje debate, ko boš prelomil vse svoje zaveze, ko boš premamil vsa svoja upanja, ko boš pozabil vse svoje žrtve, ko boš izsesal vsa svoja iskanja, ko boš presedel vsa svoja srečanja, ko boš spregledal vse svoje malike, ko boš odsvetoval vse svoje dobrotnike, ko boš izselil vse svoje strahove, ko boš izpraznil vsa svoja obličja, ko boš zaključil vsa svoja načenjanja, ko boš požrl vse svoje iskateljstvo, ko boš osovražil vse svoje prijatelje, ko boš izgnal vse svoje strahove, ko boš izpral vse svoje čednosti, ko boš izboljšal vso svojo pamet, ko boš iztiril vse svoje viteštvo, ko boš premazal vsa svoja vrata, ko boš zapečatil vsa svoja okna, ko boš prekuhal vse svoje kože, ko boš izpraskal vse svoje sklepe, ko boš uravnal vse svoje spirale, ko boš izpričal vse svoje sodbe, ko boš razsodil vse svoje češčenje, ko boš ugrabil zapadle menice, ko boš preusmeril tok svoje logike, ko boš pomendral preteklost, sedanost, ko boš izselil vse svoje potomce, ko boš zacelil razpoke v zemlji, samo takrat se odpoveš meni.

Osat je zrasel v mejo z nebom,
onkraj so ploskve ožarjene scene
onkraj so kočice in stolpi bakreni
onkraj valovi pljuskaajo čistost
onkraj se jata lastovk vrača v svoje gnezdo

Tu kamen na kamnu ne ostane
tu kače levijo prozorne poti
tu se redi pleme z dušikom in krastami
tu podgane oznanjajo kugo na potopljenem brodovju

Tod te bo gnalo po meni
tod bodo pljuskaale tvoje rane
tod bodo rasle rože mogote
tod bodo pasti nastavljene tebi

Kanec za kancem večera potone
zrno za zrnem se vtika v šivanko
klin za klinom se zabija v skalo
vozel za vozlom drči mimo ladje

Klinki klinki klonk
klinki klinke klenk
poznaš in poslušáš zvon starodavni
vrlo posnema bitje srca
ne zaostaja in ne zamuja ne moje ne tvoje žrtve

Žalovanje se zgrne nad grobljami
prasketal bo ogenj v kaminu
lesketale se bodo kaplje
razletel se bo žaromet
las za lasom ti bo osivel
snop za snopom bo tihožitje

SAMOMORILCA

I.

V prihodnjem poglavju, se pravi jutri zvečer, bom zelo natančno popisal, kako sem ubil najslovitjšega človeka v tem kraju, Feliksa Velkavrha. Tej velikodušni napovedi, ki je prav gotovo razplamtela vso vašo radovednost, pa moram kar takoj dodati, da v tem primeru uporabljam besedico »ubil« zaradi dramatičnosti zgodbe same, zaradi pripovedne čarovnije, v katero tako noro verujem, zakaj dejanje samo, ki mu bo sledila Feliksova klinično ugotovljiva smrt, nikakor ne bo mogoče imenovati uboj. Feliks je namreč že vse do kraja premislil in čisto natančno, tako rekoč stoodstotno ve, da bo umrl; torej ga ne bom ubil, temveč mu bom z nabojem šiber za planinske fazane, ki mu jih bom sprašil v čelo, le pomagal domisliti njegovo življenje. Vendar o tem jutri!

Tele današnje vrstice posvečam načelnemu pretresu stvari pa tudi ugovorom, nepotrebnim prošnjam za pomilostitev in podobnem. Z njimi seveda tudi Feliksu samemu dajem zadnjo priložnost, da se slednjič oprime življenja, da se poskuša iztrgati smrti s svojimi močmi ali s pomočjo koga drugega v tem človekoljubnem kraju, čeprav v kaj takega ne verjamem. Spet nam ta manijak iz gozdne čuvajnice na Jelovici dela preglavice, bo seveda prvo, kar boste porekli na mojo velikodušnost; le kakšna je ta umobolnica na Studencu, da tako neodgovorno odpusti obsedenega in smrtno nevarnega človeka. Norec, strinjam se z vami v celoti, vendar norec, ki je dovezeten za vse dokaze, če le kaj dokazujejo, in tudi za prošnje, če so utemeljene na čem stvarnem. Zategadelj je torej vse v najlepšem redu. Tale pretres lahko kljub neodgovornosti umobolnice in kljub vaši zgroženosti doseže svoj pravi namen.

Dobro, boste rekli zdaj, kaj pa je naš častitljivi Feliks sploh zagrešil takega, da bi moral umreti? Zagrešil? Nič ni, revež, zagrešil. Tudi ni revež čisto nič kriv, zakaj pri tej zadevi sploh ne gre za

krivdo ali kaj takega. Kakor sem bil že rekel — in tega ne mislim več ponavljati — Feliks čisto natančno ve, da bo umrl, in jutri zvečer se bo to s skladu z njegovim prepričanjem zgodilo, tako rekoč dopolnilo. To in čisto nič drugega.

Zdaj ste seveda v zadregi. Takšna je vendar usoda vseh nas, pravite negotovo, saj vsakdo od nas že od rojstva nosi v sebi smrt in vsi čakamo, kdaj se bo dopolnilo. Če je to vzrok tvoje odločitve, potem lahko pobiješ kar vse ljudi po vrsti.

Pomota! Ubil bom Feliksa in nikogar drugega. In ko ste že tako usmiljenega srca, potem vam povem, da bom to storil v prvi vrsti zato, ker vaš Feliks že zdaj ni več živ človek. Nekaj malega pa seveda tudi zato, ker je nepopravljiv lažnivec.

Kakšen pa sploh je ta človek, vas vprašam? Resnica o njem — ne glede na vaše pretirano spoštovanje in usmiljenje — je vendarle ta, da je Feliks nekoliko puklast, da je pri svojih petdesetih letih še vedno neuslišan ljubimec in bolešno sramežljiv, skratka sploh vse tisto, kar po naravi prizadeti in prikrajšani ljudje že morajo biti. In tudi vam samim je jasno, da je zaradi vseh teh naravnih nadlog tudi hitro ranljiv in preobčutljiv kot dojenček. Po svoje je res revež, boste zdaj solzavo zategnili, vendar prav zaradi tega je še toliko pomembnejši. Strinjam se z vami, za naš siromašni in zakotni kraj je Feliks pomemben kot malokdo med nami, če pa upoštevam še njegove neizživete moči, je prav neprecenljiv človek. Možak pri petdesetih in povrh vsega še takega družbenega ugleda, ki mu že pomisel na žensko prav pubertetniško razvname domišljijo, ki mu je tako preprosta reč, kakor je žensko mednožje, največja uganka. Po tej plati je tako rekoč enkrat. Vendar ne moremo ostati kar pri tem. Vprašam vas, ali je še kdo slišal od njega kaj takega, kar bi izdajalo to njegovo pubertetniško radovednost? Je že kdo prebral kaj podobnega v njegovih knjigah? Ga je morebiti videl kdo vznemirjenega, otroško nemočnega, objokanega zaradi svoje nesreče, žalostnega spričo vseh teh neizpolnjenih želja? Nihče. Seveda nihče! In kar dajte, napeljite besedo na to njegovo žalostno resnico sami, videli boste, kako vas bo ta prikrajšani človek vzvišeno in ledeno zavrnil: »Priatelj dragi, ne bodi no oseben!« In pri tem se bo še naprej pozibaval v svojem gugalniku, medtem ko mu bodo njegove bele roke mirno počivale v knjigi na kolenih.

Vidite, temu človeku ni mogoče vtepti v glavo, da je resnica osebna in da je vse drugo laž. Z njim lahko govorite samo pretehtano, znanstveno, kakor pravi temu sam, splošno, brez tiste osebne barve, ki daje besedam njihov enkratni pomen, pomen trenutka, v katerem so bile izgovorjene, človeka, ki jih je izgovoril... Pogovor z njim

je premlevanje splošnih besed, ki naj bi imele za vse enak pomen, čeprav živimo vsak svoje življenje: on svoje nesrečno življenje s puklom, jaz svoje srečno življenje brez pukla. Feliks se še nikoli ni vživel v nikogar od vas, kakor tudi nikomur še ni dovolil, da bi se vživel v njega, in prav zaradi tega — mimogrede bodi povedano — je tako brez okusa, tako žaljivo brez okusa. Rdeče svilene kravate si veže k zelenim bombaževinastim srajcam, kakor veste tudi sami. Neoprostljivo, a kako naj bi imel okus človek, vas vprašam, ki si ne upa ustreči niti svojim željam, kaj šele željam drugih. Je pač znanstvenik in čudak, boste rekli z razumevanjem, je pač človek, ki nima pravega osebnega življenja, in samo tak človek je lahko znanstvenik. V redu, jaz nimam nič proti znanosti, vprašati pa vas le moram, če ste že sploh kdaj pomislili, kaj so pravzaprav te Feliksove ohlapne besede, te njegove ledeno mrzle roke, sploh vsa ta njegova znanost? Vse to je vendar le obramba pred njim samim, nekakšen nadomestek, da mu ni treba živeti njegove žaljive grbe, njegove radovednosti, ki ga hoče ponižati, njegove neuslišane ljubezni, vsega tega, kar Feliks v resnici je.

In zdaj smo tu! Feliks svoje življenje misli, Feliks svojega življenja sploh ne živi. In kaj se pravi to, misliti svoje življenje? To vam bo takoj jasno, če preberete samo eno izmed njegovih globokoumnih knjig. Njegova misel ga ni obvarovala ponižanja in sramote, nikar ne mislite, ampak ga je — misel kot misel — spravila v še večjo sitnost. Ko tako tuhta in kraca po papirju, ne da bi popustil svojim željam in strastem, ne da bi popustil življenju samemu, ne more misliti drugega kot smrt. In tako nima nobenega upanja in čisto natančno ve, da bo umrl.

In ti, tepec, boste rekli, ali ti ne veš, da boš umrl?

Prav na to vprašanje sem čakal. Takoj vam odgovarjam: ne vem. Če že mislite, da ste me s tem razorožili, potem vedite, da je to vprašanje, na katerega vam niti v najslabšem primeru ne morem odgovoriti. Kar vidim vas, kako se mi pomilovalno smejete, daj no, bedak, še vsak človek je nazadnje umrl, in menda tudi umobolnim ni s tem prizaneseno. Seveda, saj tudi meni zdrava pamet pravi, da bom nazadnje umrl, in tega svojega konca sem celo gotovejši od vas in Feliksa. Prav v tem pa je tudi razlika, v tej gotovosti, v tej moči prepričanosti v svoj konec! Ja prav zaradi tega, ker tako zanesljivo vem, da bom moral umreti, ne morem živeti drugega kot večno življenje. Bolj kot se sklanjam v svoj lastni grob, bolj živim nekje v nebesih. In res je, kar pravite, pri tem me hoče raztrgati na dvoje. Vendar dajte, povejte mi še to, kaj je pri tem močnejše, smrt ali življenje, obup ali upanje, kaj je pri tem gotovejše? Prav nič ni gotovega, dragi moji, če le eno in drugo jemlješ zares, ne smrt ne

večno življenje. Je popoln obup, je pa tudi trmoglavo upanje, nekakšna gugalnica, ki se ne more do kraja prevesti ne na eno ne na drugo stran in na kateri ni trdnega oprijema. Zanesljiveje kot vem, da bom umrl, trdovratneje verujem v neumrljivo življenje. To je navsezadnje človeško, boste rekli. Prav zato ne vidimo nobenega razloga, da bi postal tako nečloveški in da tega vrtoglavega guganja, ki navsezadnje ni niti malo prijetno, ne bi privoščil tudi Feliksu Velkavrhu.

Nikakor! Feliks vendar ve, da bo umrl. To se pravi, da tudi svojo misel o smrti živi površno, skrajno površno, zakaj če bi to misel živel zares, kakor jo živimo vi in jaz, bi tudi upal, še kako upal.

Tako pa je, kar je. Davi sem bil pri njem, dal sem mu zadnjo priložnost in sem ga vprašal:

»Feliks dragi, ali vsaj malo majčkeno veruješ v večno življenje?«

In Feliks je odgovoril, ne da bi trenil: »Na to vprašanje sem ti že nekoč odgovoril, če se ne motim, in to zelo natančno in prepričljivo. Prav groza pred smrtjo, ki me zgrabi kdaj pa kdaj in ki ji skušam ubežati, je najboljši dokaz, da bom umrl.«

Torej?

Mislim, da se je s tem odgovorom Feliks sam pokopal. Ta človek živi in ne veruje v življenje, živeče pa, ki ne veruje v življenje, je po vseh naravnih zakonih že tako in tako mrtvo.

Zdaj ste seveda brez moči, samo grozite še. Ustrahovali bi me radi. Če nič drugega, pravite, je tu še roka pravice: tega svojega naklepa ne boš mogel speljati tako, da bi nazadnje ne odgovarjal pred zakoni in da ne bi dobil zasluženega plačila. Smešno! Čemu pa potem sploh pišem te vrstice in tako dramatično naznanjam ta uboj?! Nobenega drugega zakona ni, dragi moji. In nobene druge morale. Seveda, so še druge reči, so luksuzni avtomobili, so dobra službena mesta in lepe ženske, nič koliko želja in apetitov, ki vzbujajo med nami razprtije in ki sta jim potrebna zakon in rabsodnik. Vendar samo večno življenje je želja, v kateri smo vsi sporazumni in v kateri smo vsi ljudje drug drugemu bratje. Večno življenje je nedeljivo, je za vse nas ali za nikogar. In če bo preživel samo eden izmed nas, bomo preživeli vsi. Če torej ni zakona, ki bi zaščitil najglobljo človekovo željo, v kateri smo vsi ljudje bratje, potem so vsi drugi zakoni postranskega pomena. Požvižgam se nanje!

Idiot, kričite! Vsi ti postranski zakoni so edino pravični, ker temeljijo na stvarnih človeških možnostih, ne pa na tvojih sanjaških idejah o nesmrtnosti. Kako se motite! Zakoni, ki upoštevajo človekovo smrt, ne da bi se sprijaznil s smrtjo en sam človek, so nasilje

nad človekom. In vprašanje, ki mi ga hočete zalučati v obraz, češ da se smrtnik nima pravice potegovati za večno življenje, je ne-umestno. Pravilno vprašanje se glasi: kdo je Feliks? In jaz vam od-govarjam: Feliks ni človek!

Ko pa že govorite o sebičnosti, še to! Če hočem biti nesmrten, ko vsi v en glas trdite, da sem umrljiv, če govorim v imenu vseh ljudi, ko sem še vedno le jaz sam, to vendar pomeni, da hočem biti nekaj drugega od sebe. Kakšna sebičnost je potem to?

Končajmo! Vse ostane pri tem, kakor sem bil sklenil: jutri zvečer bom vašega spoštovanega Feliksa ubil oziroma domislil njegovo smrt. K njemu bom prišel v lovski opravi in z lovsko puško, vendar stavim, da ga to moje opozarjanje ne bo na nič opozorilo. Stavim tudi, da bo puško v mojih rokah sprejel kot puško in da se bo raz-govoril o njej s tistim svojim splošnim jezikom, po katerem se lovska puška ne razlikuje od lovske puške v rokah moralca. Sprejel bom ta njegov njezik, puško pa pred njim razstavil in očistil. In če bo pri tem opazil, kako je ta njegov znanstveni jezik kljub vsemu netočen, kako o posameznih delih govori samo v razmerju do drugih, ne da bi mogel kdaj zgrabiti kako delo samo, ga bom pomilo-stil. Če ne, bom puško sestavil. In ko bo sestavljena, mu bom rekel: »Tako, zdaj pa jo morava pred uporabo še nabiti. Takole, vidiš, zdaj pa, ko so šibre slednjič v cevi, samo še pomeriva in sproživa...« In Feliks se bo z dvajsetkrat preluknjanim čelom zvrnil iz svojega gu-galnika. Njegova misel o smrti bo dopolnjena.

II.

Pripovedujem kar se da natančno, kakor sem bil obljubil.

Niti malo ni bil začuden nad mojo lovsko opravo in prav ničesar me ni vprašal, jaz pa tudi nisem rekel nobene. Takoj ko mi je od-škrnil vrata, je nastal za njegovim hrbtom v predsobi nekakšen pre-plah, nekaj je zašumelo, zaslišal sem lahek topot ženskih copatk, zagledal rob poletenskega krila, ki je hušknilo za ene izmed števil-nih vrat. In takoj mi je bilo jasno, da to ni starka, ki mu hodi po-spravljat, nikakor ne starka. Tudi je v njegovih očeh utripal fana-tični blesk človeka, ki je izgubil občutek za stvarnost, iz celega njegovega telesa pa sta žareli tista čustvena prevzetost in zanos, ob katerih se človeku niti sanja ne, da bo nekoč vendarle treba umreti. Že na prvi pogled je bilo očitno, da je Feliks iz ene skrajnosti skočil v drugo, saj ni bilo na njem niti sledu njegove nekdanje treznosti in preudarnosti. To me je seveda zmedlo, razorožilo: oprtač in pu-ško sem odložil kar v kot za vrata.

»Prav prijetno hladno je pri tebi, Feliks, prav prijetno hladno,« sem rekel, ko sem stopil v salon in se zvalil v enega tistih njegovih udob-

nih naslanjačev. Posedeti sem hotel, pridobiti nekoliko časa, da bi uredil svoje zmedene vtise; v nič na tem svetu nisem bil več gotov in prepričati sem se hotel vsaj v to, ali je ženska v Feliksovem stanovanju resnica ali privid. In tudi Feliks sam je bil zame še vedno uganka: tisti blesk v njegovih očeh bi lahko zdaj, ko sem ga opazoval pri polnejši svetlobi, pripisal tudi pijači ali utrujenosti.

On pa: »Posedeti si se torej odločil. Lepo od tebe, dragi, res lepo!«
In spet jaz: »Pri miru in z mirom. Le čemu bi se po nepotrebem preganjal, ko je vendar za takle užitek potrebno le malo poguma. Veš, dragi moj Feliks, vse bolj prihajam do spoznanja, da je vse drugo le strah pred samim seboj, strah pred praznino, ki nas čaka. Vse to tekanje, vsa ta zavzetost in ves ta znoj, vse te težave in nevarnosti, ki se jim izpostavljam od jutra do večera, doma, na lovu, sploh povsod, vsi ti naši podvigi izhajajo iz tega, da ne znamo ali da ne upamo sedeti sami in z mirom v duši.«

In spet on: »Vidim, da, samote in miru si si zaželel. Sklenil pa si posedeti pri meni, da le ne boš čisto sam in miren.«

To je seveda rekel kolikor je mogoče strupeno.

Jaz pa kljub temu mirno, trezno: »Pravzaprav ne gre za samoto, Feliks, za zdravo pamet gre! Navsezadnje se človek že mora vprašati, zakaj vsa ta preganjavica, če je z nami tako nepreklicno hudo, da tega z ničimer ne moremo ne potešiti ne odgnati. Mar naj bom kljub temu nenehoma v ognju, v ropotu, v gneči! Saj to je vendar smešno, Feliks, za pogumnega in resnicoljubnega človeka pa tudi žaljivo. Takole po lovsko se našemiš in se zaženeš v hrib, da bi ne mislil o sebi in o tistem, kar te čaka, potem pa se ves zbit vrneš in zmagoslavno oznaniš: Bil sem na vrhu Blegaša. In ustrelil sem najlepšega planinskega fazana, kar sem jih kdaj videl.«

»Zelo duhovito. Zelo duhovito, vendar nič več kot to. Če je strah pred smrtjo tisti, ki nas poganja, potem je vse to enako res, tako preganjavica kot smrt.«

»Menda ne misliš reči, da tega strahu ni mogoče orazumiti! Kaj takega nikdar ne bi pričakoval od tebe.«

»Pa vendar je prav to tisto, kar čutim.«

Rekel je natančno tako: čutim.

»Pa vendar, Feliks,« sem rekel nekoliko bojeviteje, »saj človek tudi misli, spoznava to svojo neumnost in je ne more ponavljati kar naprej in naprej. Že stari modreci so trdili nekaj podobnega, kot zdajle trdim jaz, a kam se je že prebila človeška misel, v kakšne globine je že segla!«

«Misel, misel,» je zamahnil omalovažujoče, »to vendar ni nikakršen dokaz.« Še bolj nenavadno pa je, da je še zdaj stopical in si lomil roke, ne da bi se vsaj za hipec položil v svoj gugalnik. Videti je bilo domala tako, kot da se v salonu in med knjigami sploh ne počuti več domače, kot da namerava zdaj zdaj vzleteti v povsem drug in drugačen svet. Mogoče pa je bilo razumeti to tudi tako, da se tako vztrajno drži na nogah samo zato, da bi me pregnal.

Jaz se vsekakor nisem dal motiti. »Sprijazniti se je pač treba z našim žalostnim koncem,« sem rekel kar se da preudarno, »vse drugo je norost.«

Zdaj se je prav histerično zasmel:

»Če je vse drugo norost, kako naj potem razumem to tvoje prizadevanje, da bi bil pametnejši od mene? Ni to potem še večja norost?« In kar zadaviti ga je hotelo od nesramnega zoprvanja.

Jaz pa vsemu navkljub še mirneje: »Dajva, premisliva rajši! In če bova vse to natančneje premislila, boš uvidel tudi sam, da imam prekleto prav — vse drugo je strah pred resnico in iluzija. Celo ženske, ki jih jemljemo najbolj zares, niso nič drugega. Največja iluzija.«

Prizadeto je poskočil in se zapičil vame:

»Ti, zdaj pa kar naravnost povej, na koga s tem meriš?«

»Ne bodi no oseben,« sem ga vzvišeno zavrnil. »Saj pravim, da premisliva. Tu sam veš, da se človek ob ženski še najbolj razvname.

Spričo razumevajočih ženskih oči se mu kar na lepem zazdi, da bo zdaj zdaj izskočil iz svoje osamljenosti, da se bo z žensko vred spremenil v popolnejše in srečnejše bitje. In kaj se zgodi v resnici? Ljubiš se z njo, tako rekoč mučiš, na kraju te velike ljubezni pa si z njo vred samo še bolj sam in pozabljen. Namesto v popolnejšem življenju sta se znašla na pragu smrti.«

»Midva z Angelco že ne,« je vzkipel. »Nikoli! Kolikor bolj sva nazadnje sama, toliko bolj sva navezana drug na drugega in toliko večja je najina ljubezen. Kolikor bližja sva smrti, toliko več je v naju življenja.«

»A rezultat?« sem vprašal znanstveno, ker se nisem hotel spuščati v te njegove privatne zadeve. »Rezultat te ljubezni je zmerom isti, zmerom isti. Stopnjuje se kvečjemu samota, stopnjuje smrt, ki je z ničimer ni mogoče premagati. Daj no, Feliks, premisli malo!«

»Kaj hočeš reči s tem,« je skočil vame. »Da se z Angelco ne bova združila v popolnejše in trajnejše bitje?! V redu, strinjam se s

tabo, ne bova se, ampak prav zaradi tega, ker se ne bova združila, se nenehoma združujeva. Vse bolj osamljena sva in vse večje je najino hrepenenje po združitvi.«

Zdaj sem začel po malem obupavati. Ta človek ni bil več sposoben niti logične, kaj šele znanstvene misli. In nobenega upanja ni bilo, da bi ga spametoval, tega namučenega samca, ki je slednjič prišel na okus pri ženski in ki je na vse gledal z očmi tega svojega srečnega odkritja. Čeprav sem bil še vedno pripravljen verjeti, da je ženska v njegovi hiši le moj prisluh, moj privid, ker se mi ni zdelo mogoče, da bi Angelca ves ta čas tičala v kaki stranski sobi, o Feliksovi katastrofalni spremembi le nisem dvomil.

»Le kakšno združevanje!« sem zamahnil proti njemu. »Če že enkrat vem, da združitve ni, se vendar ne morem kar naprej zaletavati z glavo skozi zid.«

»Saj tega ne veš!«

»Kako da ne! Vem vendar, na lastni koži sem skusil.«

»Tega ne moreš vedeti! Po vsakem ponesrečenem poskusu sva samo še bolj sama in si samo še bolj želiva k nečemu popolnejšemu od sebe. In kaj je pri tem res, osamljenost ali želja po združitvi, obup ali ljubezen, smrt ali življenje — tega ni mogoče vedeti. To lahko vedo samo mrtveci in Bog.«

»Vem pa tudi jaz, čeprav nisem ne mrtvec ne Bog.«

In vstal sem in se začel odpravljati. Imelo me je, da bi ga počil, seveda me je imelo, saj mi je ves ta njegov fanatizem o večnem življenju že pošteno načel živce: vse ozračje je bilo nabito z njim, ne da bi se mogel oprijeti česar koli trdnega. Nič manj me ni dražila ta njegova nora vera, ob kateri se je zdelo, da bo zdaj zdaj razprostrl roke in poletel naravnost v nebesa, nazadnje pa je bil vedno znova še zmerom tu, v nekoliko zakajenem salonu. Z veseljem bi ga pihnil, samo za ta uboj mi je bil potreben ponoven pretres, nič drugačen od tistega, ki sem ga napravil v prejšnjem poglavju. Pripraviti sem se moral. Pa jutri zvečer, sem si rekel, takrat pa je bil Feliks, ki me je pospremil do vrat, že pri puški:

»Konec! Ko tako dobro veš, da boš umrl, naj se to tudi zgodi.«

Potisnil mi je puškino cev v trebuh in začel kričati kot obseden. Da naj nikar ne mislim, da se bo s tem svojim dejanjem umazal in da se bo moral zanj zagovarjati pred kom, zakaj večno življenje da je edini in najvišji zakon. Vse živo, ki ne veruje v življenje, da je tako in tako že mrtvo, in da me torej sploh ne bo ubil, ampak da mi bo le pomagal domisliti moje življenje. In še preden sem mu

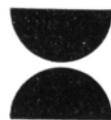
dopovedal, da bo s tem čisto po nepotrebem zapravljal svojo čast in ljubezen, ker bom tako in tako umrl, je že pritisnil na petelina. A kakšna sreča, kakšna sreča! Ni počilo, samo prazno je škljocnilo.

»Ej, Feliks moj dragi,« sem zmigal z glavo, ko sem prišel k sebi, »puško je vendar treba nabiti. Kolikor jaz vem, še nobeden ni nikogar ubil s prazno. Čakaj, pokažem ti, kako se to dela, trezno, pre-mišljeno...«

Tako torej. Kako sem ubil Feliksa Velikavrha, bom popisal šele v tretjem poglavju, se pravi jutri zvečer, ko bom ta njegov neutemeljeni fanatizem do kraja premozgal, vsekakor vas ne mislim pri-krajšati za zadnji užitek te vaše radovednosti, ki sem jo sam raz-plamtel. Če nič drugega, boste morebiti kje prebrali, kako je Feliks Velkavrh ubil mene, zakaj v sedanjem položaju je vse mogoče, puška pa mu po mojem temeljitem poduku tudi ne dela več preglavic.

Za vsak primer pripisujem naslov, da bi me norec ne iskal v umobolnici na Studencu: Peter Košir, gozdna čuvajnica na Jelovici.

SLOVENSKI FILMSKI SCENARIJI 1948-68

Kljub vsem finančnim težavam, s katerimi se že leta otepa slovenska kinematografija, je v 23 letih nastalo vsaj osem dobrih filmov. Za prihodnost lahko upamo na novi filmski val, čeprav bi skupina dobrih cineastov morala že vsaj pred desetletjem delati v pogojih, kakršne ima recimo češka al poljska kinematografija. Da se ustvari dobra tradicija, je za to umetniško panogo prav tako potrebno, kot za vsa druga področja kulture.

Film rabi svojo publiko. V skoraj vseh evropskih deželah je filmska kultura dosegla mnogo višji nivo kakor njena publika. Spektakularni filmi se lahko ponašajo z visokimi finančnimi uspehi. Res je, da je med njimi nekaj zares dobrih, toda resnično umetniški filmi so ostali daleč v ozadju in večina ljubiteljev filma nad njimi ni navdušena. Umetniška literatura, upodabljajoča umetnost in balet naletita na isti problem, vendarle šola vsaj do neke mere vzgaja okus publike. Filmska vzgoja je kljub prizadevanjem posameznih navdušenecv še vedno postranska stvar. Dobra filmska tradicija se lahko ustvari samo, če se ustvarja v pogojih, ki jo omogočajo. Brez široke publike, ki bi znala film pravilno ceniti in doživeti, se naša filmska umetnost kot enakovredna tekmica in soustvarjalec filma drugih dežel ne more razviti. Filmu utira pot največkrat filmska propaganda s plakati, slovečimi igralci, danes v večji meri tudi režiserji. Publiko privabi aktualnost vsebine, že znane popularne zgodbe iz zanimive literature, včasih problematika. Propaganda je predvsem zunanji učinek, večji pomen ima filmska kritika, filmski časopisi, intervjuji z umetniki, filmski krož-

ki, kinoteke, načrtno seznanjanje publike s filmsko kulturo.

Film je združena umetnost, zlasti igrani filmi so kolektivno delo, kjer posamezne osebnosti pridejo več ali manj do izraza. Filmski umetniki torej izhajajo iz nujno različnih plasti, prinašajo in strnejo svoja najrazličnejša izkustva v isto delo. Res da mora vladati določena skladnost med posameznimi umetniškimi enotami (kamera, dialogi, fotografija, glasba, igra, scena), toda prilagoditev igra sekundarno vlogo. Režiser rabi dobro delovno grupo, rabi dobre filmske igralce, katerih igra ima drugačna pravila in karakteristike od odrskih igralcev. Tega pa večina slovenskih režiserjev ni upoštevala.

Druga hiba slovenske filmske politike je ta, da je bilo pri izbiri prezrtih nekaj dobrih scenarijev. Ob pregledu slovenskih filmov pogrešamo stvarnost, pogrešamo tisto problematiko, ki je edinstvena za druge in nujna za nas. Slovenija je vendarle v bistvu agrarna dežela, doslej pa nam naš film nič ni povedal, razen v Svetu na Kajžarju, kako živi kmet. Tudi o delavcih nismo nič zvedeli. Tudi če sta ta dva sloja doživljala tragiko, vedeti hočemo, s katerih prostranih polj in bogatih gozdov so bežali naši ljudje, kako gradijo železarne, kako postavljajo podpornike v rudnikih, kako si sami gradijo domove, kako so brigade zanosno obnavljale porušeno, kakšne so bile meje, katere čistke je prestalo to ljudstvo, kakšna so bila sodišča in tisti zloglasni gradovi. Ko sem pred petimi leti pregledovala še neuprizorjene scenarije, nisem mogla razumeti, zakaj se nihče ni lotil dobrega scenarija Mihe Remca s problematiko Ptujске

ga polja. Mimogrede mi je bilo rečeno, da bi tak filmani scenarij postal pošasten. V njem je jasno zastavljen problem migracije v mesto in industrializacije kmečkih predelov. Pripoved je balada o kmečkih domačijah, balada treh kmečkih generacij. Propadanje, ki se je vgnezdilo v kipeče življenje, je pretresljivo in plastično prikazano s prizori kurentovanja.

Vrsta filmov je bila namenjena samo politični propagandi. Poleg tega je slovenska kritika z nezaupanjem in složnim nedobrovanjem sprejela Hladnikov film *Ples v dežju* in to celo takrat, ko so bili v drugih republikah nad njim navdušeni. Hladnikovi filmi so še vedno zakladnica slovenske filmske umetnosti.

Slovenska kinematografija je tesno povezana z vso jugoslovansko. Vendar je Slovenija zaradi svoje pretekle specifične zgodovine, kulture, mentalitete in gospodarskega razvoja izoblikovala neasimilirano, svojstveno in samoniklo družbo, ki brez dvoma kot vsaka (zdrava) družba rabi miselni in čustveni razvoj, si izoblikuje specifični kulturni svet, ki je odprt na vse strani in mora že zaradi nujnostnih zakonov razvoja ohraniti svobodo in avtonomnost.

Film mora torej imeti svojo publiko in če si jo hoče pridobiti, mora vsaj do neke mere biti angažiran, predvsem zato, da s svojo dobo zaživi in se spoji v živ organizem umetnosti in kulture nasploh. Posebno še velja ta postavka za tako deželo, kjer ni vedno dovolj sredstev za vse panoge umetnosti, kjer nastaja problem restavriranja umetniških spomenikov, financiranja šolstva. Pred kratkim smo doživeli neprijetno vest, da filmska vzgoja v slovenskih šolah ne pride v poštev. Odrekli smo se s tem tistemu, čemur se niso hoteli odreči ne Poljaki ne Čehi še pred desetletjem.

Angažiran je film takrat, kadar se spopade s problematiko dne, kadar v določenem pomenu vdre v zavest gledalca, da se slednji pretopi v dogajanje, da se zavzeto s čustvom vživi v dogodke ali v akterje. Posebni magnetizem vsebuje umetnina takrat, kadar se sprosti avtocenzure in cenzure, tega kontingentnega fenomena srednjega veka, kakor ga imenuje Solženicin, ko se ustvari avtonomno vzdušje dela, ko nas prizori dovolj čustveno zaposlijo, da se z njimi istovetimo in čim intenzivnejše podoživljamo. Za svobodno izražanje morajo biti dane možnosti ad

infinitum, sicer se njihov potencial kmalu zoži v kavkaški krog s kredo. Kjer možnosti ad infinitum ni, se pritisk od zgoraj vedno bolj ojačuje, sčasoma postane sam po sebi umeven. Pridemo do absurda: razsežnosti se zožujejo, podobe se skrčijo v umetelen obseg, v pogovor se vrinejo simboli, ki se pretvarjajo v tabuje, heroji se spreminjajo v idole, individuum izgublja svojo avtentičnost in se pod postopnim pritiskom iz lagodnosti asimilira amorfnim množici z istim predznakom, na videz postane dejavnost družbenih vlog silno harmonična, toda čim bolj je harmonična, tem manj je dialektična in kakor hitro ni dialektična, se spreminja v inertnost. Proti temu se postavlja vsaka umetnost, ki hoče biti živa, angažirana, ustvarjalec mora najti moč in dovolj agresivnosti, da preseže mrtve točke. Film je v zapadnih deželah brez dvoma odigral važno vlogo pri deherozaciji politikov, ker je sam nastopil z učinkovitejšimi heroji in jih postavil kot idole z vsemogočimi modernimi sredstvi propagande. Film je postal avtonomen pri izbiri stila, ideologije, junakov. Kasta producentov je sicer izrabila avtonomijo svoje ekonomske politike, vendar je bila v povojnih letih med Scilami in Karibdami komercializma umetnikom dana serendipidnost vlog. Istočasno je železna roka totalitarizma popustila, tako da so se satelitske srednjeevropske države bliskovito vključile v moderno orientacijo sedme umetnosti. Da je bilo lažje prebroditi komercialne ovire, je dokaz tudi japonski film. Sovjetska zveza kljub znani Eisensteinovi filmski tradiciji ni dosegla niti uspehov češkega povprečja. Prav zato, ker je film kolektivna umetnost, rabi delavce z najrazličnejših področij. Zelo veliko vlogo igrajo scenariji, kjer je vsaj a priori nakazana tematika filma, kjer je nakazan stil, ambicije, ki jih ima ustvarjalec.

Slovenskemu filmu manjka širina, kar pa mu doslej lahko najbolj očitano, je nedinamičnost vsebinskih prijemov in poguma — spoprijeti se enkrat za vselej brez avtocenzure življenja, in to ognjevito in agresivno, saj umetnost z vsemi institucijami največkrat igra poker. Da se to splača, nam dokazuje Pavlovičev »Videl sem tudi vesele cigane«. Cigani so bili v povojni dobi namenjeni s strogim ukrepom v svoje vasi, nova oblast je na vsak način hotela ukiniti vsako potepuštvo in jih prevzgojiti v disciplinirane državljane. Odtod stroge ka-

zni za vsakršne postopke in izredno visoko število zapornih kazni, odtod neverjetne procesije pred zapori, prava romanja tega zanimivega naroda pred domove pravice in kazenske stavbe. Asimilirati bi se morali kot narod, zaradi česar so vsi rodovi postali zaskrbljeni, krčevito uporni, še bolj povezani med sabo. Pokazale so se vse reakcije, ki so lastne primitivnim narodom, ki znajo agresijo nujno povezati z agresijo. Zato pomeni Pavlovičev film in obenem tudi naslov Videl sem tuči vesele cigane pogumno prekinitev nekega tabuja. Iz tega se lahko učimo. Prav tako se lahko učimo pri drugem jugoslovanskem narodu, kako se izdelal film iz vojne tematike. Noben slovenski film ne dosega Devetega kroga; pač pa lahko rečemo, da je bil Ples v dežju med najboljšimi s sodobno tematiko.

Družinski dnevnik, Veselica so bili dobri poskusi vnesti vsakdanje življenje na platno — vsakdanje življenje z vsemi malenkostnimi skrbmi, z zatohlostjo in odpovedovanjem velikim čustvom za majhna nadomestila. Družinski dnevnik je v marsičem zbledel, kar je dogajanje ponekod prepoceni komedijsko, Veselica je bila dobro realistično zasnovana zgodba, vendar bolj v okviru pozitivizma. Vseeno so liki v teh dveh filmih poleg tistih, ki jih srečamo v Plesu in Peščenem gradu, edino verjetni, živi. Vojni filmi so vsebovali več dobro izoblikovanih osebnosti, zlasti v filmih Tri četrtine sonca in Akciji, kjer so akterji bili zelo resnični že zaradi konfliktna situacije in osnovne ideje, ki ni vsebovala samo pozitivistične danosti dejstev. Nočni izlet je bil tudi poskus. Grobler je hotel pokazati iztirjenost mladine, vzroke je iskal pri starših, v okolju, film pa ni dosegel umetniškega niti družbenega učinka, ker so notranje socialne mehanizme prerasli ceneni zunanji spektakularni učinki. In vendar je bilo prav od tega filma pričakovati, da bo drugače sprožil konflikte, saj so v njem nastopali dobri igralci, kakor Slodnjak in Rode. Režiser pa je pretrgal s perfidnim ustaljenim mnenjem, naj se o nepolitičnem življenju, zlasti o sladkem življenju mladih ne govori — razen za zaprtimi vrati. Škoda, da se film ni bolj psihološko in sociološko poglobljeno spoprijel z nastalimi problemi, ker bi v tem primeru odigral edinstveno vlogo v kulturnem življenju, saj se te problematike dotle ni lotil še noben pripovednik. Pozneje smo detajle iz življenja

mladih ljudi videli v Peščenem gradu, po letu '63 v Grajskih bikih.

Močan je bil delež slovenske literature. Po literarnih delih so bili posneti naslednji filmi: Na svoji zemlji, Kekec, Jara gospoda, Tri zgodbe, Kala, Veselica, Ples v dežju, Tistega lepega dne, Balada o trobenti in oblaku, Srečno, Kekec!, vsi trije deli v Treh zgodbah, Samorastniki in od filmov, ki jih tu ne bomo obravnavali: Lucija, Amandus, Grajski biki. Večina scenarijev so napisali književniki. Minilo je 36 let, kar je bil posnet prvi celovečerni slovenski film in dvajset let, kar je bil posnet prvi slovenski povojni film, zato bi bilo pričakovati, da po nekajdesetletni tradiciji naša sedma umetnost zaživi tako intenzivno kot pesništvo, dramatika in literarna kritika.

PREGLED SCENARIJEV za celovečerne igrane filme 45-64

1. NA SVOJI ZEMLJI 1948.

Scenarij: Ciril Kosmač

Režija: France Štiglic

Dogaja se na Tolminskem leta 1943. Partizani pridejo v Baško grapo, ki je v rokah okupatorja. Partizane vodi komandant Stane, ki se s tem pohodom obenem tudi vrača v domačo vas, kjer že vsi mislijo, da je padel; žena Angelca že plačuje maše za njegovo trdno zveličanje. V Baški grapi so vsi vaščani enotno povezani s partizani in jim pomagajo. Le vaška gruntarica Dragarica jim nasprotuje zaradi velike ljubezni do sina in zaradi svoje gruntarske trme. Partizani so pod vasjo že štirikrat minirali progo, kjer vozijo italijanski vlaki. Dragarica ljubosumno varuje svojega sina Drejca, da bi ga njegovo dekletko Tildica, ki mrzi omahljivost in nezavednost, ne spravila na svojo stran.

Po miniranju proge prinese ilegalec Dragič v vas časopise, očka Orel pa ga posvari, naj bo previden, ker so prav v tistem hipu pridreveli v vas policaji. Dragič zbeži, na bregu Bače pozdravi ljubljeno Nančiko. Ko pride do reke, jo preplava, toda v tistem hipu ga zagledajo fašisti in streljajo nanj. Fašisti odženejo vse vaščane pred strojnico in zasliševalec Bichi hoče od njih zvedeti, kdo je miniral progo. Dragarica, ki bi si rada rešila kožo, kriči: »Partizani!«. Za

fotografijo, ki ji jo Bichi pokaže, pove, da je Stanetova.

Bichi dobi poročilo, da je Mussolini odstopil, in hiti na svoj sedež v Tolmin, kjer mora Mussolinijevo sliko zamenjati z Badogliovo, kar v naglici tudi stori.

Na povratku poizveduje pri Dragarici, kje je partizanska postojanka.

Medtem se pri Orlovih Boris pripravlja, da odnese Dragičev nahrbtnik s poročili na javko. S seboj vzame tudi bombi, ki ju je ukradel Lahom. S svojim prihodom prestraši partizansko edinico. Partizani se z vaščani veselijo novice, da je Italija kapitulirala. Stane se pozdravlja s svojimi domačimi in temu sledijo še drugi, enako ganljivi prizori. Zvečer je na vasi miting, kjer Stane sporoči vaščanom, da je treba progo podreti. Drugega dne podirajo progo. V partizane se odpravljajo novi ljudje, med katerimi je največ mladih, samo Drejca Dragarica ne pusti, da bi šel med »dezertarje«, kot imenuje partizane.

Velika množica gre s Stanetovo brigado na goriško fronto. Pred Vočgerskim se veličastni množici pridruži kolona tržaških delavcev. Tu se spopadejo z Nemci, ki so medtem prodrli v Čepovan. Izbrali so si talce, med katerimi je tudi Angeica. Talce postreljajo.

Partizani prepozno zvedo, kaj se je zgodilo in da so Nemci prodrli pri Grgarju. Komisar Stane dobi sporočilo, da je padel komandir Črt.

Boji se nadaljujejo. Nemci jurišajo na partizane, med katerimi je tudi stric Sova z Nančiko. Kljub vsem naporom partizani zmagajo in poženejo Nemce čez rob ceste. Nančika, ki ji je med tem bojem stric Sova povedal, da je njen fant Dragič junaško padel, iz obupa znori. Pošljejo jo v bolnico Franjo.

Po hudi ofenzivi se lačni partizani zatečejo v požgano vas, kjer jih ljudje kljub veliki revščini gostoljubno sprejmejo in lepo pogostijo.

Komisar Stane pošlje Tildico k očku Orlu po podatke o nemški vojski. Tildica jih dobi, toda na poti nazaj pade v domobransko zasedo. Domobranci jo ženejo mimo Obrekarjevih, Boris pohiti na partizansko javko, da tam sporoči, kaj se je zgodilo s Tildico.

Domobranci priženejo Tildico na Dragaričino dvorišče, ki stoji za nemško postojanko. V akcijo pride Drejc. Blizu nemške strojnice cepi drva in izrabí odstopnost nemškega strelca. Zgrabi strojnico in postrelja vse domobrance in Nemce na dvorišču. S tem je prehitel Borisa in strica Sova, ki sta imela v načrtu drugačno akcijo. S Tildico pohite v gozd. Drejc spodbudi partizane, da gredo v Baško grapo nad Bichija. Odpravijo se s celim IX. korpusom. V Baški grapi napravijo najprej zasedo, toda to ne zadostuje, ker so Nemci tu v premoči. Sledi bitka proti tankom, ki jo borci dobijo.

Drejc in Sova minirata most nad Bačo. Medtem so partizani v vasi napadeni. Bitka je spet huda, toda partizani zmagajo. Ko uničijo sovražnikovo postojanko v Baški grapi, se umaknejo. Drejc in Sova do kraja detonirata most, toda Sova je ranjen. Pošljejo ga v bolnico Franjo, kjer dočaka vest, da so čete Rdeče armade in narodnoosvobodilne vojske osvobodile Beograd.

Partizane zajameta mraz in sneg, Drejčeva četa skoraj obnemore v snegu. Drejca pošljejo v Baško grapo po očka Orla, da ga privede k njim na varno. Toda očka Orel hoče ostati doma. Drejca skoraj našene iz hiše. Tik za njim pridejo na Orlovo domačijo domobranci z Bichijem in Kutschero na čelu. Obrekarico in očka Orla ubijejo, toda Drejc, ki je vse na skritelem opazoval, se maščuje. Boris se reši, ker ga domobranci zaradi njegove mladosti le pretepajo. Partizani pridejo prepozno. Drejca prebije sovražni rafal pred njihovim prihodom.

V nadaljnji akciji se mora IX. korpus prebiti do IV. divizije, s katero naj bi šli na Trst. Na Opčinah pri Trstu zagleda Boris med nemškimi ujetniki tudi Kutschero. Oddelijo ga od ostalih.

Boris, Sova in ostali partizani gredo še naprej, v boj za Trst.

Prvotni naslov scenarija: V SRCU EVROPE
Film Na svoji zemlji je edini partizanski film naše proizvodnje, ki je doživel pri gledalcih popoln in spontan sprejem. Bil je v svojem času stvaritev, ki se je pravčasno in smiselno spojila z občutjem in pričakovanjem določenega dela občinstva. To se ni zgodilo samo zato, ker je to bil prvi slovenski povojni celovečerni film, ampak tudi zaradi zavednosti pripadnosti in odvisnosti od naše zgodovine in tovarištva med

našimi ljudmi. Pri snemanju je statiralo in sodelovalo prebivalstvo cele vasi.

Film je spremljalo navdušenje vse od njegove zasnove, preko snemanja do predstave. Prvotni scenarij je doživel precej okrajšav, vendar ne bistvenih sprememb. Črtani so dialogi med Nemci in vaščani in med vaščani samimi. Nekaj novih scen in dialogov je vnesel pri snemanju režiser, da bi bil film bolj napet.

Tri ljubezenske zgodbe so v scenariju premalo življenjske. Dobro je prikazan boj na tem ozemlju, vendar je karakterizacija po-

kjer je odnesel prvo nagrado za mladinski film. Če upoštevamo tedanje stanje slovenskih filmskih umetnikov in filmske proizvodnje, je bilo to največ, kar je tedanja slovenska filmska umetnost lahko dosegla. Scenarij Kekec ima sicer svoje hibe, tako je recimo pozneje popularizirana Kekčeva pesem čistemu pripovednemu stilu le v škodo. V linearnem in jasnem pripovednem stilu, ki je za Kekca značilen, so ti vmesni muzikalni vložki le smešni in neumestni. Tudi pripoved ni dovolj filmsko dramatično prirejena, Bedanec je premalo strašen antipod Kekcu, saj se ne strinja z otroško

Na svoj zemlji, 1948

sameznih junakov preveč tipizirana. Dramatičnost ustvarjajo dogodki, ki postopoma povečujejo nevarnost in s tem napetost cele zgodbe. Junak zgodbe je v bistvu cela vas, zaradi česar dobi celotno delo oblike epske heroične pesnitve. Na svoji zemlji je film, ki poudarja pomen določene zgodovinske dobe in heroizma posameznikov.

II. KEKEC

1951.

Scenarij: Ivan Ribič

Režija: Jože Gale

Kekec je drugi slovenski film in tudi druga trofeja slovenske filmske umetnosti. Dosegel je velik uspeh na beneškem festivalu,

predstavo sovražnega sveta in se kot tak lahko banalizira in izgubi svojo pravo vlogo kot simbol zla. Celotno filmsko akcijo prevzema Kekec, ki je po svoji naravi in funkciji enak nekdanjim pravljničnim junakom. Zgodba je apologija Kekčeve neustrasnosti in premetenosti, tako da Kekec postopoma postane simbol omenjenih lastnosti.

Veliko estetsko vlogo igra prostor — plaine v vsej svoji lepoti in turistični zanimivosti, kar bi lahko vzeli za estetsko vrnjeno slepilo in — prav tako upravičeno — za paralelno vzdušje, v katerem živijo naši junaki. V filmu poudarjena naravna lepota naših gora se preveč vsiljuje in včasih ustvarja nevaren vtis, da je to dokumentarec, ki je zaradi lepšega prepleten s fabulo.

Scenarij je napisal po Vandotovih motivih Ivan Ribič. Večina zgodbe je vzeta iz Vandotove knjige Kekec na volčji sledi. Vandotovo pripovedovanje je tekoče in plastično. Dogodek sledi dogodku v določeni napetosti, ki mlademu bralcu zbudi radovednost. Njegov pristop k mladini je pristen in neposreden.

V filmu se poznajo nekatere lastnosti Vandotovega stila, zlasti v dialogih in akciji. Dialogi so skoraj nespremenjeni in zato tudi večkrat predolgi ali celo odveč. Marsikje

policijski komisar pa je Donati. Galjot je vohun in izdajalec, ki ga Nemci dobro plačujejo.

Med delavci je največ aktivistov.

Pri Pertotovih so zbrani Just, njegova hči Anda in soseda Marjeta. Marjetin sin Borut je bil obsojen, vendar se je vrnil in živi v ilegali. Pertotovi ne vedo, kaj se je zgodilo z njihovim sinom. Radio prinaša poročila o uspehih partizanskega IX. korpusa.

Boruta Pertotovi zaman čakajo, pojavi se

Trst, 1951.

bi jih morala nadomestiti vizualnost in dinamika. V takem obsegu kot so v filmu, bi dialoge lahko prenesli v dramski tekst, za scenarij pa je tako obširen izbor preveč literaren. Vendar sta scenarij in pozneje film ohranila oziroma obnovila svežino Vandotovih povesti.

Poleg Doline miru je Kekec naš najboljši film.

III. TRST 1951.

Scenarij: France Bevk

Režija: France Štiglic

Dogaja se v Trstu, aprila, maja in junija 1945. leta, torej tik pred osvoboditvijo.

Trst je še vedno v okupatorjevih rokah. Poveljstvo ima Obersturmführer Schmidke,

še drugega dne v Marjetini mlekarni, kjer naroči, naj aktivistko Vido obvestijo, da jo pred njeno hišo čaka agent. Čakati ga mora v hiši s kanarčkom, kjer se sestane z Borutom in izve, da je komandant bataljona v ladjedelnici padel. Fašisti so namreč prišli na sled aktivistom z izdajalci, ki jih imajo med delavci. Tudi za Vido in Boruta je nevarno. Za naslednji dan je predvidena akcija z letaki, ki jih delavec prinese Marjeti za pult. Karl pa dobi naročilo, da je treba zbirati orožje. V samotnih ulicah s tovariši napada policaje. Aktivisti se shajajo pri Pahorju. Borut jim daje naročila. Mesto komandanta Doreta prevzame Just Pertot. V ladjedelnici pride do strogih ukrepov. Aretirajo tri delavce, med njimi tudi Pahorja.

Schmidke je sovražno razpoložen tudi do ladjedelniškega inženirja Olive. Fonoči aktivisti napravijo več akcij, Karla zasleduje sovražna patrolja, toda Borut ga zaupa Vidi, da ga skrije v okolici Trsta. Uničil je namreč nemško skladišče. Ta novica se pritihotapi v Rižarno, kjer Pahorja še isto noč ubijejo.

Borut je v škripcih, ker ga je prepoznal Galjot, s katerim sta sedela v ječi. Ker ga doma ne najdejo, odpeljejo njegovo mater.

Trst je v bistvu dokumentaren film politične narave, ki je v podrobnem pripovedovanju sentimentalen. Dogajanje v njem je napeto, film je natrpan z akcijami, vendar je potek zgodbe preveč narativen in šablonski.

Scenarij ima iste hibe kot vsi vojni filmi naše produkcije, razen Balade. Za slovensko filmsko umetnost nima posebnega pomena.

Scenarij, ki je bil objavljen v knjigi, ima naslov Še bo kdaj pomlad.

Svet na Kajžarju, 1952

Vstaja v mestu je že organizirana. Ima veliko žarišč. Karel in Anda z zvijačo prepepljeta orožje skozi fašistično postojanko. Delavci zapuščajo delo v vseh tovarnah in po tržaških ulicah se vname huda bitka med uporniki in Nemci, ki so nazadnje prisiljeni bežati.

Po dolgem pričakovanju prideta v mesto IX. korpus in IV. armada, ki očistita zadnje ulice. Zavlada splošno navdušenje in zmagoslavno razpoloženje. Tudi jugoslovanska armada mora po mednarodnem sporazumu zapustiti Trst.

Ljudje odhajajočim partizanom razburjeno kličejo, naj ne pozabijo na svoje pravice in naj se vrnejo.

IV. SVET NA KAJŽARJU 1952.

Scenarij: Ivan Potrč

Režija: France Štiglic

Dogaja se v Halozah. Viničarji so razporejeni v dva nasprotna si tabora. Zadruga bje bitko proti župniku, bivšemu županu, okupatorjevim sodelavcem, kulakom, gospodarskim priganjačem in nujno zmaga, kar je po mnenju avtorjev zgodbe edina pravilna gospodarska nujnost agrarne politike. Tudi ljubezen, ki je v zgodbo vpletena, pojmuje avtor kot nepotrebno zlo in se mora podrediti politiziranju vseh področij. S takim pogledom na svet in ljudi, ki jih film obravnava, film ni mogel izraziti resnice niti ni imel bistvenjšega pomena za razvoj slovenskega filma.

V. JARA GOSPODA 1953

Scenarij: Po istoimenski Kersnikovi povesti
Bojan Stupica

Režija: Bojan Stupica

Zgodba je analitsko zgrajena. Dejanje se prične na Dunaju, kjer srečamo glavnega junaka v svetovljanskem, uglednem svetu. Pavel je sodni svetnik, njegov nekdanji prijatelj in poznejši sovražnik iz študentskih let, Andrej, je že državni poslanec, advokat in cesarski svetnik. Po prijetnem srečanju zavijeta v študentsko gostilno in tu razmišljata o svoji mladosti. V gostilni nalletita še na svojega starega znanca, bivšega aristokrata pl. Malija, in vsi trije obujajo sponine na preteklost. Dejanje iz preteklosti se pred nami premočrtno razvije. To je zgodba o Andrejevi in Pavlovi mladosti. Najprej sta si prišla navzkriž že v mladih letih zaradi gospodične Julije, pozneje pa zaradi dekle Ančke. Ta se je poročila z Andrejem, ki pa mu je pri sklenitvi poroke šlo predvsem za kariero in denar, ki ga je Ančka podedovala. Preselila sta se v grad, ki sta ga kupila z Ančkino doto. Ančka je bila razočarana nad puščobo grajskega življenja ter je kmalu sprevidela, da ne mara ne moža, s katerim se je poročila, ne življenja, ki ga je prisiljena živeti. Na dan je udarila nekdanja ljubezen do Pavleta, ki je vsak dan zahajal v gostilno, kjer je služila. Po večjem sporu z možem se je začela shajati s Pavlom, kar je možu, ko jo je poklical na odgovor, tudi priznala. Tako sta se z možem razšla.

Dejanje se nadaljuje v prvotnem prikazu. Ančkina usoda se razkrije ob kozarcu vina in klepetu treh »prijateljev«. Mali pove, da je Ančka po svoji nesreči odpotovala in bila natakarcica prav v gostilni, kjer sedijo. Ančka je tu veselo prepevala slovenske pesmi in razdajala prisluženi denar študentom, ki so zahajali sem. Ko je zbolela, si je želela, da bi šla domov. Tedaj začne tudi Pavel pripovedovati o svojem »trpkem obračunu«. Kot okrožni sodnik je pred sedmimi leti obsodil Ančko, ki se je znašla na zatožni klopi, na prisilni izgon v domačo občino. Takrat je tudi zvedel, da je imela otroka. Pavel trdi, da je bil ta otrok njegov. Mali uvidi, da si bosta spet skočila v lase. Z dobrimi besedami ju umiri. Vsi trije zavijejo brez dežnikov v meglo in dež.

Snov scenarija je zanimiva in zgodba je spretno prikazana, vendar je v njej mnogo pretiranih slučajnosti, ki zelo motijo. Na primer: trije prijatelji se srečajo ravno v tisti gostilni, kjer je služila Ančka, Ančko sodi prav njen nekdanji ljubimec. Fatalizem te vrste je obvezen v sentimentalnih romanih in verjetno tudi v literaturi ni zašel brez vednosti avtorja. Sentimentalizem, ki v tem delu zelo pogosto udarja na čan, kvari in je v neravnovesju z osnovno mislijo dela, ki ima izrazite satirične tendence.

Dialogi in situacije so grajeni v posrečeni in preprosti komiki, v kolikor avtor ni imel velikih umetniških pretenzij.

Zgodbo bi lahko imenovali tragikomedijo, vendar je proces dejanja premalo učinkovit, ker je sentimentalizem, tudi če so vsiljuje po komičnih in ironičnih presledkih, nezmožen ustvariti dramatsko intenzivnost, značilno za tragiko, pa tudi ne paradoksnih momentov, ki jih mora vsebovati komedija.

VI. VESNA 1954.

Scenarij: Matej Bor

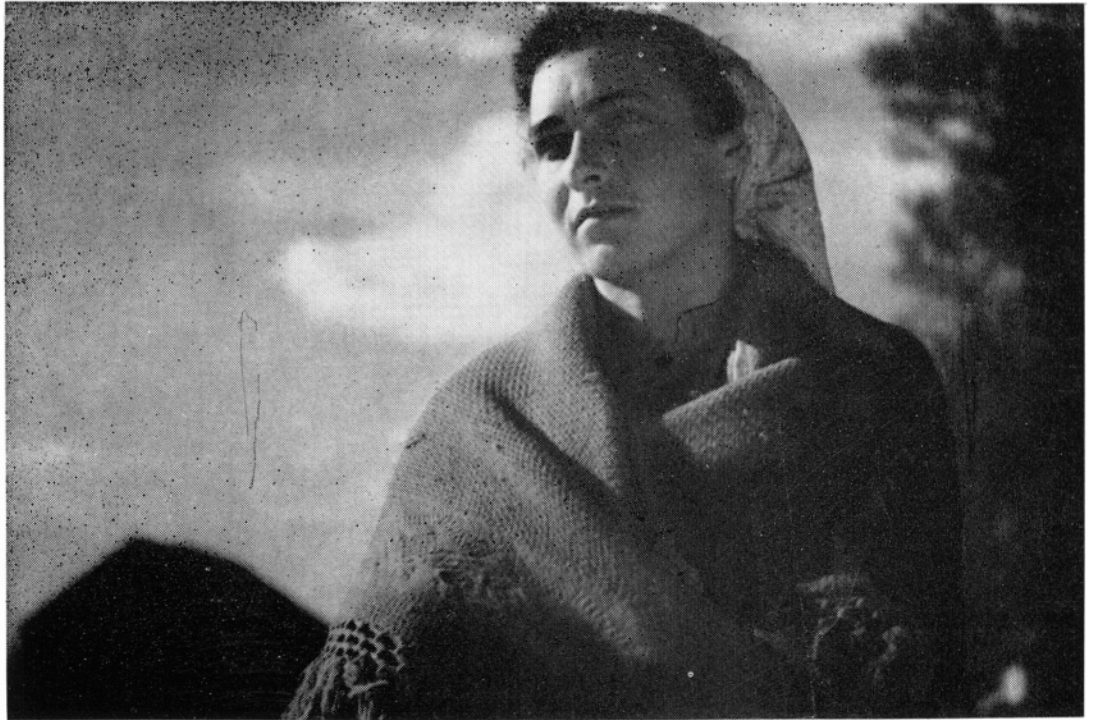
Režija: František Čap

Vesna je vesela zgodba o maturantu Samu in njegovih prijateljih. Dogaja se v iluzornem času, ki naj bi bil sedanost in v izmišljenem kraju, ki naj bi bil Ljubljana. Trije maturanti si delajo velike preglavice z izpitom iz matematike. Zlasti jih skrbi pismena naloga iz tega predmeta. Izpit bodo delali pri profesorju Cosinusu.

Nekega dne vidijo svojega profesorja z mlado, debelušno deklico njihovih let. Vsi trije mislijo, da je to profesorjeva hči. Domislijo se čudovite potegavščine. Sklenejo, da bo eden izmed njih dvoril profesorjevi hčerki tako dolgo, da bodo imeli v rokah maturitetno pismeno nalogo iz matematike. Izžreban je Samo. Toda vsi trije so preseščeni, ko pride po pismenem zmenku v Tivoli namesto grde debeluške čudovite dekle Vesna. Samo se vanjo zaljubi in med njima se splete resnična ljubezen. Toda prijatelji so mu nevoščljivi, saj so vsi zaljubljeni v Vesno. Sandi tej tudi pove, kako je prišlo do dopisovanja med njo in Samom in Vesna je vsa obupana, ker misli, da je Samo nima rad in da ji laže. Vsa nesrečna hoče napraviti samomor, toda Samo jo reši. Zgodba se veselo konča z maturo in splošnim veseljem.

Jara Gospoda 1953. Sodeloval na festivalu v Benetkah leta 1954.

Tri zgodbe: Na valovih Mure 1955. Film je prejel 1955 na festivalu v Puli nagrado kritike.

S tem scenarijem je izginila patetika, ki so jo vnašali v slovenski film vsi dotedanji scenaristi. Obenem pa se s Čapovo komedijo pojavijo njegove negativne značilnosti. To so naivna veselost, neživljenjska situacija in burkasti zapletljaji. Navedeni momenti sicer poživijo tempo zgodbe, vendar zaradi komercialnih namenov tega scenarija ne moremo uvrstiti med umetniško oblikovana dela.

Čap bi svoj stil izoblikoval tudi, če bi ostal pri komediji. Toda njegove domisljice temeljijo zgolj na komiki izmišljenih situacij, ki so zaradi svoje neživljenjskosti puhle. V Vesni je izoblikoval naivne skupine dijakov, ki kipijo od življenjske radosti in potegavščin. Podobne skupine se v raznih variantah pojavljajo v vsakem naslednjem filmu. Skupina maturantov je pozneje skupina študentov. Njihova glavna poteza je hudomušnost. Tipi posrečenega pavlihe, okorneža, zgledega študenta, lepote, šarmantne prebrisanke, zvite debeluške in strogih staršev se ponavljajo in se že v Vesni prelevijo v zvezdnike. Ta tendenca je jasno nakazana že v scenariju, ki je predvsem zaradi tega črtniški izdelek in prehaja v manirizem.

VII. TRENUTKI ODLOČITVE 1955

Scenarij: Branko Belan

Režija: František Čap

Dejanje poteka med drugo svetovno vojno na Slovenskem, v neimenovanem mestu.

V mestno bolnico prinesejo domobranci bolnika, za katerega vedo, da je pomemben partizanski funkcionar. Z njegovo pomočjo bi lahko spodkopali celotno nasprotnikovo organizacijo. V bolnico bi ga po vseh pravilih ne smeli sprejeti in zdravnik se nespretno izgovarja z epidemijo škrlatinko. Po strogem ukazu mora zdravnik bolnika sprejeti, ker je trenutno edini, ki ga lahko reši. Izkaže se, da je bolniška sestra Marija partizanska aktivistka in da tudi zdravnik simpatizira s partizani. Bolnika nemudoma operirajo, sestra Marija pa vbrizga domobrancem in oficirju, ki bolnika spremljajo, namesto seruma proti škrlatinki morfij. Marija prepozna v šoferju, ki je bolnika pripeljal, požrtvovalnega tovariša. Po srečnih naključjih je dana možnost, da bolnika odpeljejo iz centralne bolnice. Tudi vratar je nasprotnik domobrancev, saj prereže telefon-

sko žico, ko hoče oficir, ki se je prebudil, telefonirati v mesto. Oficir strelja na vratarja, toda s hrbtne strani ga nekdo napade in zabode.

V spremstvu bolničarke Marije in profesorja odpelje šofer bolnika na varno v predmestno hišo, kjer živi neka starka s sinom Tonetom. S šoferjem, ki je po begu dobro zabrisal vse sledi za avtomobilom, se zmenijo, kako bodo pretihotapili bolnika na deželo.

Iz mesta se pretihotapijo tako, da simulirajo pogreb. Starkin brat se napravlja za kmeta, ki mu je umrl sin. Bolnika položijo v krsto. Srečno pridejo do Tomšičevega doma, kjer bi se morali ustaviti. Izkaže pa se, da tu niso na varnem. Morali bi preko reke, toda ponoči je prehod preveč tvegan. Čez noč ostanejo na prostem, ker ne najdejo nobenega drugega izhoda. Bolnik jim umre. Naslednjega dne pridejo do brodnika, ki bi jih moral prepeljati čez reko.

Brodnikova snaha, ki je noseča, dobi prav ta večer porodne popadke. Izkaže se tudi, da je mrtev, ki ga imajo na nosilih, brodnikov sin. Brodnik izve iz plakatov, ki so jih okupatorji razpečali po celem mestu, da je njegov sin mrtev in da ga je umoril zdravnik, ki je naslikan na plakatu poleg cele skupine, ki je zbežala iz bolnice. Brodnik si dobro zapomni zdravnikov obraz. Ko pride k njemu drvar in ga prosi, da bi prepeljal čez reko štiri ljudi, dva delavca in dva kmeta, brodnik zasumi, da so to ljudje, za katere je razpisana nagrada pol milijona in da je med njimi zdravnik Koren, morilec njegovega sina. Njegov sum je še večji, ko mu drvar ponuja za prevoz veliko vsoto. Ko nalaga ljudi na brod, spozna med njimi dr. Korena in ga pošlje v svojo kočjo, da počaka na drugi prevoz. Ostale pa srečno prepelje na drugi breg.

Med brodnikovo odsotnostjo pomaga Koren brodnikovi snahi, ki ima težak porod, in ji reši življenje. Ko se brodnik vrne in vidi lepega vnučka ter zdravo snaho, se omeči in zdravniku odpusti.

Prvotni naslov tega scenarija je bil Krvava reka. To je edini film, ki ga František Čap ni napravil v svojem značilnem slogu. Scenarij je po vsebini podoben partizanskim detektivkam. Zanj je značilna napetost, borba med dobrimi in slabimi, konflikti zaradi

Trenutki odločitve, 1955 Film je dobil 1955 prvo nagrado v Puli, sodeloval pa tudi na festivalih v Benetkah, Edinburgu in Melbournu.

Dolina miru 1956. Film je bil nagrajen v Puli 1956 za scenografijo. Kitzmiller je dobil na festivalu v Cannesu 1957 prvo nagrado za moško vlogo.

misterioznosti umorjene osebe (česar se drži samo na začetku), skrivanje, hitre vožnje itd. Kot detektivka pogreša samo lju-bezenskih zapletov. Vendar scenarija ne moremo uvrstiti med detektivko, ker napetost zmanjšujejo vmesni dogodki in slučajnosti, ki niso v skladu z detektivkami, tj. napetim vzdušjem. Zgodba je, razen pri začetnih scenah, podana preveč linearno in v pripovednem slogu. Preveča jo lahkotnost, ki je tipična poteza Čapovega stila, kar pa je v skladu z duhom in vsebino pripovedi.

Scenarij nima ne estetskih ne idejnih vrednot, vsebinsko pa je lahko le iznajdljiv domislek, saj je podobnih zgodb v naši povojni literaturi nešteto.

VIII. DOLINA MIRU 1956.

Scenarij: Ivan Ribič

Režija: France Štiglic

Dejanje poteka v napol imaginarni pokrajini med vojno. Prostor in čas imata večkrat simbolično vlogo.

Marko in Lotti sta vojni siroti. Markove starše je pobil okupator. Srečata se v zave-tišču. Tu pa jima ni vseč, zato pobegneta. Otroka združuje mržnja do vojne in tako zbežita v gozd, skozi katerega naj bi prišla do Doline miru, ki jo konkretnije predstavlja domačija Markovega strica. Na poti skozi gozd ju je strah, vendar Lotti trdno verjame v Dolino miru in tako hitita v njeno smer. Srečata psička in belega konja, ki sta, kot večina živali v pravljicah, antropomor-fizirana. Na poti skozi gozd opazita napad zavezniških letal na kolono okupatorjevih vojakov v dolini. Eno letalo je sestreljeno in iz njega skoči pilot Jim, ki se v gozdu sreča z otrokoma. Vsi trije se napotijo proti dolini, naletijo na zapuščen mlin, kjer se ustavijo, medtem ko nemške in partizanske patrolje iščejo pilota. Istočasno pridejo do zapuščenega mlina, kjer se spopadejo. Partizani Nemce preženejo, Jim pa v spopadu pade.

Otroka prideta sama v Dolino miru.

O Dolini miru je pisal Vladimir Kralj v Naših sodobnosti leta 1957, str. 179, pod rubriko film. Podnaslov se glasi Nekaj misli o gledališki in filmski dramaturgiji. V tem članku podaja Vladimir Kralj kar izčrpne

misli in našteva napake omenjenega filma. Avtor upravičeno očita naši filmski politiki, da se preveč nepremišljeno prilagaja občutkom občinstva in da umetniško vrednost zamenjuje s komercialnimi težnjami.

O Dolini miru pa piše: »So pa filmi, ki imajo večje umetniške ambicije, filmi, ki hočejo biti umetniške pravljice. Tak poskus je tudi Dolina miru...«

»Okvirna motiva (tega filma) sta: 1. boj med okupatorsko in partizansko vojsko, 2. osrednji motiv usode dveh sirot, ki bežita pred okupatorjem na domačijo Markovega strica, ki jo ima Lotti za Dolino miru...«

Avtor članka očita scenaristu, da občinstvo zavaja. Gledalec namreč pričakuje, da bo prišlo do konfliktov med otrokoma, ki sta pripadnika različnih narodnosti. Tudi okolje za Kralja ni dovolj karakterizirano, mesto namreč, ki ga je zasedel sovražnik, ni podočno okupiranemu mestu.

Smrt Markovih staršev in življenje otrok v zave-tišču, odkoder bežita, učinkuje samo ganljivo. Vladimir Kralj očita scenariju, da otrokoma ni dan zadosten povod za pobeg v gozd, kamor ju napoti le iz sentimentalizma.

Avtor članka nadalje očita scenaristu, da ni dovolj realno oziroma realistično pokazal prostora in okolja, v katerem otroka bežita, prav tako ni dovolj jasno nakazan spopad dveh glavnih vojsk (vojski se na obzorju komaj razločujeta). Tudi štabi niso dovolj eksponirani. Gozd, koder otroka bežita, je preveč idiličen, ker v njem ni vojnih grozot, in scenarist ni, po Kraljevem mnenju, izkoristil dramatične napetosti, ki mu jo je nudila situacija. Otroka nista skrivnostna; edina skrivnost, ki jo ima na tem begu Lotti, njena iluzija, da sta z Markom na poti v dolino miru, je utopična, ne dramatična. Tudi idilični prizori na begu otrok so pa avtorjevemu mnenju le »nefunkcionalne retardacije dramatičnega dejanja«.

Jimu očita, da kot resnični dramatični junak in edina konkretna zveza otrok z ofenzivo ne sestavlja z otrokoma enotne trojice, ker se njegov cilj, da bi dosegel osvobojeno ozemlje in si tako rešil življenje, ne sklada s ciljem otrok, ki hočeta v Dolino miru, pacifizem.

Največja napaka filma naj bi bila, da verjetnost dogajanja, prostora in dejanja ni prepričljiva, ampak vseskozi iluzorna. Avtor

naj bi zagrešil vse napake zaradi izrazite težnje, da bi film lahko prodal v tujino in s tem dosegel devizna sredstva.

Kar Vladimir Kralj na koncu očita avtorju tega scenarija, je očiten dokaz naše ozkosti in dogmatičnega mišljenja posameznikov. Malokateri film je bil doslej do take mere umetniški kot Dolina miru.

Nasveti, ki jih Kralj ponuja slovenski filmski umetnosti, niso adekvatni niti razmeram niti naslovljencu.

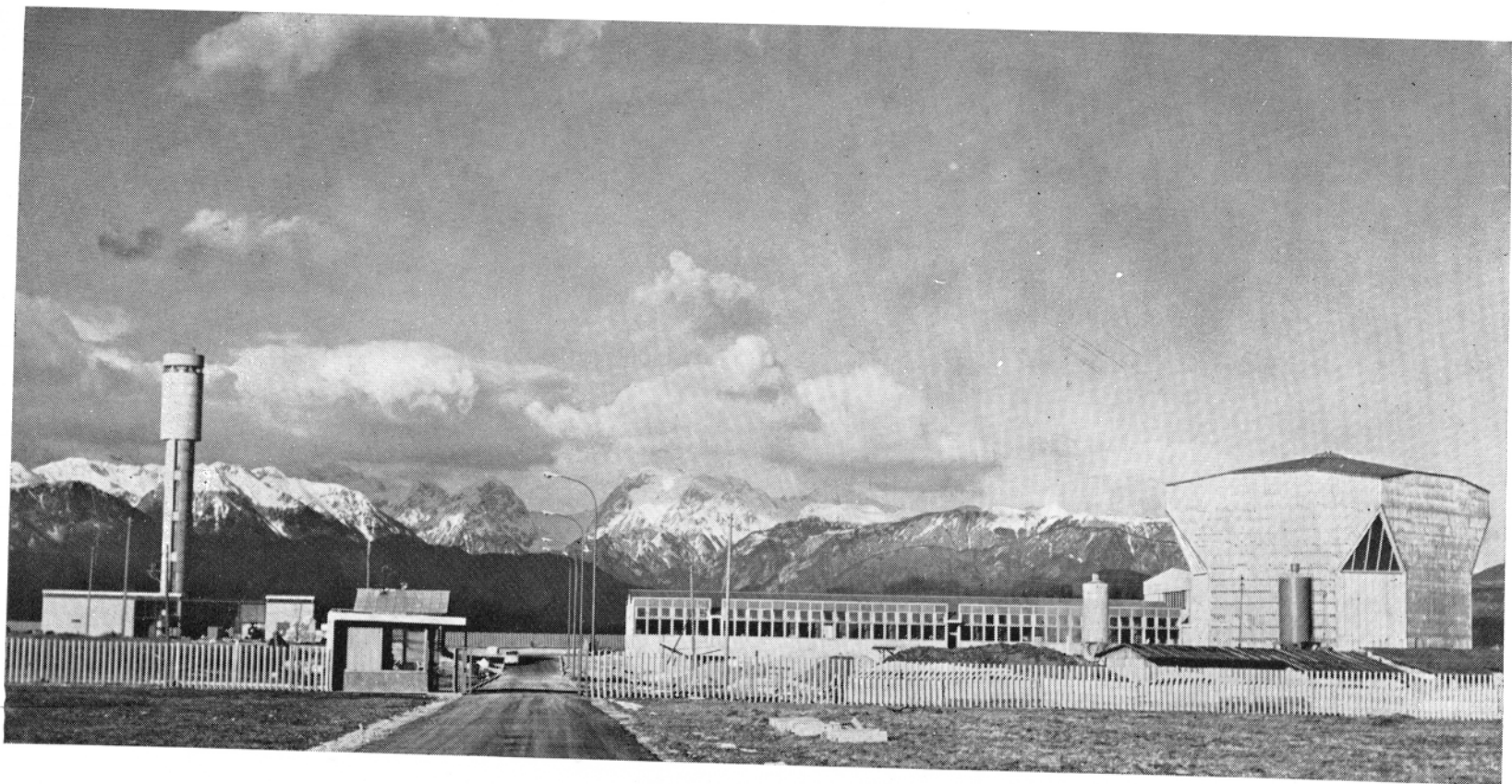
Vladimir Kralj je film ovrednotil s strogega stališča realističnega umetnika, ki spoštuje »gledališko dramaturgijo« kot sistem pravil in napotkov za pisanje učinkovitih gledaliških iger, ter že na začetku svojega članka očita filmski dramaturgiji, da takega sistema nima. Sistem je značilnost znanosti, zato si je težko predstavljati, da ga umetnost nujno potrebuje. Če bi se gledališče držalo nekih sistematičnih in dogmatičnih napotkov dramaturgije, bi že zdavnaj ne bilo več aktualno. Zato je še bolj nesmiselno vrednotiti neko filmsko delo z vidika gledališke dramaturgije. Štiglic je v Dolini miru nakazal svojstven filmski stil, ki ga je razvil, poglobil in ovekovečil v Baladi o trobenti in oblaku.

Dolina miru ni realističen film in ga zato ne moremo analizirati z realističnega stališča. Od pravljичnega, boljše — simboličnega filma ne moremo pričakovati, da nam bo plastično podajal strateške položaje in dokumentacijo vojne. Žato so očitki, da je bilo mesto v Dolini miru premalo porušeno, da je bil gozd premalo grozljiv in da je bila nevarnost, ki je grozila otrokoma, premalo nakazana, nesmiselni.

Nemogoče je razvrednotiti vso simboliko srečanja z Jimom, psičkom, belim konjem ter odpravljanja otrok k počitku v osamelu graščino. V tem filmu gre za pravljico. Otroci dojemajo svet drugače kot odrasli in idilično zasnovani prizori so zanje bolj primerni od zgledne vojaške strategije, ki jo dovolj poznajo iz tujih in domačih filmov.

Boj, ki ga Jim zastopa, je v bistvu motiviran z željo, da bi premagal sovražnika in se rešil pred njim v mir, Lotti in Marko pa ga prav tako iščeta, ker si kot nepokvarjena otroka nujno zaželita le miru. Pacifizem z vsakim negativnim odtenkom lahko očita mo odraslim, otrokoma prav gotovo ne. V današnjem svetu je lahko pacifizem vse kaj drugega kot negativen pojav.

dalje

V bližini Ljubljane so pred kratkim postavili prve stavbe prvega Atomskega centra v Sloveniji, opremljenega z atomskim reaktorjem. Ves arhitektonski elaborat za ta center je napravil ing. arh. Oton Jugovec. Kar je že zgrajenega po teh načrtih, izkazuje tako kvaliteto, da je njihov avtor dobil nagrado za najboljšo slovensko arhitekturo v letu 1966. To nam bodi dokaz, da arhitektura tega centra ni kak plagiat, ampak plod ustvarjalnega dejanja.

Zanima nas, kakšno je to ustvarjalno delo. Skušajmo pronikniti vanj, pri tem pa nam bosta pomagala: sam projektant Oton Jugovec, spraševalec.

SPRAŠEVALEC: Prvo, kar mi pade v oči, ko gledam maketo celotnega kompleksa atomskega centra je pravokotni sistem primarnega gibanja človeka v prostoru. To gibanje je prikazano s cestami, ki se že ne vaje nemu očesu zde precej širše od ostalih poti (glej maketo in sliko 2) — zakaj ste izbrali ravno ta sistem in ne katerega drugega?

JUGOVEC: Si morda s tem vprašanjem niste zadali pretežke naloge? Sprašujete, zakaj sem izbral tak sistem in naslednje bo vprašanje, kakšen cilj sem hotel s tem doseči. Ali ne spada izbira sistemov v osebno ustvarjalno dejanje, ki je nedotakljivo, za spraševalca samo slutljivo, morda hipotetično; ustvarjalno dejanje, katerega se ustvarjalci še sami često ne zavedamo. Odgovorite mi na vprašanje, gledajoč mojo arhitekturo: ali je izbira sistema odvisna od mojega avtomatičnega podrejanja neki avtoriteti, ki ima rada ravne ulice, ali je to izraz moje afinitete do

pravokotnega sistema ulic, ali je to plod orodja — risalne deske in položnega ravnila, torej uporabe njune funkcionalne tehnologije, ki omogoča, da z manj truda naredimo več in hitreje, in končno — ali je to rezultat preudarka, hotenja s to pravokotnostjo povedati nekaj več. Na primer: ravna črta gibanja, pravokotni sistem osnovnih poti omogoča, da v vsakem trenutku gibanja človeka v urejenem prostoru človek vidi v eni smeri neprestano le eno bistveno točko, tisto točko, ki v perspektivi poti zaključuje oziroma nadaljuje premočrtno gibanje. Ali v primeru atomskega centra ni jasno vidno, da vse osnovne štiri smeri gibanja uveljavljajo perspektivo v prostor, ki je zunaj prostora atomskega centra?

SPRAŠEVALEC: Najprej to: vprašanje, ki sem vam ga zastavil, mi, če uporabim pozitivistična sredstva, ne daje nedvoumnega odgovora. Ni na razpolago inštrumenta, s katerim bi tako v besedah kakor tudi drugače bral vaša intimna ustvarjalna doživljanja in proces ustvarjanja. Vendar dovolite, da a priori verjamem v največji doseg vašega ustvarjanja, vašega ustvarjalnega jaza, tiste osebnosti, ki se ne more izčrpati zgolj v primitivnih afinitetah, v avtomatičnem podrejanju ali v funkciji orodja. Verjamem torej v vaš preudarek z največjim dosegom, v čisto misel, ki zasleduje neki določen cilj. Ne preostane mi drugega, sicer se lahko zgodi, da vi postanete spraševalec.

JUGOVEC: Moj lastni interes me potem sili v recipročen odnos z vami. Saj brez vas, spraševalca, ne more biti mene, kakršen sem, ampak je lahko le razlagalec, kakršen je on. Vi verjamete v najboljše pričevanje

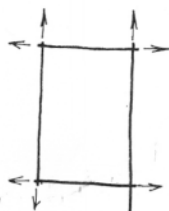
mojega dela — arhitekture. Verjamem torej, da je vaš najboljši jaz vaša brezinteresnost.

SPRAŠEVALEC: Naj torej sprašujem naprej. Zakaj ste izbrali premočrtni osnovni sistem gibanja, s stalnim zaključkom oziroma podaljškom vidnega polja zunaj prostora atomskega centra (slika 2)?

JUGOVEC: V začetku sem se torej odločil, da morajo ljudje na poseben način dojemati prostor. Zato sem vse predmete v prostoru in zunanje prostore same v atomskem centru postavil kot spremljajoče, podrejene enemu cilju gibanja, ki je zunaj gibanja in dejanja, zaradi katerega sploh smo trenutno tu v atomskem centru. Cilj, ki ima značaj stalnosti, neke vrste končnosti je v stočiču perspektive, zunaj našega trenutnega dejanja — je v krajini, v naravi.

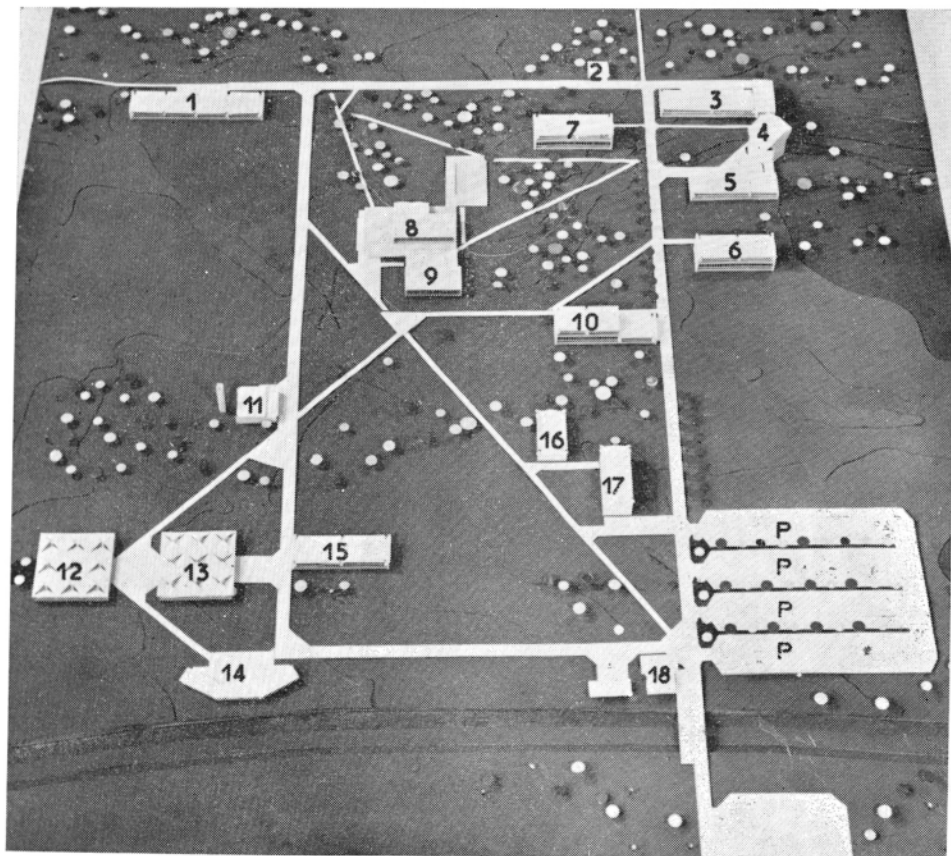
SPRAŠEVALEC: Ali nima krajina oziroma nas — vse — obdajajoča narava že sama po sebi ene ali več zaključnih točk, poudarkov, (emfaz), ki izhajajo iz samih osnov-

SL. 2

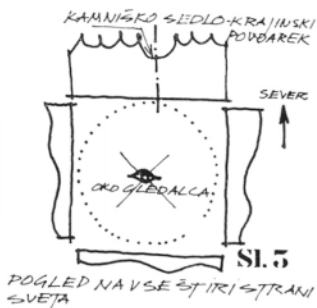
*FIZIČNE NAKAZUJEJO
PODALJŠEK VIDNEGA POLJA
V PROSTOR ZUNAJ
ATOMSKEGA CENTRA*

nih ritmov narave, se iz njih na neki način izločajo. Na teh poudarkih se navadno ustavlja naše oko, gibajoče se po okolici. Ali tak poudarek nima tudi neke kvalitete končnosti, umiritve v cilje našega vida?

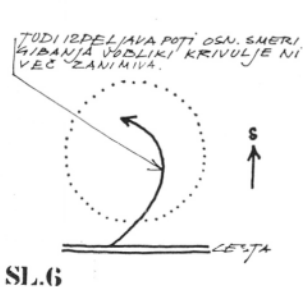
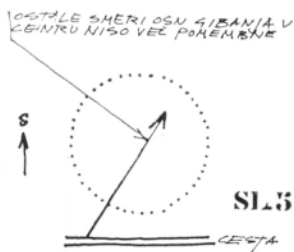
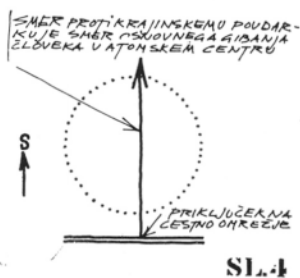

1 Biološki laboratoriji, 2 Vodni stolp, 3 fizika, 4 reaktorska hala, 5 kemija, 7 fizika, 8 restavracija, 9 knjižnica, 10 reaktorska tehnika, 11 kotlarna, 12 delavnice, 13 skladišča, 14 skladišča, 15 uporaba izotopov, 16 šolski objekt, 17 uprava, medicina, 18 vratarnica.

JUGOVEC: To v naravi pojavljajo se končnost v poudarku nje same sem uporabil (uvodna slika in slika 3). Poiskal sem

krajinski poudarek (Kamniško sedlo) in vanj usmeril poglobitve smeri gibanja ljudi v atomskem centru. Na ta način sem dobil koordinate smeri pravokotnega sistema cest na dani lokaciji. S tem sem našel tudi smer priključitve prostora bodočega atomskega centra na že obstoječe ceste (slika 4, 5, 6).

SPRAŠEVALEC: Če pogledam maketo, ste tudi vse ostale osnovne smeri gibanja v pravokotni mreži podredili tej ideji, le da se vse te smeri, če se že ne zaključujejo v krajinskem poudarku, zaključujejo vsaj v naravi — prostoru zunaj centra nasploh (slika 2).

Vhodi v posamezne stavbe so ali levo ali desno od teh osnovnih smeri gibanja in prav tako tudi stavbe same.

JUGOVEC: Da, to je tista podrejenost trenutnega dejanja, trenutnega cilja, ki je v stavbah, nekemu absolutnemu cilju, ki je v naravi. Če sem s smerjo gibanja dosegel v vidnem polju klasični princip koncentracije in podrejanja v kompoziciji, podreditve absolutnemu cilju, ali nisem s tem povedal, da je vse to, kar počenjamo mi, pa naj bo to v tem raziskovalnem centru, ob risalni deski ali kjerkoli v življenju, nekaj, kar je relativno; vsi cilji, ki si jih zastavljamo so začasni (kot regionalni plan) stvar taktike napredovanja, vse resnice, ki jih spoznamo v nas samih in v naravi, katere del smo, so nekaj hipotetičnega pa čeprav neizogibnega, nekaj, kar lahko jutri nadomestimo z novo bolj resnično resnico in ciljem. In ravno narava je vir vseh teh resnic, ki postanejo absolutne v neskončnem, enosmernem stočiču časa, skozi dejanje človeštva. Iz tega preudarka sledi to, kar je v neposredni zvezi z arhitekturo. Narava je edini končni cilj našega delovanja. To je jedro prostorskega koncepta arhitekture atomskega centra. Vse ostalo: torej delo atomskih fizikov, kemikov, biologov in mene samega, ki sem to načrtoval, njihovi in moji proizvodi, iznajdbe nove resnice, modeli, postopki ali pa stavbe, so začasen podrejen cilj, ena stopnja do absolutnosti narave, našim sodobnikom in znanjem le informacije — pomoč v nadaljnjem bolj natančnem odkrivanju misterija narave.

SPRAŠEVALEC: Mislim, da vas začenj razumeti. Narava je superiorna človeškemu in človek teži za tem, da se s spoznanjem njene resničnosti z njo identificira. Temu bi lahko rekli človeški Edipov kompleks, kompleks človeštva, ki ima za cilj povrniti se v topli trebuh absolutnih resnic in absolutne varnosti matere narave.

JUGOVEC: Da, karkoli že to imenujete, Edipov kompleks, ali pa željo po odkrivanju, približevanju, to je imanentno člove-

škemu, v tem je absolutnost njegovega cilja, ki ga v tej arhitekturi pokažem.

SPRAŠEVALEC: Na maketi vidim stavbe, ki so na neki način razvrščene. Bi mi lahko povedali, čemu so namenjene in kako ste spoznali namen teh stavb? Kakšen smisel ima vse to na področju relativno-absolutnega?

JUGOVEC: Potrebno je, da z besedo označimo tisto, kar vem o stvari — atomskem centru in v kar sem prodrli odkrivajoč funkcionalni stvarni program. Ta program vsebuje, oziroma naj bi vseboval vse tisto, zaradi česar je atomski center — atomski center. Torej: atomski reaktor, prostori za delo atomskih fizikov, kemikov, biologov, zdravnikov, nadalje knjižnica, restavracija, delavnice, skladišča itd. Program mora tudi izraziti zveze, komunikacije med temi prostori. Vseh namembnosti prostorov, ki naj sestavljajo atomski center, ni mogoče predvidevati v stvarnem programu, deloma zato, ker se ti nameni, potrebe po prostorih še niso pojavile, deloma pa zato, ker tisti, ki je ugotavljal stvarni program, ni vseh predvidel. Vzemimo torej, da sem jaz sestavljal stvarni program atomskega centra. Ta program je torej zame relativno spoznanje tistega, kar atomski center je, obenem pa je to spoznanje nepresegljivo za mene samega, preprosto zato, ker programa ne morem spoznavati neskončno dolgo. Živim v polju časovnosti, kjer je začetek in konec mojega dela na programu odrejen, na ta način, da se vključuje v ritem uresničevanja gospodarskega in regionalnega plana. Vidimo lahko, da moram, če hočem na osnovi programa delati načrt, relativno spoznanje programa narediti za absolutno. Ne smem več dvomiti v relativno spoznanje, saj ravno dvom izraža, izdaja relativnost spoznanja in mi onemogoča, da delam načrt: dvom razkrajja delovanje in povzroča hudo kri. Tu mi prav nič ne pomaga ugotovitev, da se vse razvija, da se bo morda namen stavb, ki je vpisan v programu, spremenil, in da se bo v procesu časa kvantitetno širil. Lahko predvidim tak razvoj, dam možnost razvoja, tako da pustim nezazidane površine in naredim premakljive stene, vendar moram kljub temu to, kar vem, ograditi s stenami in stavbe postaviti. Torej je v procesu nastajanja načrta program nujna resnica, ki je absolutna. S to ugotovitvijo sem vnovič ukinil serijalnost relativnosti — relativnost relativnega... Prvič sem jo uki-

nil tedaj, ko sem rekel, da je absoluten cilj v narodi, ter na to temo organiziral osnovno gibanje v prostoru. Drugič pa sedaj z absolutizacijo programa. Da bi si ublažil očitke vesti, da je rezultat mojega dela relativen, in da je tako tudi program relativen, a ga moram vzeti za absolutnega, sem se zadovoljil z verbalno ugotovitvijo, da je absolutno — verjetno.

SPRAŠEVALEC: K programu navadno sodi ureditev povezav med posameznimi funkcijami — zaključenimi enotami v okviru atomskega centra. Vzemimo za primer povezavo med reaktorjem, prostori za delo biologov, atomskih fizikov itd. Danes poznamo več rešitev, katerih ena bi bila povezava vseh enot pod eno streho; ureditev skupne garderobe, skupni hall in od tu dalje hodniki v vse ostale prostore. Ali ni značilnost moderne arhitekture ravno ta kompleksen program pod eno streho? Zakaj ste se temu načinu odrekli?

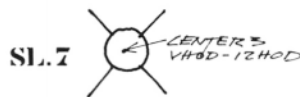
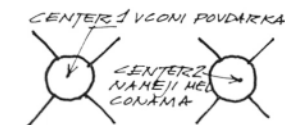
JUGOVEC: Prav to, kar me vi sprašujete, so zahtevali od mene. Cel znanstveni center pod eno streho. Temu sem se uprl s svojo avtoriteto arhitekta in v tem uporju uspel. Poglejva na osnovi kakšne presoje. Ena stavba — ena streha pomeni: A) najkrajše komunikacije — poti iz ene enote v drugo, B) nespremenljivost klimatskih pogojev za ves čas bivanja v atomskem centru, človek ne gre ven na mraz ali vročino, če se hoče gibati po centru, C) združevanje sorodnih funkcij.

To je stroj, ki naj ga imenujem bedasta iluzija absolutnega spoznanja narave, inkubator, ki naj nadomesti maternico, matere prirode. Kaj je čimkrajša komunikacija, kakšen smisel ima? Dejansko ima ga pri stroju, ki producira predmete, pri katerem je, če je prisotno človeško delo, le-to preračunano na določen čas in sinhronizirano z ritmom stroja in drugih ljudi. Ali pa je mogoče kjerkoli drugje razen v industriji reči, da nam je eliminiranje brezsmislne hoje (in izgube časa) porok za boljši in hitrejši rezultat dela. V podkrepitev tega ni nobenega pozitivnega dokaza, prej nasproten dokaz, vsaj v okviru znanstvenega in umetniškega dela. Povem naj torej, da nisem pristaš čimkrajših poti za vso silo, da pa sem za način kratkih komunikacij, pri čem priznavam tudi ostale osnovne strukture svoje arhitekture, ki pa onemogočajo pretiravanje v omenjeni smeri. Sem za

kratke komunikacije v širšem prostoru, ki sem ga zastavil že s širšimi cestami — osnovnimi smermi gibanja. Tedaj nisem mislil na kratke komunikacije, ampak na smisel gibanj nasploh, na gibanje proti nečemu, kar pa sem že razložil. Te osnovne smeri gibanja lahko služijo kot kratke komunikacije, niso pa iz njihovega pojmovanja izšle. Idejo kratkih komunikacij sem uporabil v sledečem primeru. Atomske reaktor najbolj uporabljajo atomski fiziki in kemiki. Zato sem te tri funkcije zblížal v prostoru. Atomske center po pravilu često uporabljajo vsi, zato naj bo to en center gibanja. Drugi center gibanja naj bosta restavracija in knjižnica, ki ju prav tako uporabljajo pogostoma vsi ljudje v centru. Tretji center gibanja naj bo vhod in izhod iz centra z vratarsko ložo in parkirnimi prostori. Tretjemu centru sem priključil še predavalnice, zato ker so le-te občasno zasedene. Pri teh treh centrih gibanja mi je bila kratka pot bistveni kriterij za ugotavljanje sorodnih funkcij. Za sorodnost funkcij pa je še drug kriterij: kakovost funkcije. Vzemimo primer: ob poti, ki je vzporedna z osnovno smerjo gibanja od vhoda proti severu, sem združil v cono tiste funkcije, ki nimajo značaja čistega laboratorijskega znanstvenega in izobraževalnega dela. V to cono so prišle: tehnične delavnice, skladišča, biološki laboratorij s prostori za rejo laboratorijskih živali in izotopska tehnika. Vse ostale funkcije, ki niso zapopadene v tej coni, spadajo v cono ob cesti, ki pelje od vratarnice na sever. Med obe cono je prišla restavracija s knjižnico, torej drugi center komunikacij, ki služi obema conama enako. Če povedano povzamemo, ugotovimo, da funkcionalni program atomskega centra vsebuje sledeča spoznanja:

1. Spoznanje, iz katerih funkcij je center sestavljen (reaktor, prostori za atomske fizike, biologe, delavnice, restavracija itd.)
2. Ocenitev najpogostejših skupnosti funkcij (centri 1, 2, 3, glej slika 7.)
3. Ugotovitev sorodnosti funkcij po kvaliteti (cona — slika 8, a, b.)

SPRAŠEVALEC: Ali lahko sedaj funkcionalni program atomskega centra imenujemo tisto fazo spoznanja, ki ste jo, po vaših besedah sodeč, morali zaradi časovne omejenosti dela in drugih vplivov spremeniti iz relativne v absolutno, ter tako ukiniti ne-

SL. 7

SCHEMA CENTROV KOMUNIKACIJ

CONA 1 BIOLOŠKI LABORATORIJ, KOTLARNA, SKLADIŠČA, DELAVNICE, IZOTOPSKA TEHNIKA, RESTAVRACIJA

SL. 8a

MEJNA ČRTA MED CONAMA
CONA 2: VODNI STENA, FIZIKALNI LABORATORIJ, ELEKTRONSKI SKATEHNIKA, ELEKTRONIKA, UČILNICE, UPRAVA, MEDICINA, KNJIŽNICA, PARKING, VRATARNICA

SL. 8b

PREMAKNJENA MEJNA ČRTA
CONA 2 VSEBUJE VEČ FUNKCIJ, ZATO MEJO MED CONAMA POMAKNEMO PROTI LEVI, STEM ZMANJŠAMO PROSTOR CONE 1, KI IMA MANJ FUNKCIJ IN RAZI MANJ PROSTORA

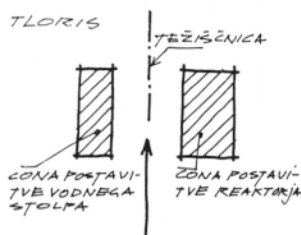
izčrpnost vašega profesionalnega področja spoznavanja narave.

JUGOVEC: Zaradi poenostavitve, da.

SPRAŠEVALEC: Ali način dela, v katerem se pojavlja nasilno spreminjanje relativnega spoznanja v absolutno spoznanje, ne vpliva na rezultat dela, tako da postane ta rezultat vašega dela primaren, narava pa sekundarna. Torej nasprotuje od vaše koncepcije bivanja proti resnici, ki je v absolutni naravi.

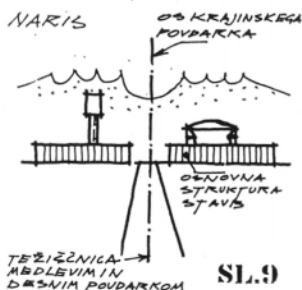
JUGOVEC: Nikakor ne. Rezultat dela, torej tisto, kar izraža načrt, je lahko popolnoma neodvisen od mahinacij, ki si jih izmislim med delom. Pogledimo kako: absolutizirano spoznanje v obliki stvarnega programa sem torej, ko sem ga »postavil« v prostor,

ponižal nazaj na raven relativnega spoznanja, rekel bom na informacijo. Informacija so torej stavbe, ki so s stenami omejen program. Tako postane v prostoru, v rezultatu mojega dela informacija moje lastno delo. Mimo stavb se gibljete tako, kakor se v razstavah gibljete mimo eksponatov in panojev, kakor mimo trgovin ob ulici: pogledate jih, vaša pot pa gre dalje. Vzemimo sedaj, da nameravate v atomskem centru pogledati atomski reaktor. Prišli ste do vhoda v center. V smeri vašega prihoda se vam odpre pogled na osnovno strukturo nižjih stavb, iz katere se dvigata dve višji stavbi: na desni sala reaktorja, na levi vodni stolp; v sredini v smeri vaše poti pa slej ko prej ostaja pokrajinski poudarek (slika 9), pričevanje o neskončnosti narave.

SL.9

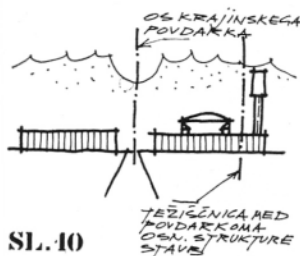
Vodni stolp sem postavil levo od krajinskega poudarka, sala reaktorja pa je ostala na desni strani. Med njima je nastalo ravnotežje, ki je nakazalo težiščnico med obema poudarkoma. Ta težiščnica pa ni bila niti v enem niti v drugem poudarku, ampak v prostoru med njima. Prav to težišče poudarkov osnovne strukture stavb sem sedaj ujel s težiščem oziroma poudarkom krajine, ki je v Kamniškem sedlu (slika 9). Gibanje očesa od enega poudarka

SL.9

osnovne strukture stavb atomskega centra do drugega se umiri v njenem težišču, to težišče pa se prekriva s krajinskim poudar-

kom. S tem sem dosegel čisto nevidno vez med naravo v njenem poudarku, v njeni poanti, ki je Kamniško sedlo, ter med strukturo stavb v njihovem stočiču levo in desno, in med samim človekom, ki se usmerjeno giblje po široki asfaltirani poti.

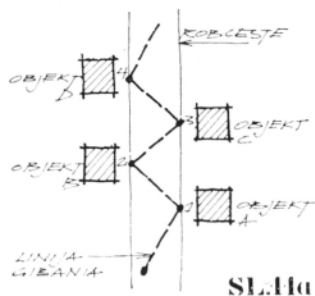
SL.40

S to kompozicijo mi je uspelo doseči ravnotežje človeškega telesa v njegovem doživljanju zunanega in odpraviti fizično neugodje, ki bi po psihofizični razlagi sledilo, če bi leva stran kompozicije ne bila v ravnotežju z desno. Na ta spekulativni način sem utrdil potrebno ravnotežje, ki ne dovoli, da bi človeka v njegovem gibanju proti trenutnemu cilju v atomskem centru zaradi neuravnotežene kompozicije ne zaneslo na levo ali desno. Na to neuravnoteženost kompozicije bi človek lahko reagiral z bistveno korekcijo svojega gibanja (smeri ali hitrosti gibanja).

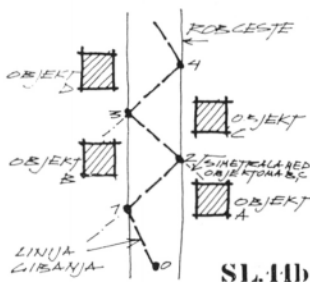
SPRAŠEVALEC: Zdi se mi povsem mogoče, da to koncepcijo uravnoveženega gibanja proti naravi interpretiramo drugače. Vzemimo primer: to, da danes smo (ali smo po zablodi prišli) v atomskem centru, je samo sredstvo, da uravnovežemo stopimo izven njega, skozi vratnice, ki ju ponazarjata levi in desni poudarek osnovne strukture stavb — in že smo v raju. Potem je dejstvo, da smo prišli v atomski center samo naša pomota; ali pa smo prišli v atomski center zato, ker nas je nekdo prisilil, pri čemer pa je jasno, da bi šli raje kar naravnost na vikend v naravo. Kako ste se izognili tej sicer mogoči interpretaciji?

JUGOVEC: Tej interpretaciji sem se izognil na ta način, da sem osnovno strukturo stavb debalansiriral, naredil neuravnoveženo. V ta namen sem uporabil način, katerega se često poslužujejo urejevalci razstav, postavljajoč eksponate in panoje. Dovolite, da svoje misli izrazim tudi s skicami. Pogledjte sliko 11 a. Človek se giblje od stavbe proti

stavbi z namenom, da bi si jo ogledal, jo spoznal, jo razumel. Sprejemljiv je za informacijo, tisto relativno resnico, ki je moj prispevek k absolutnemu. Videl jo bo v času gibanja vzemimo od točke 0 do točke 1,

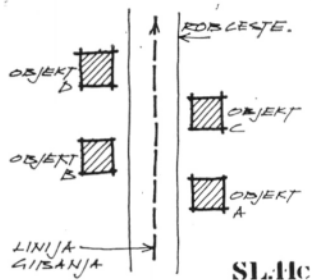

od celote v točki 0 do detajla do točke 1. Ta način gibanja lahko primerjam z upodobljenim križevim potom, kjer se romar giblje od postaje do postaje. Bistveno mu je, kaj bo videl. Človek, ki se giblje po skici 11 b, ima drugačno koncepcijo. Temu je

informacija (ki je stavba) že vrednoteno dejstvo, bodisi zato ker stavbe vsak dan vidi, ali pa iz prepričanja, da je stavba stavba, nogomet nogomet, politični govor politični govor. Ne skuša se več vtopiti v informacijo, poslušati njih jezik, ampak skuša balansirati med njimi, mimo iti. Svoj odnos do njih pa odreja tako, da skuša somernosti svojega telesa prirediti to, kar vidi. Uravnatežuje torej dinamično svojo levo in desno stran in se skuša gibati po težiščnicah med stavbami — informacijami. Skica 11 c ponazarja gibanje človeka, ki ne reagira na nič zunaj sebe, bodisi da se miselno ukvarja z neko stvarjo, ki je ni v vidnem polju, ali pa mu je njegovo gibanje sredstvo za doseg nekega cilja, v katerega ne morejo biti vpletene stvari oziroma sprotne informacije.

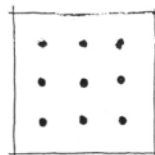
Ne mislim, da sem z opisanim izčrpal vse motive debalansiranega gibanja z ozirom na prostor; važno pa je, da sem s tem dokazal, na kakšen način lahko človeka »obdržim« v prostoru atomskega centra in kako lahko pozornost ostane občutljiva za informacijo — stavbo v osnovni stavbni strukturi.

SPRAŠEVALEC: Na sliki 11 a, b in c vidim enako ritmizacijo stavb; razdalja med stavbama a in c je enaka razdalji med stavbama b in d. V nasprotju s tem vidim na make-ti svobodno ritmizacijo osnovne strukture stavb. Razdalje med stavbami se ne ponavljajo enakomerno, niti si stavbe med seboj niso enake. Zakaj tako?

JUGOVEC: Dejansko: v svobodni ritmizaciji osnovne strukture stavb gibajoči se človek prav težko ali pa sploh ne more najti sistema, katero stavbo naj bi gledal, oziroma na katere stavbe naj bi balansiral. Taka, bi rekel, svobodna ritmizacija osnovne strukture, prisili ljudi, ki bi se sicer stereotipno gibali po črti gibanja na skici 11 a oziroma 11 b, v večjo napetost, neko vrsto iskanja pa tudi nesigurnosti. Tako postane človek občutljivejši za informacijo.

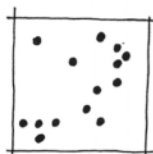
SPRAŠEVALEC: Zanima me, če je v tej svobodni ritmizaciji postavitve strukture informacij (stavb) kakšen sistem (slika 12),

PRIKAZ SISTEMA NEVEZANE STRUKTURE

SL. 12

ki velja tako za gibanje človeka od vratarne na sever proti krajinskemu poudarku, kot za tlorisno strukturo stavb nasploh. **JUGOVEC:** Svobodna ritmizacija informacij (stavb), ne glede na to, v kateri smeri hodimo, ni podložna nobenemu sistemu, ki bi ga tehnično lahko izrazili, na primer v lepih proporcijah, ali v neklih matematičnih zaporedjih. Prej je to antisistem, neka vrsta reda, ki se izmika sistematizaciji; morda nekaj sličnega kot je atonalna glasba, v kateri ne bomo našli sistemov, kot so lestvice, niti iz teh izpeljanih harmonij in disharmonij. Če bi hotel to načelo antisistema izraziti na tej sliki, bi videli — denimo — toliko točk, kolikor je funkcij v atomskem centru, razporejenih po ploskvi papirja na pogled brez nekega reda, pa vendar z redom, ki je v meni.

PRIKAZ ANTI-SISTEMA NEVEZANE STRUKTURE

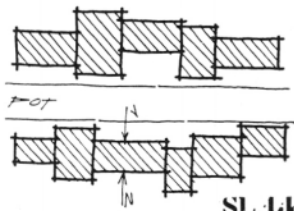
SL.15

SPRAŠEVALEC: Kakšno vlogo ima ta anti-sistem v vaši začetni koncepciji, vašem programu izražanja v prostoru?

JUGOVEC: Antisistem je ena izmed enakovrednih struktur v sintezi, kot na primer struktura »kratkih poti«.

SPRAŠEVALEC: Zakaj ste uporabili nevezano svobodno ritmizacijo strukture stavb, ne pa vzemimo vezan svoboden ritem (slika 14). S tem prijemom bi tudi lahko

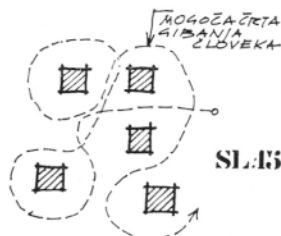
VEZAN SVOBODEN RITEM POSTAVITVE STAVB - STAVBE VIDIMO LE Z DVEH STRANI

SL.14

predpostavili gibanje proti končnemu cilju, ki je zunaj prostora atomskega centra, s potrebno dražjo informacij (stavb) ter debalansom gibanja. Zakaj ste na splošno

uporabili nevezan ritem zunanje prostora, ki mu pravimo tudi prostor, ki teče (slika 15) — ne pa nevezan ritem zunanjih prostorov, kot je na primer atrij.

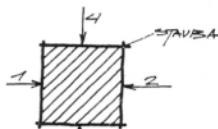

SL.15

PRIKAZ TEKOČEGA PROSTORA V NEVEZANEM RITMU POSTAVITVE STAVB

JUGOVEC: 1. Vezani ritem onemogoča, da stavbo — plastiko — informacijo individualiziramo (kot na sliki 16). Vse, kar ve-

SL.16

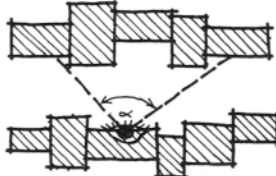

STAVBO V NEVEZANEM RITMU VIDIMO Z VSEH ŠTIRIH STRANI. PRIKAZAJ PLASTIKO LOČENO OD ARHITEKTURE.

mo in zvemo o le-tej od zunaj, je le ena fasada, v najboljšem primeru dve fasadi, ki pa ju ne moremo dojemati kot kontinuirani (slika 14). Temu pravim pomanjkljivo prezentiranje informacije.

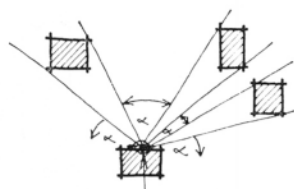
2. Ne omogoča kontinuiranosti mojega koncepta. Če je delovanje, ki vodi naprej, usmerjeno mimo informacij v naravo — končni cilj, smoter in resničnost, ne smem prisiliti človeka, nosilca vedno novega spoznanja, ki vzemimo dela ob oknu, obrnjenem proti ulici, da bi neprestano opazoval fasado en face in tako doživljal le eno izmed informacij (slika 17). Na ta način bi

POLOŽAJ ČLOVEKA V PROSTORU; NERAVN POGLED ZADANE VEDNO LE ŠTENE STAVB EN FACE

SL.17

se vključil le v en krog informacij — relativnih resnic, ki bi jih kaj lahko vzel kot dokončne. To ni moj namen. Človek bi se počutil preveč na varnem. Nevezan, svoboden ritem strukture stavb mi omogoča, da ustvarim tekoč prostor poln smernih navedb in novih pogledov, kjer lahko skoraj po pravilu vidimo v vse smeri mimo stavb naprej (slika 18), češar v vezanem ritmu

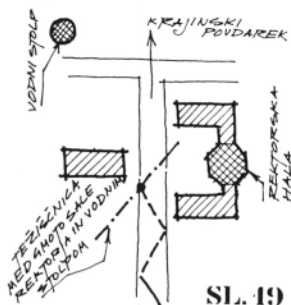

SL.18 TOČKA OČESA
T
POLOŽAJ ČLOVEKA V NEVEZANI
SVOJE UKTURI STAVB (TOČKATA) ČLO
VEK LAHKO VIDI MIMO STAVB V VSE
SMERI

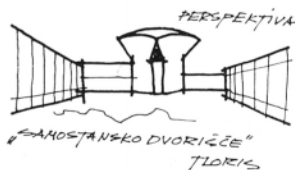
ne bi mogli. V tem trenutku pridemo do obravnavanja odnosa — notranji prostor (prostor v stavbi) — eksterier. Človek ne bi smel biti zaprt v notranji prostor, se pravi med zidove, pa naj počne karkoli. Nikakor se ne sme omejiti v zaključen krog neke določenosti sten, sobe ali atrija, ki mu jih postavi staromodni arhitekt. Prav tako se ne sme omejevati v zaključnem krogu knjig, ki si jih je namestil, opreme omar in svojega izseka narave v epruveti. Z drugimi besedami, skušati mu je treba razbiti tisti krog stvari, ki si jih sam tako ali drugače postavi. In ker ga želim iztrgati temu navzven zaprtemu svetu stalnih stvari — relativnih resnic, dejansko pa v zaprtem krogu absolutnih, mu moram široko odpreti pogled v svet zunaj tega kroga v njegovi oblasti in ga navdajati s hrepenenjem po neskončni neizčrpnosti daljav in spremenljivosti narave, s hrepenenjem do njene lepote in njene neskončno končne resnice. Z velikimi steklenimi stenami, ki niso več okna, ukinem razlikovanje med zunanjim in notranjim prostorom. To vse, mislim, je odgovor na vaše vprašanje.

SPRAŠEVALEC: S približevanjem točki T (slika 19), ki je med stavbo kemije in upravo, se podre sovpadanje med težiščnico, ki je med vodnim stolpom in salo reaktorja in se je prekrivala s krajinsko emfazo. Stavba fizike zadobi prvi poudarek. Člo-

veški pogled kar zdrvi ob enakomernem ritmu okenskih odprtin in se ustavi na sali reaktorja, katera pomeni razrešitev ritma po klasičnih estetskih kanonih. Tako pro-

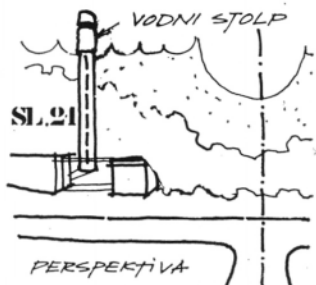

stor stavb med fiziko, reaktorsko salo ter kemijo postane svet zase, sličen samostanskemu dvorišču (slika 20). Človek se za trenutek ustavi, umiri in je presenečen nad tem, da je morda našel končni cilj, ki je v dosegu roke. Obrnjen je proti sali reaktorja, obrnil se je v stran od smeri, po kateri je hodil, na videz je zgubil oni končni cilj svoje hoje, ne vidi krajinskega poudarka ne vodnega stolpa, za njim je vsa dražljiva osnovna struktura stavb. V tem, kar vidi, je relativni cilj njegovega gibanja postal na neki način absoluten. Zakaj je to potrebno?

JUGOVEC: Se spomnite, malo prej sem dejal, da človek mora, pa čeprav z moralnim mačkom, absolutizirati določena spoznanja, če naj se pripravi do dejanja. Takrat smo govorili o stvarnem programu. Prav tako mi je bilo potrebno absolutizirati tudi lastno koncepcijo relativnega spoznanja tedaj, ko sem to spoznanje skozi arhitekturo postavljaj. In kaj je ta absolutizirajoči prostor, »samostansko dvorišče«, kot pravite, drugega kot informacija nekega

mojega delovanja, mimo katerega mora vsakdo iti. To je ena izmed struktur, ki prekrivajo druga drugo. Absolutnost prostora in oblike je neizogibna pot do njene ponovne relativnosti: Opazili ste: človek si v »samostanskem dvorišču« ne more pogasiti žeje, tu nima kaj početi. To dvorišče si lahko samo ogleda. Iti pa mora mimo, saj tu ne bo našel ne fontane, pri kateri bi si utešil žejo in spregovoril žejnim. Od tu ni vhoda.

SPRAŠEVALEC: Potem mora človek nadaljevati začeto pot proti severu proti zgoščeni lepoti pokrajine v njenem poudarku — Kamniškem sedlu. Pred njim ostane na levi strani le še vodni stolp (slika 21).

Pred njim ostaja le še tisto, kar od vekomaj je, narava in pa delo človeškega duha — vodni stolp. Ali ne diši to po tistem: narava je lepa zase ali pa ne, naše delo je lepo zase. Kako bi to prešli?

JUGOVEC: Nehajte me zbadati. Saj vse tudi ne more biti po predalčkih razvrščeno filozofiranje. Usodnemu trenutku, ko se ugodna asfaltirana pot konča (tista asfaltirana pot, ki je bila od našega vstopa v atomski center smer našega gibanja), je vedno prisotna vsaki drugi stvari neprimerljiva danost človeškega dejanja. Poglejte raje — tu se asfalt v smeri, po kateri smo se do tega trenutka gibali, konča. Stolp vodnega rezervoarja stoji sedaj ob tisti poti v stočiče naših ciljev v narodi, ob tisti poti do neskončne resnice, ki si jo lahko le še zamislimo; kot prst iz zemlje, kot spomenik padlim in kot kužno znamenje. Nadaljuj pot, popotnik, umazal si boš čevlje, trnje ti bo ranilo obraz.

SPRAŠEVALEC: Naj se za trenutek ustavi! Prej bi si še ogledal reaktor, prebral v revijah zadnje dosežke znanosti, napisal razpravo, za katero sem plačan, organiziral simpozij, šel v inozem...

«Osmrtnica nadškofijskega ordinariata, da je umrl dne 22. junija ob 10. zvečer profesor Jakob Solar, papežev hišni prelat, stolni dekan, je oznanila smrt velikana slovenske zemlje. Samotna osmrtnica v slovenskem časopisu je samo še bolj pretresljivo poudarila veličino življenja, ki je omahnilo sredi težaškega dela. Ne brez simbola: Veliko življenje je omahnilo pri pisanju življenjepisa slovenskega svetnika Barage... Težaško delo, ki se je lotilo vsega, kar je bilo potrebno, od pisanja slovenskih beril, slovnice, pravopisa, nešteti esejev pa do učnih tehničnih razprav in slavnostnih poslanic Slovenske akademije znanosti in umetnosti za njuna najbolj ugledna člana prof. Franca Ramovša in pisatelja F. S. Finžgarja se je zaključilo s pisanjem življenja slovenskega svetnika. Tako nam je mogočna osebnost prof. Solarja izpričala zadnjo modrost: zadnja veličina človeškega življenja, njegov vrh je svetništvo. Kot je to veljalo vedno v zgodovini, tako tudi v 20. stoletju. Pretresljiva resnica za to stoletje tehnike, ko grabimo za vedno novimi dosežki in uspehi, hlastamo za uveljavljanji in užitki vseh vrst, grabimo tem bolj, čim bolj se nam izmikajo, ker smo pozabili, da človek, ne živi samo od kruha. Prof. Šolar nam je sam tudi pomagal razumeti svetnika 20. stoletja. Neštetokrat nam ga je razložil v šoli, pri pridigi, v spovednici, najbolj pa s svojim življenjem samim: ko je stal sredi življenja veder, vedno s pokončno hrbtenico, ko je garal in delal vse, kar je bilo potrebno, brez misli na plačilo, ko je svojo osebnost neprestano ustvarjal, ko je trpel s trpečimi vse muke in bil ponižan s ponižanimi.

Prof. Solar je stopil med duhovnike v času, ko stoletna tridentinska shema, kateri se moramo prav zahvaliti za podobo slovenskega človeka, ni več vedno ustrezala mo-

dernemu življenju. Modernega človeka je lahko že utesnjevala, posebno kadar je na njegova živa vprašanja odgovarjala z neživimi juridičnimi odloki, prv tako je pogosto dušila tudi kulturnika. Prof. Solar je svoj poklic živel enotno: iz korenin vernih slovenskih mater in evropskega modernega razumnika, ki mu je poznano vse moderno znanje. Z enako ljubeznijo je stopal pred oltar in spovednico, kakor je pisal zakone naši slovensčini. Tako je v zvestobi slovenskemu Tridentinu ustvarjal slovenski Vatikanum. Njegove razprave in eseji v Križu, Domu in svetu, Dejanju so že načeli debate drugega vatikanskega zbora. Tako je prof. Solar eden izmed velikih duhovnikov slovenske tridentinske dobe, hkrati pa že ves duhovnik vatikanskega koncila: dobri angel slovenstva je hotel postaviti mogočni svetilnik mladim duhovnikom, ki prihajajo.

Prof. Solar, slovničar besede in prerok Besede-Logosa ostaja še nadalje živ med nami.»

(DRUŽINA z dne 7. julija 1968, str. 6)

»Dragi gospod profesor! To pot stojimo Vaši nekdanji učenci zadnjič pred katedrom Vašega življenja, da se Vam zahvalimo ne le za napore enega šolskega leta, ampak za vse Vaše življenje...

Ko skušamo vrednotiti Vaše življenje, ga ne moremo niti za trenutek izrgati iz naše slovenske usode... Roke, ki bi bile zmožne obdelovati mogočne bloke katedral in jih zlagati v vrtočlave višine, se niti za trenutek niso obotavljale in sramovale sekati skromnih kamnov za naše slovenske cerkve in kapelice, kot navaden težak ste vlaili silaško z lastnimi rokami kamne na strmi vrh slovenske eksistence... Strokovna in znanstvena misel, ki bi lahko postavljala zakone vedam za desetletja, se ne obotavlja pisati slovenskega berila in Cvetja... To je misterij slovenskega prostora in slovenske zgodovine. Ta misterij rojeva slovenske obupance

in svetnike. V sebi ste nosili vso slovensko zgodovino. Kot kmečki sin ste s ponosom vedeli za njen čudež in njeno trpljenje, kot evropski duh ste hkrati poznali vsa naša pogrješanja... Prav zato, ker ste izvirno, slovensko vedeli za spoznanja evropskega duha, ste tako ostro zavračali vsako površno in napuhnjeno modrost, ki je želela v imenu neprebavljene znanja rušiti odredilne temelje slovenske zgodovine, njene etične sile. Na drugi strani pa ste prav tako vedeli, da nevednost, pasivnost, nepremakljivost prav tako ne more več reševati slovenskega obstoja. Tako je Vaše življenje prišlo v dvojen konflikt: na eni strani proti larpurlartištni naprednosti, ki je iz na pol razumljive tuje modrosti rušila etične temelje slovenske odpornosti, in na drugi strani proti zadoščeni konservativni sredini, ki je bila brez posluha za čas... Vedeli ste in učili ste nas, da mora delati slovenski delavec za tri, ako hočemo vzdržati... Med Vašimi šolskimi urami smo včasih skupaj tožili nad pomanjkanjem slovenskega plemstva, sedaj vemo: slovensko plemstvo sestavljajo silaki Vašega kova in Vaših etničnih dimenzij...»

(Iz govora ob grobu S. G., Cerkev v sedanjem svetu 1968, 7-8, str. 123-124)

Visokim ganjenim besedam slovenskega domovinskega razumnika je komaj mogoče kaj dodati: velikemu Slovincu je bilo izrečeno slovo, ki je njegove veličine vredno.

A če ni mogoče ničesar dodati etosu zgornjih besed, je mogoče dodati nekaj realij, iz katerih bo lik Jakoba Šolarja uokvirjen v slovenski čas in prostor.

Razpon slovenskega življenja: od klasične slovenske hribovske hiše v Rudnem v Selški dolini do formativnega zatišja Marijanišča v blagi senci prošta Andreja Kalana, od slavističnega seminarja mlade ljubljanske univerze na Collège de France, kjer je kot priljubljen učenec prof. Rousselota in Gilliérona dobil magistraturo iz nove znanstvene veje, eksperimentalne fonetike, tja do zelene tišine pod Šmarno goro, do Zavoda sv. Stanislava, kjer je Jakob Šolar 1924 nastopil svojo poklicno pot. Tam je, profesor slovenščine in francoščine, slovenstva in svetovljanstva, v bratski skupnosti mize in srca z velikim Breznikom, vzgajil tri rodove slovenskih intelektualcev, med kate-

rimi danes najdeš slovenske škofe in atomske fizike, jezikoslovce in arheologe. Z njegovim prihodom je velika Jegličeva stavba v Šentvidu postala nekakšen romarski cilj slovenskih slovenistov: tam je profesor Šolar s svojo knežjo kretnjo sprejemal prijatelje-čitankarje Rupla, Bajca, Kolariča, tam je sprejemal Sovreta, tam je sprejemal genija našega jezika, Ramovša. Tja si je slabo plačani škofijski profesor naročal knjige z vseh koncev sveta in jih — za omaro ni bilo denarja — zlagal v meter visoko kopico po sobi. Od tam je urejeval pri Mohorjevi družbi Cvetje iz domačih in tujih logov, ki ga je tudi sam ustanovil, vodil pri profesorskem društvu odsek za šolske knjige, vodil kot eden izmed soustanoviteljev Slavistično društvo in sourejal njegovo glasilo Slovenski jezik, bil je kot Breznikova in Ramovševa desna roka soustvarjalec slovenskega pravopisa, pisal v Križ na gori, urejeval Križ, pisal v Dom in svet in v Dejanje, prevajal Mauriaca in Bernanosa, na skritem likal na stotine tekstov, da so lahko potem pod več ali manj, hvaležnimi imeni mogli zagledati luč sveta...

Kljub tesnosti slovenskega predvojnega Liliputa je moral biti to za profesorja Šolarja le živ, srečen in ploden čas: čas, ki mu je spomladi 1941 napravil konec nemški oficir, ki je hotel imeti Zavod sv. Stanislava v eni uri spremenjen v kasarno — kar je ostal do danes.

Jakob Šolar je bil potem ujetnik okupirane Ljubljane in njenih tragičnih dilem. Tudi v to prominentno katoliško progresivno osebnost se je zazrl Boris Kidrič, ko je bilo treba zgraditi čim zajemljivejšo politično platformo Osvobodilne fronte. Sestal se je z njim na razgovor v Marijanišču, kjer je takrat Šolar stanoval.

Jakob Šolar ni hotel zaigrati izgubljene igre kolaboracije: ni mogel sprejeti krvave logike revolucije: idealist se je zazrl v idejo Slovenske zaveze, ki je v nesredinskem času mogla ostati samo plemenita zaveza sanj. Zvečer se je sprehajal »za vodo« ob Ljubljani z dr. Alešom Stanovnikom, že zapisanim skrivnostni smrti, sprejemal na dom provokatorje, čakal na dan, ki je moral priti: ko ga je skupina slovenskih domobrancev pospremila v — Dachau...

Po vojni je Jakob Šolar dobil svojo delovno mizo v Inštitutu za slovenski jezik v eni izmed sob Slovenske akademije znanosti in

umetnosti na Marksovem trgu. V nanosnih, divjih in maščevalnih dneh se je oprijel svoje leksikografije. Slovenski pravopis 1950 je bil do dveh tretjin delo tega vzornega duhovnika, ki je potem ob koncu tedna tih, z aktovko v roki, stopal na gorenjski vlak, da je v tistem neprotokolnem času hodil nadomestovat župnika v Podbrezje ali pa spovedovat v takrat prav tako malo turistično Brezje.

Obilen in dragocen je bil tudi njegov prispevek k izdaji Slovenskega pravopisa 1962, čeprav je njegovo ime izpadlo iz uredniškega odbora — listi, popisani s toplo harmonično pisavo Jakoba Šolarja, so namreč prihajali iz kaznilnice.

»Jakob Šolar izdajalec!« — to je bil večkolonski naslov, s katerim je Rudi Janhuba v osrednjem slovenskem listu inavguriral justični pogrom na Jakoba Šolarja.

Morda je bila tudi ta zadnja preizkušnja potrebna, da je Jakob Šolar, ko se je vrnil na prostost, osivel, mogoče manj iskrov, a nespremenjeno pokončen in perspektiven, izzorel do kraja v svečenika.

Mojster slovenščine se je zdaj tam v svoji spovednici v desni ladji ljubljanske stolnice zatapljal v pravopis razrvane povojne slovenske duše. Ob nedeljah ob pol enajstih ji je pridigal v stolnici. Zanj je — še enkrat brezimnen garač — prevajal liturgična besedila in koncilске dekrete. Pri vsem tem je še našel čas, da je za Mohorjevo družbo uredil znanstveno izdajo zbranega dela Frana Detele (»Detelje«, kakor se je znal v šali raziskriti estet v njem) in v Življenju besed napisal prijatelju Brezniku monografijo, ki ni samo velik dokument znanstvenika, ampak tudi humanista, velikega slovenskega srca.

In več kot simbol hočemo videti ob pretresljivem dejstvu, da je ta sekularni Slovenec omahnil ob življenjepisu slovenskega svetnika.

Nekaj dni pred smrtjo je oddal članek o Baragi za revijo Cerkev v sedanjem svetu. Čudovito je, kako v tej svoji predsmrtnici spregovori Šolar v vsem svojem razponu — od znanstvene akribije do intelektualnega

zamaha, v tonu prav mladostne ustvarjalne naproženosti:

»...Ne smemo misliti, da bo z novo izdajo življenjepisa kdovekaj narejenega. Ne, to ni konec, šele začetek je. Cela vrsta trditev je še v zraku, brez trdne opore v stvarnosti, cele dobe so še nejasne, cela vrsta ljudi še neznana. Zato je nujno potrebno, da se takoj lotimo iskanja in dogajanja po načrtu in kar se da skupno... Dobiti bi se moral mlad človek, ki dobro zna angleško in bi se želel posvetiti vsaj za znatno dobo Baragu, če ne za celo življenje. Moral bi vse to dragoceno gradivo urediti, napraviti registre, da bi lahko hitro vse dobil, potem pa uporabljati za sintezo in dopolnjevanje, koder še kaj manjka. Tako in samo tako bi mogli priti do vzornega poznanja Baraga. Seveda spada k temu gradivu tudi vse njegovo pismeno delo, knjige, pisma, članki, poročila. Moral bi vse pripraviti za sistematično kritično izdajo...

Po vsem tem lahko vsakdo spozna, kako diletantsko smo se doslej lotevali tako velikega dela, kakor je poznanje tako velikega duha. Še fizično ga ne poznamo, kaj šele po duhu, ki je razživiljal njegova dela. Zato je dolžnost stoletnice, da najdemo človeka, ki se bo tej veliki nalogi ves posvetil...«
»Med nami bil je mož...«

Ta naš Krek duha mogoče ne bo imel svojega Župančiča. Toda kdor se je v tistem vročem 25. juniju udeležil njegovega pogreba na ljubljanskih Žalah, je lahko spoznal, da so pogrebci zaznavali, koga so spravljali k počitku.

»Umrl je najinteligentnejši Slovenec...«
»Umrl je največji Slovenec...« »Ljubljana brez Šolarja ni več, kar je bila...«

To so bili glasovi, ki so krožili, medtem ko je ljubljansko Delo prinašalo osamljeno škofijsko naznanilo, skromnejše kot ga je bil deležen kakšen slovenski inštalater. Da ne bi bili krivični, naj dodamo, da se je isto Delo spomnilo po enem tednu Jakoba Šolarja s člankom. Nekdanjo trikolonsko oznako je zamenjal skromni kurziv, ki je omenjal »velikega človeka...«

MIRAN RAZOR

Na letošnji dopust sem med drugimi knjigami vzel s sabo tudi knjigo »Primavera a Trieste«, ki jo je napisal pred kratkim umrli P. A. Quarantotti Gambini, eden izmed vidnejših predstavnikov sodobne italijanske literature v Trstu. Knjiga, ki se v mnogočem nanaša na Slovence, predvsem pa na usodno leto 1945, je sicer izšla že v oddaljenem letu 1951, vendar je kljub temu izzvala v meni nekaj živih pomislekov.

Delo ni napisano v nam naklonjenem duhu in med razgovorom z našimi kulturniki sem opazil, da ga ti odklanjajo s kratko gesto, češ, saj ni vredno, da bi o tem izgubljali besed: odprli smo knjigo, prebrali stran in nismo več mogli naprej. Ne bom si delal nikakršnih utvar, res zaboli, če ti iz gradiva zadiši po stari tržaški psovki »ščavo«, ki jo naši someščani kaj radi uporabljajo za nas. Kdo od nas je še ni občutil na lastni koži? Kljub temu pa sem mnenja, da je knjiga vredna branja

Če jo pazljiveje prebereš in ti ostra klofuta ne zamegli pogleda: moj Bog, koliko je za temi reakcijami oholega malomeščana na kraškega kajzarja, drugačnega, manj perspektivnega kompleksa večine! Koliko kompleksa meščana, ki bi rad še ustvarjal zgodovino na perutih vojaških pohodov, v plapolanju zastav, ki bi ob zvoku medenih tromb rad še in še zavzemal in osvobajal svoje rodno mesto v napadu. LA GLORIA! Pa ti pridejo takrat, anno domini 1945, takile raztrganci (to je bil IX. Korpus, ki se je prvi prebil iz Trnovskega gozda proti morju), razgrajat in rogovilit po mestu, ki si ga je bil oklical za sveto. Na glas jih prezira te cigane, pljuje nanje, saj to ni vojska, kakšni junaki so to? Junaki se vendar odevajo v lepa junaška oblačila ter svetlo besedujejo po trgih, glasno, da bi prepčili svojo lastno in množično praznino.

Toda zadaj, med vrstami, je vendar čutiti mnenje, da je pravo junaštvo nekje v ozki zvezi s prstjo in blatom ter da se kaj rado odeva v škrlatno barvo krvi.

Večje junaštvo je, recimo, če začenjaš borbo tako, da ukradeš puško in čevlje sovražniku, kakor pa da osvajaš v džipu.

Odtod kompleks večinskega intelektualca, kajti v zgodovini Trsta je doslej osvojilno zmagala ena sama vojska, a to je bila partizanska, slovenska.

Druga trditev v knjigi, ki nekako ne bo držala, je tista, da v Trstu Slovencev sploh ni, in da jih tudi nikoli ni bilo. Da jih je danes malo, je kolikor toliko res, da nikoli niso imeli oblasti v svojih rokah, je tudi res, da jih pa že pod staro Avstrijo ni bilo, da v teh krajih sploh nikoli ni bilo slovenske krvi in da naj se o tem prepričamo pri Sveti Ani, je pa že kar debela, ki si je Gambinijeva pisateljska slava ne bi smela privoščiti. Odstranimo vsa čustva in pojdimo poromat k Sveti Ani ne kot »partes in causa«, kot Italijani ali Slovenci, ampak pojdimo tja z beležko in svinčnikom v roki, kot statistiki, ter opazujemo imena na nagrobnih kamnih. Pred nami se med zelenimi cipresami pravljичno razvija cela babilonska zgodovina Trsta. No, resnično se bomo morali potruditi, da najdemo ime, ki bi bilo stoo odstotno italijansko do tretjega kolena. Kako daleč so Firenze! Saj ne trdim, da so samo slovenska. So še nemška, češka, madžarska, poljska, hrvatska, itd. (Na drugo pokopališča pa tistemu, ki išče dokazov za italijanskost Trsta, sploh ne svetujem.) Saj: ker Trst po svojem poreklu pač ni italijanski, je torej ITALIANISSIMO bolj od Rima ali Firenc. To je logika, železna kar se da.

Zato prihaja objektivni bralec do zaključka, da je večji del avtorjevega duhovnega sveta in problematike, ki ga nateza v nesluteno trpljenje (vojaška zasedba leta 1945 je bila za ljudi njegovega kova kakor strela z jasnega, ki jih je mahoma iz varljivih sanj zalučala v bridko resničnost zgodovine in narodnostnih problemov), sad cele vrste nesporazumov in prav očitnih laži, ki so

leta in leta zastrupljale ozračje (in ga deloma še) med obmejnima narodoma.

Na nekem mestu pravi avtor, kako bi bilo drugače, če bi italijanski generali pokazali več srčnosti in bi na slemenih Julijskih Alp, ki varujejo Italijo z vzhoda, organizirali svojo rezistenco iz oddelkov italijanske vojske, ki so se tam nahajali jeseni leta 1943, in tako ohranili ceło pokrajino Italiji, kateri tudi geografsko pripada.

V tej želji, ki se ni uresničila, je nakopičena vsa protislovnost nespoznanj, ki hranijo del tukajšnje večinske mitologije.

Prvič bi generali nikakor ne mogli organizirati rezistence, saj stoji v vseh učbenikih gverilnega načina vojskovanja, da se to lahko vrši samo na domačih tleh, med domačim prebivalstvom. Italijanski vojaki in generali pa so prav dobro videli in spoznali, da na tako zvanih slemenih vzhodnih Alp niso doma.

To je tako rekoč taktična mitologija. Druga mitologija pa je zemljepisne narave. Namreč sploh ni loka Alp, ki bi Italijo zapiral od te strani. To namreč omenjam zato, ker se prav na tako zvani lok Alp opira italijanska teorija o enem narodu v eni državi na eni zemlji. V vsakem srednjeevropskem zemljevidu se lahko prepričamo, da Alpe potekajo premočrtno po avstrijskem ozemlju do dunajskega gozda. Njihova južna veriga sestavlja severno mejo Slovenije in Jugoslavije. Trstu za hrbtom pa je le sistem kraških planot in gričevja, ki z Alpami nima nikake zveze (razen če si ne umišljamo,

da so smrekovi gozdovi okoli Postojne pač Alpe).

Avtorjeva ideologija stoni torej na dveh stebrih, ki ne le, da nista pravilno postavljena, temveč ju kratko malo ni: Alp ni, nikakega sledu ni o italijanskem ljudstvu Trstu za hrbtom.

Odparu torej tudi vsaka upravičenost za trpljenje. Umetna konstrukcija, ki je nastala tako, da so preveč posploševali prijetni koncept o enem ljudstvu v eni državi in na enem ozemlju, se je ob srečanju z zgodovino podrla (tisto pravo zgodovino iz krvi in blata, ne ono v salonskih suknhah in zlikanih hlačah) in oba naroda, ki na tej zemlji živita rano ob rami, bi morala začeti iskati novih, resničnejših temeljev za sožitje in sosedstvo. Sicer je treba reči, da si tudi avtor ob koncu enega sveta (zapeljivejšega), želi konstrukcije novega (pravičnejšega).

Toda pred kratkim sem imel priložnost dobiti v roke turistični prospekt Trsta in okolice v nemščini. Po opisu tržaškega področja je sledilo nekaj podatkov o znamenitostih onkraj meje: Postojna, Ilirska Bistrica, kjer sem zvedel, da so ti kraji pod začasno jugoslovansko administracijo.

Po vsem, kar se je zgodilo, se vendarle zdi, da ideje in iluzije, ki so hranile tragedije tipa PRIMAVERA A TRIESTE, še živijo med nami, da le stežka umirajo, pa čeprav se kolesa zgodovine vedno hitreje vrtijo naprej in se vse, kar zaostaja, znajde v obupnem, zakotnem provincializmu.

A. L.

1. Dne 26. marca 1968 je študent sociologije Paolo Sorbi skušal izzvati debato s pridigarjem v stolni cerkvi mesta Trenta. Sicer svojih ugovorov ni utegnil izpeljati; posrečilo se mu je le izjaviti: **NE STRINJAM SE**. Po teh besedah so ga verniki sami odstranili iz cerkve. Takoj zatem so se na mestu pojavili agenti letečega oddelka, kvestor in karabinjerji.

Med zasliševanjem je Paolo Sorbi izjavil sledeče: »S prekinitvijo pridige sem hotel izpričati le, da je danes nemogoče nadaljevati s takšnim počenjanjem, kakršna je bila omenjena pridiga: brez vsake zveze z evangelijem ali vsaj z osvobodujočo poslanico koncila. Moje dejanje naj bi bilo začetek akcije, ki naj bi se razširila še na ostala verska področja z namenom, da bi prekinili z negibnostjo, ki se je poveznila na Italijo po koncilu. Vzrok za to akcijo ni samo v uporniškem duhu, ampak predvsem v žalosti, ki nas prevzema, ko vidimo, da Cerkev, v katero verujemo, postaja znova orodje v rokah klera. Kaj je danes ostalo v Italiji od koncila? Samo lažna prenovitev.«

Nato se je Paolo Sorbi vrnil domov, mesto pa se je napolnilo s skupinicami agentov.

Dne 27. marca popoldne se zbere skupina katoliških študentov, ki se že delj časa ukvarja z evangeljsko obnovo, da bi dogodek preučili. Odločijo se, da bodo nadaljevali s podobnim delovanjem, če bi se to izkazalo za potrebno. Še istega večera se podajo v stolno cerkev in po nekaj stavkih frančiškanskega patra vsi mirno odidejo iz cerkve.

Medtem je Paolo Sorbi sodno obtožen zaradi motenja verskega obreda katoliške veroizpovedi (čl. 105 kazenskega zakonika). Kvestura in tisk pripisujeta dogodku velik pomen.

28. marca študentje zopet prisostvujejo božji službi. Ob pridigi se dvignejo in

gredo iz cerkve. Približno petdeset jih je. Ustavijo se na stopnišču pred katedralo in tu začnejo debatirati ter prebirati odstavke iz spisov očeta Balduccija. Ko je pridige konec, jih večina zopet vstopi, da bi prisostvovali liturgiji. Po službi božji se zopet zberejo na stopnišču ter prebirajo tekste očeta Balduccija in don Milanija. Vname se razprava z mnogimi meščani in traja približno do triindvajsetih.

29. marca se akcija nadaljuje: v notranjosti cerkve duhovnik kot običajno pridiga, zunaj, zbor bere odstavke iz don Milanija. Vendar pa se stanje kaj kmalu poslabša zaradi prihoda skupine desničarskih skrajnežev, ki začnejo vpiti proti študentom, medtem ko del meščanov nadaljuje debato.

29. marca izide v časopisu pismo tridentinskega škofa mons. Gottardija.

30. marca: desničarske skupine napadejo študente z divjo ihto. Ti se morajo zateči na Univerzo.

2. PISMO TRIDENTINSKEGA ŠKOFA MONS. A. M. GOTTARDIJA.

Duhovnikom in ljudstvu mesta Trenta in škofije.

Z veliko žalostjo, ki prav gotovo predstavlja mnenje celotne tridentinske Cerkve, moram obsojati manifestacijo, ki jo je povzročila v naši katedrali skupina ljudi v preteklih dneh.

Spočetka je bilo upati, da bo dejanje prvega večera ostalo osamljeno, čeprav je bilo iz izjav razumeti, da gre za prevratniške namene.

Toda to, kar se je ponavljalo v sledečih večerih, zahteva besedo obsodbe; besedo tolažbe pa zahteva cela naša skupnost. Dogodki, ki so se pripetili, žalijo namreč krščansko čast tridentinske Cerkve, njene najsvetejše tradicije, njeno pravico do svobode.

Duhovniki poznamo in prenašamo vsak dan človeške meje, v katerih se izpolnjuje velika odgovornost božjih služabnikov in razširjevalcev njegove besede; poznamo dolžnost, ki nam nalaga, da ne smemo izdati evangelija, ki smo mu darovali vse svoje življenje in ki mu poskušamo služiti z vsemi silami, glede na klic in poslanstvo, ki smo ga prejeli od Gospoda. Vendar pa naša človeška omejenost nikogar ne opravičuje, da bi nas odtujeval našemu delovanju.

In ker je postal duhovnik v stolni cerkvi cilj neodobravanja in protesta, in to med liturgičnim opravilom, ki mu ga je podelil škof, je dolžnost škofa, da zavaruje čast svojega duhovnika in temeljno pravico božjega ljudstva do miru in zbranosti med izvajanjem verskih dolžnosti.

Nočem se poglobljati v razloge, ki jih navajajo, da bi opravičili NOVO METODO službovanja Cerkvi.

Vendar pa želim zaradi nesporazumov izjaviti, da posameznikom ali posameznim skupinam nikoli ne more biti priznana pravica, da bi predstavljali Cerkev, ekskluzivno upravljali njeno ljubezen, razlagali evangeljsko resnico in njene duhovne ter socialne zahteve. To pa toliko manj, kolikor bi skušali osnovati anarhični kriterij razrednega boja in sile.

Nihče naj si ne dela v svoji vesti utvar, da je takšne zablode moč opravičevati s KARIZMO ali PROFETSKIMI NALOGAMI. V Cerkvi imamo različnost darov, služb in delovanja, eden pa je Duh, eden Gospod, eden Bog, ki deluje v vseh (1 Kor. 12, 4-6). Krist ni razdeljen in ga tudi ne moremo deljeno obravnavati. Poroki enotnosti so apostoli in njihovi nasledniki, samo tem je dopuščeno pretresati in spoznavati pravičnost duhovnih karizem. Prav gotovo ni moč prispevati k duhovnemu bogastvu Cerkve množično napade na duhovništvo in ljudstvo ene cele škofije.

Z žalostjo moram sporočiti, da je bil Iginio Sbalchiero, ki je bil z zanosom prevzel predpostavno pridiganje v stolni cerkvi, zaradi omenjenih provokacij tako zelo zdravstveno prizadet, da mu je sedaj nemogoče nadaljevati z dušnim pastirstvom. Javno želim izraziti očetu Sbalchieru bolečino cele naše nadškofijske skupnosti in hvaležnost za dobroto, ki nam jo je storil.

Določil sem, naj se prihodnji teden namesto večernega premišljevanja od ponedeljka

do petka prebira pastoralno pismo o »Krščanskem duhu«, ki sem Vam ga nudil ob začetku predpota. To pismo namreč ni tuje globljemu pomenu omenjenih dogodkov in duhovni tematiki, ki je z njimi povezana. Upam, da bo pastirjeva vzpodbuda sprejeta s pravim verskim duhom in da bo prispevala k želji oziroma dobri volji, da se povrnemo h Gospodu v duhu pokore. Zadnjo besedo želim obrniti na meščane mesta Trenta, svetujoč jim, naj v vsaki okoliščini ohranijo svojo običajno vero, naj se ne pustijo zapeljevati, čeprav z religioznim namenom, naj z neredi ne otežkočajo stanja napetosti, ki se je v mestnem sožitju ustvarilo iz različnih vzrokov.

Vabim jih, naj se raje z gorečo molitvijo obrnejo na Jezusa, rešenika človekovega, križanega in od smrti, vstalega, da bi nam za to Veliko noč podelil dobršno mero svoje luči, odpuščanja, miru.

Trento, 29. marca 1968.

(Iz časopisa »L'Adige«, v soboto 30. marca 1968).

3. PRETRES DOGODKOV IN ŠKOFOVEGA PISMA (SKUPINA E. MOUNIER).

V zvezi z dogodki v Trentu in v zvezi s pismom nadškofa Gottardija čutimo dolžnost, da zavzamemo stališče, razčistimo naravo in pomen samih dogodkov in razložimo škofovo obnašanje. Najprej dvojice:

Prvič: Cerkev razumemo kot kraj zbiranja skupnosti. Saj ji prav to omogoča, da se preko liturgije utrjuje in transcendentno spreminja. Sledi, da mora cerkveno delovanje zavzemati obliko zbora, saj govorimo o LITURGIČNEM ZBORU, to pa nam narekuje, da podremo vse psihološke jezove med prezbiterijem in ostalo dvorano, med klerom in laiki. Res je, da imajo prvi nalogo predsedovati in voditi zbor; toda drugi imajo nalogo, da zbor sestavljajo in v njem sodelujejo kot posamezniki. Prvi imajo še nadalje nalogo, da napovedujejo božjo besedo, toda drugi imajo nalogo, da jo POSLUŠAJO in si jo prisvajajo z vsemi posledicami, ki jih ta funkcija prinaša s seboj: pravilno razumeti, zahtevati razlage glede na konkretno situacijo, zoperstaviti se poskusu predsedujočega, da bi se tej svoji temeljni nalogi izognil. Izraziti, preverjati in izpodbijati ne pomeni, zahtevati zase pravico razlaganja božje besede,

pa tudi ne vsiljevati svoje razlage. Ta obtožba se sama od sebe obrača na tiste, ki že imajo določene funkcije, pa mislijo, da jih morajo izvajati na absolutističen način; obrača se na oblast, ki bi morala biti ljubezenska služba bratom, a si v mnogih primerih privzema ošabno pravico poneumljajočih govoranc, vsiljenih božjemu ljudstvu z višine prižnic.

Druga točka se dotika splošnega nezadovoljstva, ki ga v božjem ljudstvu vzbuja sedanji način pridiganja. Morebiti je ta točka manjše pomembnosti, ker je pač kritika v tej obliki preveč splošna. Vendar je potrebno postaviti v pravo luč različne plati slabega upravljanja pridige, kot se to dogaja ponavadi. Ponavadi izgubljam o vidi-ka pravo evangelijsko poslanico, omejujoč se na vse ožje moralizme, oziroma vsakodnevne napotke, ki z evangeliem nimajo prav nič skupnega. Nauk, ki bi moral izhajati iz evangelijskega sestavka, ni obravnavan v duhu SPREMEMBE MIŠLJENJA, oziroma prehoda iz posvetnega v versko pojmovanje kot novi način gledanja na stvarnost, iz katerega naj bi se potem tudi porodilo novo obnašanje. Prav nasprotno, pridige so v veliki večini primerov sredstvo za podeljevanje tistega pietizma, tiste formulistične, jalove morale, tiste čustvenosti, ki nudi iluzijo o približevanju Boga s tem, da oddaljuje človeka od sveta. Današnje pridige so sredstvo za vse tiste deformacije krščanske zavesti, ki jih z besedami žigosamo kot nepravilne izraze krščanskega življenja.

Abstraktno in torej neučinkovito uporabljane evangelija je postalo tako splošno, da je zavzelo že pošastne oblike. Res je, na primer, da danes ne moremo več izreči ali slišati besede JEZUS, ne da bi nas odbila. A to prav zaradi vseh potvorjenih, sladkobnih prilastkov določenega tipa vernosti. To je privedlo stvari že tako daleč, da se Jezusovega imena izogibamo, čeprav se na človeku Jezusu srečuje naša vera, čeprav ni Kristusa brez Jezusa, niti spoznavnega Boga brez Kristusa.

Namesto da bi nam nudili svobodnega duha, ki je Jezus in njegov osvobojujoči nauk, raje uporabljajo pomirjujoče pridigarstvo, ki ima marsikdaj celo svetoskrunski pomen, posebno kadar ga popredmetijo v volivne in politične namene. A prav zaradi takšnega in podobnega izdajstva prero-

škega duha v cerkvi prihaja do protestov odgovornih laikov, ki bi jim najraje odgovadali vsakršno pravico do profetske funkcije, ne upoštevaajoč, da je karizma edinole od Kristusa in od novega življenja po krstu, medtem ko je naloga cerkvene oblasti samo prepoznavna in potrjevalna.

Ali se škof Gottardi boji novih metod, ki prihajajo od spodaj namesto od zgoraj? Ali se boji, da bi proces cerkvene prenovitve prevzeli v svoje roke laiki, ki so siti formalističnih reform z vrha? Razumljiva je zmedenost človeka, ki je bil vajen drugačne prakse. Razumljivo je presenečenje in strah ljudi, ki so doslej tiščali narod na subheretičnem nivoju, da bi se vnaprej obvarovali vsakršne deviacije. Prav to dejstvo pa povzroča, da se delovanje laikov marsikdaj zdi žaljivo ali celo v neskladju z zapovedjo krščanske ljubezni. Vendar pa naj se na drugi strani ne označuje za krščansko ljubezen vsakršno retorično pridigarstvo, napihnjeno in banalno: slaba je tista služba božjemu ljudstvu, ki bi ga skušala prepričati, da je slišalo božjo besedo, v resnici pa vsakdo, ki to besedo posluša in ji sledi, postaja manj človek in se odreka vsakemu napredku. Če pa nasledniki apostolov želijo braniti to stanje in odbijajo vsakršen drugačen način božjega službovanja, prepuščamo to njihovi vesti.

Mi bi radi tukaj podčrtali, da se v bistvu strinjamo z delovanjem trentskih študentov, ne glede na obliko, ki so jo pri tem uporabili. Mislimo, da je pomen njihovega dejanja v potrebi po ukrepanju in odločitvi tam, kjer se evangelijska poslanica širi, in sicer v cerkvi med besedno liturgijo.

Z naše strani smo nekaj podobnega začeli v veronski cerkvi in nameravamo s tem nadaljevati ne le zato, da bi izražali svoje nasprotovanje ali odobravanje, temveč predvsem zato, da bi pomagali osvobajati liturgično dejanje vseh obrednih navlak in utegnjujočih struktur, da bi mu v resnici vrnili značaj UDELEŽBE ali ZBORA namesto OBREDA ali PREDSTAVE.

Menimo, da je spoštovanje vernikovega miru (v tradicionalnem pomenu besede) ali spoštovanje HIŠE BOŽJE nesmiselno, kajti nihče ne more biti miren v svoji duši, kadar posluša božjo besedo, a Bog sam noče imeti stika z nami v svoji hiši samo zato, da bi ležali v prahu pred njegovimi

nogami, ampak predvsem zato, da bi nam postal pot in življenje.

Ko škof Gottardi izraža pravico božjega ljudstva do popolnega miru med izvajanjem verskih obredov, ne razumemo, kaj prazaprov misli s temi besedami, a to tem manj, ker je temu miru, kot je videti, sledila prava pravcata križarska jeza.

Še drugi stavki škofovega pisma so take vrste, da nas ne prepričajo. Preveč lahko je likvidirati SAMOSTOJNE SKUPINE (Gruppi Spontanei, op. prev.) z obdolžitvijo heretičnega nasprotstva Cerkvi. To je toliko lažje, kolikor neupravičeno. Delova-

nje teh skupin teži k dialektični integraciji dušnega pastirstva, ne pa k prevratništvu v veri, teži k temu, da bi vera postala resnično delujoča sila. Rajši recimo, da nočemo priznati te njihove funkcije, ker vznemirja ne toliko vero samo na sebi kolikor mir, tradicijo in ustaljene navade. Pa dodajmo še, da imamo rajši udomačene, klerikalizirane laike, dolgo roko hierarhije. Toda v tem primeru ne zahtevajmo od njih, da bi nam svetovali kaj novega. Če želimo deliti dušnopastirstvo z laiki, priznajmo njihove zahteve in njihovo delovanje, kakor si ga ti zamišljajo.

Prevedel A.L.

Uredništvo nove kopske revije (Garibaldi-jeva 2, Koper; žal, ne vemo za njeno ime; revija se vsaj do danes ni pojavila na našem knjižnem trgu) se je čutilo zelo prizadeto zaradi slabe informiranosti, ki jo je pokazal pisec ljubljanskega Dela Stojan Žitko v članku, objavljenem 7. avgusta letos. Zato pa je v dopisu, ki ga je Delo objavilo 14. avgusta, seznanilo širšo slovensko javnost s svojimi ugovori in pripombami. Na primer, da ni res, da ima Primorska vrsto svojih revij. Primorska naj bi po njihovem imela le dve reviji: »Goriška srečanja« in idrijske »Kapljek«. Uredništvo je v svojem polemičnem dopisu imelo za potrebno pobijati tudi Žitkovo trditev, da bi revija bila regionalno omejena. Revija naj bi nasprotno bila odprta vsemu avantgardnemu umetniškemu ustvarjanju na Slovenskem in zunaj njega. Zato tudi ne more sprejeti nobene regionalne ozkosti.

Ker tudi mi ne sprejemamo nobene regionalne ozkosti, si dovoljujemo zapisati k temu nekaj svojih ugovorov in pripomb. Naši ugovori:

1. Ni res, da ima Primorska le dve reviji.
2. Tudi mi ne vemo, če se prebivalstvo na obali strinja z okarakterizacijo, »da obstaja mnenje, ki je tudi upravičeno, da revija zaradi dokajšnje kulturne in literarne zaprtosti živi na obalnem področju...« Vemo pa, da se zaprtost, če je je kaj, začne verjetno pri samih kulturnih in literarnih ustvarjalcih tega dela slovenske obale, kot nam kaže prav ta primer.

Naše pripombe:

Tudi ta dogodek dopolnjuje na dovolj značilen način podobo današnjih kulturnih ustvarjalcev na Slovenskem. Nekateri bi radi ustvarjali avantgardo in se gredo ob »avantgardni« neinformiranosti o slovenskem revijalnem ustvarjanju polemiko o številu re-

vij na Primorskem, pri tem pa tičijo do grla v močvirju lastne regionalne ozkosti. Sicer ne gre pripisati krivde za tako stanje izključno njim samim. Njihov spodrs-ljaj je le delček v mozaiku današnjega položaja kulture v matični domovini.

Tej klavnosti je nazadnje botrovalo s svojim molkom tudi ljubljansko Delo (ki je vendarle pred meseci posvetilo stran svoje sobotne priloge vprašanju enotnega slovenskega kulturnega prostora), saj je manjkala ob takih primerih tradicionalna opomba uredništva.

Kaj naj si pri tem mislimo o resnosti naporov za enoten slovenski kulturni prostor? Slovenski kulturni ustvarjalci na obeh straneh meje so mimo vseh ovir objektivne in subjektivne narave razpredli že kar gosto mrežo stikov, njihov delež pri ustvarjanju enotnega kulturnega prostora na podlagi svobodnega sodelovanja je precejšen, če odvezamemo take primere, kot je ravno koprski. Tudi letošnji študijski dnevi v Dragi pri Trstu in podobna srečanja drugod odpirajo vrata v enoten slovenski kulturni prostor. Naš zapis meri torej bolj na tiste, ki so odgovorni za ovire objektivne narave in ki ne štedijo s članki in izjavami o tem vprašanju. Pred kratkim so na seminarju za zamejske mladince, ki ga je v Bohinju priredila Zveza mladine Slovenije, pomembni politični predstavniki matične domovine poudarili načelo neomejene ustvarjalne pripadnosti slovenskih manjšin kulturi celotnega slovenskega naroda. Tam je padla tudi beseda, da zahteva ustvarjanje enotnega kulturnega prostora ukrepanje praktičnega značaja, tako v osrednji Sloveniji, kakor tudi v zamejstvu. O tem je bil razgovor baje zelo podroben. Upamo, da je bil dovolj podroben tudi o svobodnem dostopu zamejskih revij, knjig in ostalih publikacij na slovenski knjižni trg.

TO SE NE MORE VEČ ZGODITI

Dunaj, 19. maj 1968

NI NA SVETU dražljivejšega izkustva kot biti navzoč, ko si ljudje spet priborijo pravico do svobode, ko se odpravi zatiranje in ko človeškost dobi novo definicijo. Ali je moč pri tem ohraniti treznost in skepso? Ali je moč združiti željo, da bi se vse dobro izteklo, s treznim razsojanjem, ki bi bilo prosto vsakega vpliva, in povrh še hladnokrvno upoštevati možnost neuspeha? Takrat, na Madžarskem, so le redki pokazali to sposobnost. In ko berem danes poročila iz Prage, čutim znova svojevrstno opojnost trenutka, tisto gibalno silo, ki jo povzroči pogovor z ljudmi, ki hočejo pogrnati v tek nekaj, kar zadeva nas vse, in ki razkazujejo svoj pogum s tako skromnostjo. Treba je precej discipline in urejene vednosti, če nočeš izgubiti tal stvarnosti pod nogami in če nočeš zdrsniti preveč v objem čustev. Zdi se mi, da je poročilo, ki ga je objavila v »Die Zeit« Marion von Dönhoff o svojem praškem bivanju, doseglo v zgoščenosti, miselni globini, pa tudi v bogastvu impresij potrebno ravnotežje med skepso in navdušenostjo, med simpatijo in analizo. Nemško časnikarstvo še dosega vrhunce.

NEPRIJETNO PA MI je postalo le takrat, ko piše, da se da pomen dogodkov v Pragi primerjati s topovskim strelom v Valmyju, o katerem je Goethe rekel, da se je z njim začelo novo poglavje svetovne zgodovine. Vojaški zgodovinarji pa si niso še edini v vrednotenju dogodka, nekateri menijo, da se je Braunschweiger pri tem zelo zmotil: od dolgotrajnega dežja popolnoma razmehčana pobočja niso bila več primerna za napad, vojaške moči Ancien régima ni strla revolucija, ampak narava. No, dobro vemo, kako je bilo to mišljeno. Rek se ni zmanj ohranil skozi desetletja kot šolski primer

neovrgljive odločitve, katere kvaliteto je pesnik dojel v preblisku duha. Ko bi se vojvodi posrečilo obkoliti Sansculotte samo nekaj mesecev ali tednov pozneje in jih uničujoče premagati, bi to bilo mogoče. Nihče se ne bi več danes spominjal Goethevega reka, ki bi zdrsnil v popolno pozabo.

RAVNO TE KVALITETE »nepovračljivega« in »neovrgljivega« pa praški dogodki ne nosijo v sebi. Jasno je prišlo to na dan ob govorih o premikih ruskih čet. Dve tankovski armadi iz varšavskega pakta bi novemu upanju takoj pripravili žalosten konec. O tem ni dvoma. Od takih novic zaprepaščena in zaskrbljena je grofica Dönhoff navedla v naslednji izdaji »Die Zeit« vzroke, ki po njenem mnenju izključujejo uporabo sile. Uničili bi za vedno upanje na enotnost komunizma. Novembra bi prav gotovo ne prišlo do konference komunističnih partij v Moskvi. No, to bi Sovjeti zelo verjetno še požrli.

Toda nevezane, izvenblokovske države ne bi več, po mnenju avtorice, iskale pomoči v Moskvi. Kdo pa so te izvenblokovske države? Jugoslavija, ki je s plamtečim molkom prisostvovala, kako so odpeljali in ugonobili iz njenega poslaništva izvabljen Madžare? Egipt, ki ga vzdržuje Moskva in ki si ob soočenju z Izraelom sploh ne more privoščiti drugačne politike? Indija, ki se nikakor ne more rešiti svojih težav in kate-re ladja se ob dotiku pakistanskega droga lahko vsak čas potopi?

Še nekaj dodaja: cel svet bi se z gnusom odvrnil od sovjetskega sistema. Tako bo; toda kako dolgo bo to trajalo? Kdor se je zadnja leta spomnil obletnice madžarske vstaje in njenih žrtev, je naletel na hladnen odziv, podobno kot tisti, ki netaktno pove nekaj nespodobnega... In če se je kdo potihoma oddaljil, je človek dobil vtis: gre in te naznani kot zagovornika hladne vojne. Bo to tokrat res tako dolgo trajalo? Že pri-

hodnje leto bi prišla športna združenja, kajti šport nima nič opraviti s politiko, pri kulturi gre za medčloveške odnose, pri gospodarstvu za delovna mesta... in potovanja v Moskvo naj nam ne pokvari žalosten konec Dubčka in Šika. Konec koncev sta bila tudi malce nepazljiva, to je treba priznati!

Kljub temu se meni zdi intervencija malo verjetna. Samo, da sem jaz istočasno tudi mnenja, da ne bi, ko bi izostal vojaški udarec, to rešilo revolucije. Ostanimo stvarni: pomislimo na grožnje z agresijo, na pritisk, ki sledi grožnjam, in na posledice takega pritiska. Če se je treba pri vsaki odločitvi

bati, da ne bi mera postala polna, če je treba pri vsakem ukrepu pomisliti, ali ne bi ravno ta povzročil usodnega razdraženja, bi s poletom bilo kmalu konec in prišel bi psihološki trenutek, ugoden za stalinistično kontrarevolucijo. Slednja ne bi prišla kot nekaj dramatičnega, ampak kot trdovratna in izredno potrpežljiva igra iz ozadja, podobno kot na Poljskem. Ni treba, da se to zgodi na Češkoslovaškem, toda soočiti se je treba z možnostjo takega razvoja. Tu pomagajo prav malo vse tiste pobožne prisega na »vzajemnost« in vzkliki »To se ne more več zgoditi«.

Janko Musulin

ANKETA O ZAMEJSKIH TEDNIKIH

Začenjamo z objavo odgovorov na anketo, ki jo je uredništvo Mostu razpisalo v številki 17, str. 61.

ODGOVOR I

Brez dvoma je zamisel o pretresu in konstruktivni kritiki naših javnih ustanov, posebno publikacij, posrečena, koristna in potrebna. Le tako bo v nas zorela zavest skupne odgovornosti, obenem pa se bo v nas utrjeval čut zdrave kritičnosti, da bomo znali ločevati zrnje od plev. Zato pošiljam tudi sam nekaj misli o naših tednikih — kolikor jih pač poznam in sledim njih razvoju v zadnjih letih.

Število slovenskih tednikov v zamejstvu je v glavnem zadostno. Le petnajstdnevnik KPI DELO komunistično usmerjenim delavcem tudi zaradi vsebinske revščine in zaprte togosti (pa še v nestrpnosti čestokrat nosi prvenstvo) prav gotovo ne zadošča in je zato vse preveč njihova hrana UNITA'.

Preredko izhajata tudi MATAJUR in skromni DOM, ki sta namenjena beneškim Slovincem in imata pred seboj posebno težko poslanstvo. Bolj kot katerikoli drug list bi potrebovala znatno vsestransko podporo.

Vsebinsko so naši tedniki na splošno premalo zanimivi in razgibani, vse preveč stereotipni in zamejeni, čeprav so posamezni članki in zapisi večkrat na zadostni višini.

Pri KATOLIŠKEM GLASU manjka večkrat neka polnostna zaokroženost številke, ki jo lahko navdihne močna osebnost poklicnega časnikarja. Preveč je hitre nametanosti brez reda, nepsiholoških ostrin in tudi lukenj, čeprav so nekateri članki prav dobri. Predvsem pa si človek pri njem želi več pokoncijske preroditvene vneme, človečanske širine in pogumne spoprijemljivosti s problemi, kot je to mogoče zaslediti v ljubljanski DRUŽINI ali zagrebškem GLASU KONCILA. List naj ne bi nosil vzdevka »katoliški«

(kaj pa če njegovo pisanje le ni vselej najbolj katoliško!) in pri njem naj bi stalno sodelovalo tudi čim več laikov, posebno mlajših.

NOVI LIST je navadno preskromen in izpričuje pomanjkanje sodelavcev. Izstopajo odločni uvodniki in skrbno urejevana kulturna rubrika, s katero se ne more meriti noben drug zamejski tednik. Moti tudi starinska oblika in razdelba. List bi lahko igral važno vlogo, če bi se znal in mogel preobraziti v vsestransko razgledan tednik z modernimi prijemi. Vprašanje zase je seveda, komu je ali bi naj bil list prvenstveno namenjen: preprostim balcem ali bolj zahtevnim. Vse je na nekaj straneh res težko zadovoljiti.

GOSPODARSTVO je na svojem področju dober informator, delno pa se dotika tudi političnega in kulturnega življenja. Bilo bi pa želeli, da bi se bolj strokovno in konkretno zavzemal za vse gospodarske probleme celotnega slovenskega zamejstva, preko Beneške Slovenije do Koroške, v povezavi s slovenskim socialnim vprašanjem doma in na tujem.

Vsi naši tedniki se dosti premalo spoprijemajo s problemi ASIMILACIJE, MEŠANIH ZAKONOV, JEZIKOVNIH PRAVIC ipd. Tu in tam kdo kaj zakriči in že se mu zdi, da je storil več kot zadosti. Stvari pa se niti za kanec ne premaknejo (npr. cestni napisi slovenskih vasi, table z urnikom nedeljskih maš, imena ulic, naši priimki, nove šole, položaj v Beneški Sloveniji itd.). Potrebna bi bila dogovorjena dolgotrajna vsestranska akcija za doseganje najnujnejših pravic — in prav časopisje ima tu prvenstveno vlogo. Še na eno težko pomanjkljivost našega časnikarskega pisanja bi opozoril. Še vedno smo vse preveč zagledani vase, zaplankani v svoj ozki krog, v stranke in strančice, nesposobni skupnega grajenja, nezreli za dialog.

Manj ožin in nestrpnosti, več medsebojnega razumevanja in spoštovanja — to bi moralo biti načelo vseh naših listov. Prav časopisi nam morajo pomagati graditi pluralistično narodno skupnost zamejskih Slovencev, ki bo kot taka najlaže ohranjala in razvijala potrebne stike z rojaki onstran meje in s skupaj živečimi sosedi.

S. V.

ODGOVOR II

Odgovor na anketo začenjam s protivprašanjem: kaj naj pomeni zajemati vse probleme bralcev? Čemu ta pretenzija po zadovoljevanju vseh, ko vsi dobro vemo, če se le zamislimo, da je itak nemogoče poznati do kraja probleme posameznikov in da jih navadno ni mogoče spraviti na skupni imenovalec. Glede zadostne višine pisanja pa se mi ne zdi potrebno izgubljeti besed. Je pa take vrste zahtevnost, po kateri kličejo nekateri, ker se jim to zdi imenitno, znana in stara bolezen premnogih kristjanov in marksistov, v zadnjem času tudi oporekajočih študentov, ki so polni besedne vneme in visokoletečih načrtov, ki pa gredo največkrat mimo stvarnosti in jedra vprašanj. Vtis imam, da bi tudi vi radi hoteli preskočiti ovire, s katerimi je posejana pot naše zamejske skupnosti. Ta je kar precej diferencirana in zato bi bilo bolj umestno vprašati, koliko naši tedniki upoštevajo dejansko stvarnost. Če hočemo razmere spremenjati, moramo poznati razmere, v katerih živimo; obstoječe razlike pa moramo priznavati in jih upoštevati, če si res želimo najti skupni jezik.

Za demokratično in razvito družbo je bistvenega pomena, če izražajo dejansko družbeno strukturo; za majhno in ne davolj razvito skupnost pa je bolj pomembno, če jo znajo upoštevati. Kakšna je slika naše zamejske družbe? Pravega meščanskega sloja, ki bi si iz narodne in socialne odgovornosti izoblikoval ustrezní življenjski stil, skoraj ne poznamo; inteligenca za silo zasluži ta vzdevek; kmetje so v veliki večini zamudili vlak tehničnega napredka in se le z muko rešujejo skozi težave današnje dobe; delavski sloj je ravno tako »prepihan« kot vsi ostali; za tiste redke posameznike, ki so nameščeni pri javni upravi ali ki zavzemajo visoka ali celo vodilna mesta pri privatnih podjetjih in kateri bi vsaj deloma lahko nadomestili naše tradicionalno po-

manjkanje vodilnih kadrov in izpolnili vrzel v posredovanju koristnih podatkov in informacij, se je treba stalno bati, da ne postanejo anonimni birokrati, ali da jih v nasprotnem primeru ne potisnejo na stranski tir. V kolikor naši tedniki upoštevajo to družbeno stvarnost, toliko so tudi sami pluralistični. Pri revijah npr. lahko dopustimo načelo zahtevnosti, težko pa je odobravati tednik, ki bi bil enostranski, dostopen samo ožji skupini ljudi. Maloštevilna skupnost bi morala pač nujno imeti pred seboj sliko o sami sebi. Zanj ni toliko nevaren pritisk od zunaj kolikor notranja zakrknjenost, nepriznavanje dejstev, ignoriranje ostalih udov skupnosti in nerazumevanje za njihove probleme. Skratka, maloštevilna zamejska skupnost se ne sme bati raznolikosti.

Kakšni se nam s tega zornega kota kažejo naši tedniki?

KATOLIŠKI GLAS ima nedvomno neko svoje družbeno ozadje za sabo, vprašanje pa je, če je listu uspelo predstavljati katolištvo, tako, kot je v zamejstvu. List je imel vedno nestrpen odnos do drugačnih skupin in gibanj, da ne govorimo o notranjekatoliškem dialogu, v katerega ni nikoli verjel, še manj ga pa pomagal ustvarjati. Svoj vpliv in razširjenost je dosegel bolj zaradi naziva, ki se pač ponuja kot nekaj uradnega in edino veljavnega, kot pa zaradi zahteve katoličanov po taki usmerjenosti. Bolj zreli laiki so v politiki sledili navodilu drugega vatikanskega koncila o ukinjanju nazivov in imen, ki so v tesni zvezi z verskimi zadevami, in s tem dokazali, da so pretrgali s tradicijo izrabljanja verskih čustev v politične namene in se podali na raven odprtega soočenja z drugimi političnimi skupinami in idejnimi tokovi, ter gibanji. Tudi v Katoliškem glasu je bilo opaziti nekaj več sproščenosti; resnih znakov, da bi list zapustil prag ozke družbene in miselne strukture, pa ni. Zgleda pa, da se bodo morali katoličani sami začeti ukvarjati s tem stanjem, če ne bodo hoteli še vnaprej plačevati davek za enačbo »Katoliški glas = katolicizem«. Skupina okoli Katoliškega glasu je seveda upravičeno lahko to, kar je in hoče biti, toda pri tem mora sprejeti pravila demokratične igre.

Tudi tednik NOVI LIST se nahaja v krizi. To je prej kriza slabo izbranih informacij, paternalističnih in moralističnih idejnih od-

tenkov pri odnosu do modernega sveta kot pa kriza njegovega, v bistvu pluralističnega jedra. Kriza gre mogoče tudi na račun pomanjkanja sodelavcev. List je bil še pred nekaj leti prava tribuna krščansko-socialno usmerjenih kulturnih in političnih delavcev, kar pa danes ni več. Če hoče list spet pridobiti na profilu, bo moral nujno obnoviti svojo temeljno funkcijo. Želel bi pa poudariti, da je Novemu listu v glavnem uspelo najti ravnotežje med svojim krščansko-socialnim nazorom in potrebo po čim bolj objektivnem in neideološkem poročanju. Novi list izraža po svoji notranji ureditvi pluralistično strukturo svojih bralcev, kar pa marsikateri kritiki premalo upoštevajo. V zamejstvu mora biti tednik kar se da pluralističen, saj mora računati in upoštevati različnost svojih bralcev. Prva stran z aktualnimi uvodniki njenega urednika in poročilom oziroma komentarjem najvažnejšega političnega dogodka v tednu je bila dolga leta vzorno pripravljena in enako priljubljena pri zahtevnih kot tudi pri manj zahtevnih bralcih. Dobro pa bi bilo, ko bi uvodniki še pridobili na osebni noti, vsaj splošna zahteva bralcev po svetu gre v to smer. Druga stran je namenjena politični kroniki. Tretja stran pa bi lahko postala še bolj raznovrstna v izbiri novic in informacij, ki z enega ali drugega vrhoka zaslužijo, da se jih zabeleži. Četrta stran je namenjena kroniki in problemom tržaške pokrajine, peta pa Goriški in Beneški Sloveniji. Obe strani posredujeta tudi vaško kroniko. Želeti pa je, da bi postala mreža dopisnikov in poročevalcev iz posameznih vasi še bolj gosta, da bi vaška struktura zaživela v vsej svoji polnosti. V tem oziru bi bilo treba dovolj pogosto postaviti v ospredje probleme posameznih vasi na še bolj izčrpen način, mogoče v obliki reportaže. To bi vzbudilo zanimanje pri prebivalcih tiste vasi, pa tudi pri bralcih. Kulturna stran je preveč enostransko usmerjena. Odprta bi morala biti vsem kulturnim tokovom. Na žalost je nastala po smrti ing. Rustje velika praznina pri kmečki rubriki. To vrzel bi moral tednik čimprej izpolniti, saj se ima za svojo razširjenost v dobršni meri zahtevati aktualni kmečki rubriki. Športna

stran je v glavnem posvečena zamejskemu športu in je pri Košuti v dobrih rokah. Otroška stran bo taka, kot je, prav verjetno še naprej naletela pri otrocih na velik odziv, pri odraslih pa na deljeno mnenje. Mogoče bi se dalo to urediti z drugačnim formatom in bolj moderno grafično opremo in razporeditvijo. Skrajni čas je, da uredništvo glede tega nekaj ukrene.

Gospodarski tednik **GOSPODARSTVO** živi od požrtvovalnosti in dinamike svojega urednika dr. Berceta, ki si je znal pridobiti vrsto sodelavcev tako pri gospodarstvenikih kot tudi pri kulturnih ustvarjalcih. V tem je storil list veliko dejanje, saj združuje pod eno streho sodelavce zelo različnih pogledov na svet. Torej se vendarle da nekaj napraviti na temelju korektnosti in medsebojnega zaupanja. Sploh je list tako glede strokovne plati kot tudi glede poročanja z ostalih področij (kronika, politični dogodki, kulturne novice, podlistki itd.) skoraj vzoren in edinstven tudi v vseslovenskem merilu. Gospodarstvo bi zaradi svoje strokovne kvalitete in bogstva informacij spadal v program strokovnega berila na trgovsko akademijo. Kaže pa, da imajo le redki profesorji posluš za tovrstne iniciative. Primer Gospodarstva dokazuje, da si zamejski Slovenci kljub vsemu znajo pomagati z intuicijo, tenkočutnostjo in odprtostjo do stvarnosti in sodelavcev. Nujno pa bi moral tednik uvesti — seveda po možnosti — rubriko tržnih cen kmetijskih pridelkov in gradbenega materiala, sploh cen v gradbenem sektorju za Tržaško in Goriško. Koristna bi tudi bila rubrika osnovnih pojmov in praktičnih nasvetov glede ekonomskih in finančnih operacij, pa naj bodo to napotki za izpolnjevanje davčne prijave ali pa napotki za dobičkonosne naložbe denarnih sredstev (ob nenehnem razlaščanju izredno aktualen problem). Lahko pa bi list s pritegnitvijo dobrih strokovnjakov začel slediti tudi problemom notranje in zunanje ureditve trgovskih, gostinskih, turističnih obratov itd., ter se zanimati za pereč problem preureditve in obnove starih kraških hiš in za prispevke, ki jih dežela daje v te namene, v nasprotnem primeru pa aktualizirati te probleme.

Ko

